

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Českoslovenští emigranti v Bonnu v 80. letech 20. století

Diplomová práce

Studijní program: N7504 – Učitelství pro střední školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7504T243 – Učitelství českého jazyka a literatury

Autor práce: **Bc. Lenka Filová**
Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Portmann, Ph.D.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lenka Filová**
Osobní číslo: **P16000561**
Studijní program: **N7504 Učitelství pro střední školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství českého jazyka a literatury
Název tématu: **Českoslovenští emigranti v Bonnu v 80. letech 20. století**
Zadávající katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je na základě analýzy pramenů (především dokumenty uložené v Archivu bezpečnostních složek, orální historie) a jejich komparace s poznatky získanými z odborné literatury zpracovat příspěvek o životě československých emigrantů v Bonnu v 80. letech 20. století. Spolková republika Německo (SRN) se řadila mezi státy, kde našla nový domov řada původních občanů Československa. Českoslovenští emigranti a SRN zároveň patřili mezi zásadní objekty zájmu československých zpravodajských služeb (především rozvědky). Tématu zatím historiografií nebyla věnována detailnější pozornost.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce:

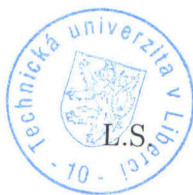
Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph.D.

Katedra historie

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2017**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2018**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2017

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

LITERATURA:

ADAMEC, Jan. Český a slovenský komunismus (1921-2011). Editor Jan KALOUS, editor Jiří KOCIAN. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, 459 s. ISBN 978-80-7285-156-0.

BROUČEK, Stanislav - GRULICH, Tomáš. Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918-2008). Praha: Public History ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2009. 231 s. ISBN 978-80-86445-26-7.

BROUČEK, Stanislav. Etapy českého vystěhovalectví. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2003. 6 s. ISBN 80-85010-54-2.

Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty. Editor Oldřich TŮMA, editor Tomáš VILÍMEK. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, 288 s. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-162-1.

DENČEVOVÁ, Ivana - Michal STEHLÍK. Rozdělení železnou oponou. Praha: Radioservis, 2015, 213 s. ISBN 978-80-87530-68-9.

Emigrace: sborník historických prací Centra pro československá exilová studia. Editor Karel KONEČNÝ, editor Tomáš MOTLÍČEK. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, 139 s. Emigrace. ISBN 80-244-1384-1.

HANZLÍK, Jan. Československá emigrace očima tajných materiálů. In: Securitas imperii. 9, Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2002. 391 s. ISBN 80-902885-5-3. s. 269-306.

OTÁHAL, Milan. Opoziční proudy v české společnosti 1969-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, 649 s. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-137-9.

PACNER, Karel. Československo ve zvláštních službách: pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989. Praha: Themis, 2002, 500 s. Historie. ISBN 80-7312-008-9.

PACNER, Karel - František HOUDEK - Libuše KOUBSKÁ. Čeští vědci v exilu. Praha: Karolinum, 2007, 359 s. ISBN 978-80-246-1412-0.

TIGRID, Pavel. Politická emigrace v atomovém věku. 1. vyd. v Československu. Praha: Prostor, 1990. 137 s. ISBN 80-85190-00-1.

TOMEK, Prokop. "Objekt ALFA": československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 399 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 14. ISBN 80-86621-27-8.

VANĚK, Miroslav - MÜCKE, Pavel - PELIKÁNOVÁ, Hana. Naslouchat

hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7285-089-1.

VILÍMEK, Tomáš. Solidarita napříč hranicemi: opozice v ČSSR a NDR po roce 1968. Praha: Vyšehrad, 2010, 383 s. Moderní dějiny. ISBN 978-80-7429-030-5.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že texty tištěné verze práce a elektronické verze práce vložené do IS STAG se shodují.

9. 4. 2019

Bc. Lenka Filová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat těm, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Především vedoucí práce Mgr. Kateřině Portmann, Ph.D. za její pomoc při zpracování tohoto tématu a za poskytnutí materiálů, informací a cenných rad. Veliké díky patří pamětníkům Karlovi Hvížd'alovi, Milanovi Kočímu, Václavovi Kočímu a paní M., na jejichž vzpomínkách se zakládá velká část mé práce. Dále děkuji také zaměstnancům Archivu bezpečnostních složek za pomoc s hledáním archivních materiálů. Dík patří také dalším lidem, kteří mi v průběhu psaní přispěli radami nebo mě jiným způsobem podporovali.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá problematikou života emigrantů z Československa ve Spolkové republice Německo (SRN) v 80. letech 20. století. V teoretické části jsou popsány základní problémy související s tématem emigrace z Československa s důrazem na období tzv. normalizace. Dále je zde nastíněn vztah mezi Československem a SRN v tomto období. Praktická část se pak zaměřuje hlavně na vzpomínky pamětníků, kteří odešli do emigrace a žili v Bonnu v 80. letech 20. století. Bonn, jakožto dočasné hlavní město SRN bylo jedním z nejvýznamnějších center československé emigrace, a také proto zde sídlila rezidentura československé rozvědky, která činnost československých emigrantů sledovala.

Klíčová slova: emigrace, perzekuce, tzv. normalizace, 80. léta 20. století, zpravodajské služby, Spolková republika Německo, Jiří Gruša, Karel Hvížďala

Anotation

This diploma thesis analyses life of emigrants from Czechoslovakia in Federal Republic of Germany in the 1980s of the 20th century. The theoretical part describes the basic problems related to the issue of emigration from Czechoslovakia with emphasis on the period of so-called normalization. Then there is outlined the relationship between Czechoslovakia and Germany during this period. The practical part focuses mainly on the memories of witnesses who went to emigration and lived in Bonn in the 1980s. As a temporary capital of Germany, Bonn was one of the most important centers of Czechoslovak emigration, and that is why the residency of the Czechoslovak intelligence service was located there and pursued the activities of Czechoslovak emigrants.

Key words: emigration, persecution, so-called normalization, 1980s of the 20th century, intelligence service, Federal Republic of Germany, Jiří Gruša, Karel Hvížd'ala

Obsah

1 Úvod.....	10
2 Kritika pramenů a literatury.....	11
2.1 Kritika pramenů.....	11
2.2 Kritika literatury.....	13
3 Emigrace z Československa v době tzv. normalizace do Spolkové republiky Německo (SRN).....	15
3.1 Problematika emigrace z Československa ve 20. století s důrazem na období tzv. normalizace.....	15
3.2 Možnosti emigrace v 80. letech 20. století.....	19
3.3 Motivace k emigraci.....	22
3.4 Kriminalizace emigrace.....	22
3.5 Mediální obraz emigrantů.....	24
3.6 SRN a její vztahy s Československem.....	25
3.7 Československá emigrace do SRN v 80. letech 20. století.....	26
3.8 Integrace emigrantů v SRN a do „emigrantských kruhů“.....	27
3.9 Němci vysídlení Československa po 2. sv. válce v SRN.....	30
3.10 Vybraná kulturní centra československé emigrace a osobnosti v SRN v 80. letech 20. století.....	32
3.10.1 Rádio Svobodná Evropa.....	32
3.10.2 Nakladatelství Index.....	33
3.10.3 Knihkupectví Dialog.....	34
3.10.4 Výzkumný ústav pro východní Evropu v Brémách.....	35
3.10.5 Jiří Gruša.....	35
3.10.6 Karel Kaplan.....	37
3.10.7 Vilém Prečan.....	39
4 Emigranti v SRN jako objekt zájmu československých zpravodajských služeb.....	41
4.1 Zpravodajská služba.....	41
4.2 Obecná charakteristika československé rozvědky v komunistickém Československu a její historie.....	42
4.3 Charakteristika civilní rozvědky rezidentury v Bonnu v 80. letech.....	46
4.4 Kritická analýza diskurzu.....	47
4.5 Činnost civilní rozvědky v Bonnu v 80. letech 20. století – tzv. objekt „SLOVAN“.....	49

4.5.1 Objekt „SLOVAN“ a jeho činnost mezi lety 1977-1989.....	49
4.5.2 Zřízení Výzkumného ústavu pro východní Evropu při univerzitě v Brémách.....	55
4.5.3 Adolf Müller a nakladatelství Index očima rozvědky v Bonnu.....	56
4.5.4 Rádio Svobodná Evropa očima rozvědky.....	57
4.5.5 Jiří Gruša očima rozvědky.....	58
4.5.6 Situace v objektu Slovan v roce 1989.....	59
4.6 Činnost vojenské rozvědky v Bonnu v 80. letech 20. století.....	60
4.6.1 Charakteristika složek vojenské rozvědky v Bonnu.....	61
4.6.2 Problematika vyrazování utajených informací.....	62
4.6.3 Prozrazení tajných plánů NATO československé zpravodajské službě v Bonnu.....	63
5 Vybrané osudy emigrantů do SRN – Bonnu – případové studie.....	65
5.1 Karel Hvízdala.....	68
5.2 Milan Kočí.....	69
5.3 Paní M.....	71
5.4 Život emigrantů v Bonnu v 80. letech 20. století.....	71
5.4.1 Skupina emigrantů v Bonnu.....	71
5.4.2 Motivace k emigraci.....	73
5.4.3 Začátky v emigraci.....	74
5.4.4 „Protirežimní“ činnost v emigraci.....	75
5.4.5 Konfrontace s československou rozvědkou.....	78
5.4.6 Údajný spolupracovník rozvědky MUDr. Ivo Hradský.....	80
5.4.7 Kontakty s Československem.....	82
5.4.8 Tzv. sametová revoluce a návrat do Československa.....	84
5.4.9 Vyhodnocení rozhovorů.....	86
6 Závěr.....	89
7 Seznam použitých pramenů a literatury.....	91
7.1 Prameny.....	91
7.1.1 Archivní prameny.....	91
7.1.2 Tištěné prameny.....	91

7.1.3 Rozhovory.....	91
7.1.4 Smlouvy a zákony.....	92
7.1.5 Filmové a rozhlasové dokumenty.....	92
7.1.6 Online zdroje.....	93
7.2 Literatura.....	94
8 Seznam použitých zkratk.....	99
9 Seznam příloh.....	100

1 Úvod

Tématem práce je československá emigrace v Bonnu v 80. letech 20. století. Tématem emigrace jsem se zabývala už ve své bakalářské práci *Statistické vyčíslení emigrace z ČSSR v 80. letech 20. století*.¹ Z mého výzkumu vyplynulo, že za dobu pouhých 10 let Československo opustilo víc jak 50 000 lidí, což mě velmi překvapilo. Za 40letou éru komunistické vlády pak celkem odešlo, podle historika Jiřího Pernese, až 220 000 lidí.² Emigrace byla obrovským fenoménem období komunismu a mě toto téma začalo velmi zajímat.

V tématu tzv. normalizační emigrace jsem chtěla pokračovat i ve své diplomové práci. Nabízela se možnost zpracovat oblast československé emigrace v některém z tradičních emigrantských center. Západní Německo či Rakousko jako nejbližší země, kam odcházeli emigranti z Československa nejčastěji, se jevily jako příliš velké oblasti, které by vyžadovaly rozsáhlejší výzkum. Kontakt na pamětníka Milana Kočího, který emigroval do Spolkové republiky Německo a žil v Bonnu, mi pomohl rozhodnout se. V Bonnu, jako v provizorním hlavním městě Spolkové republiky Německo, sídlila mezi lety 1949 až 1990 západoněmecká vláda a prezident³, stejně tak československé velvyslanectví a československá civilní a vojenská rozvědka. Bonn byl blízko Kolína nad Rýnem, kde sídlilo nakladatelství Index, založené Adolfem Müllerem a Bedřichem Utitzem, kolem něhož se soustřeďovali významní českoslovenští emigranti. Právě v Bonnu v 80. letech žil významný český novinář Karel Hvížďala nebo spisovatel Jiří Gruša. Všechny tyto okolnosti mě přiměly k rozhodnutí zaměřit se ve své diplomové práci právě na toto město.

Ve své práci se tedy budu zabývat činností civilní a částečně i vojenské rozvědky v Bonnu a také životem československých emigrantů zde, jejichž „ideodiverzní“ a „protičeskoslovenskou“ činnost agenti československé rozvědky sledovali.

Podstatnou část práce tvoří vyhodnocení mých rozhovorů se třemi pamětníky, se spisovatelem Karlem Hvížďalou, kuchařem Milanem Kočím a paní M., která si přála zůstat v anonymitě. Na základě těchto rozhovorů, studia odborné literatury a archivních materiálů z Archivu bezpečnostních složek se budu snažit přispět k vytvoření obrazu československé emigrace v Bonnu, potažmo v západním Německu v 80. letech 20. století.

1 FILOVÁ, Lenka. *Statistické vyčíslení emigrace z ČSSR v 80. letech 20. století*. Liberec, 2015. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. Bakalářská práce.

2 Do exilu odešlo víc jak 200 000 Čechů a Slováků, říká historik Jiří Pernes. In: *Krajane.net* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1446>

3 MÜLLER, Helmut M., Karl-Friedrich KRIEGER a Hanna VOLLRATH. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 589 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-125-5.

2 Kritika pramenů a literatury

2.1 Kritika pramenů

V praktické části bakalářské práce jsem pracovala s dokumenty nalezenými v Archivu bezpečnostních v Praze (dále jen ABS). Jednalo se hlavně o dokumenty vytvořené rezidenturou československé rozvědky v Bonnu, hlavním městě Spolkové republiky Německo (dále jen SRN) nebo centrálou rozvědky v Praze, Hlavní správou rozvědky (I. správou Sboru národní bezpečnosti, dále jen SNB)⁴. Mezi další dokumenty, které jsem použila, patřil např. fond osobních a vyšetřovacích spisů emigrantů vytvořený československým SNB⁵ a další fondy ABS.

Dalším cenným zdrojem informací pro mě byly rozhovory s pamětníky, kteří za tzv. normalizace emigrovaly z Československa a žili v Bonnu v 80. letech 20. století. Pamětníci byli vybráni na základě místa svého pobytu v emigraci a na základě příslušnosti k určité komunitě československých emigrantů soustřeďujících se kolem výrazné osobnosti novináře a spisovatele Karla Hvižd'aly. Pro rozhovory jsem vybrala jak zástupce „intelligence“ – právě Karla Hvižd'alu, tak zástupce „běžných emigrantů“ Milana Kočího. Paní M. byla reprezentantku podnikatelské vrstvy a přála si zůstat v anonymitě.

Využila jsem metodu oral history. Tato metoda je poměrně problematická, jelikož na základě rozhovorů s pamětníky získáváme subjektivně zabarvené informace. Pamětníci na některé události vzpomínají často s velkým časovým odstupem, je proto nutné je interpretovat s kritickým nadhledem. Metodologicky jsem se opřela o publikaci *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie* od kolektivu autorů.⁶

Další rozhovory s pamětníky zkoumaného období jsem našla v tištěných publikacích. Výraznou osobností československé emigrace v Bonnu byl spisovatel Jiří Gruša, který ale v roce 2011 zemřel. Jeho přítel Karel Hvižd'ala s ním však vedl dlouhá léta rozhovory, které vydal v knize *Grušova hlídka na Rýnu: rozhovory z let 1983-2011*⁷. Rozhovory se samotným Karlem Hvižd'alou vyšly v knize *Interviewer, aneb, Restaurování*

4 Fond Hlavní správa rozvědky SNB.

5 Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy.

6 VANĚK, Miroslav – MŮCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7285-089-1.

7 GRUŠA, Jiří a Karel HVIŽD'ALA. *Grušova hlídka na Rýnu: rozhovory z let 1983-2011*. Praha: Mladá fronta, 2011, 223 s. ISBN 978-80-204-2590-4.

*kontextů: rozhovor s M. M. Marešovou*⁸. Dále jsem použila např. knihu rozhovorů s československými historiky v emigraci nejen v SRN *Exil a politika. Historici o nejnovějších dějinách a o sobě*⁹ od Pavla Palečka nebo autobiografii spolupracovníka rozvědky v SRN Pavla Minaříka *Návrat rozvědčíka*¹⁰.

Zajímavým pramenným zdrojem podávajícím obraz toho, jak komunistický režim smýšlel o emigraci – nebo spíše toho, jak režim chtěl, aby bylo o emigraci smýšleno – jsou dobové filmy, seriály nebo dokumenty. Tato díla byla vytvořena v první řadě pro účely propagandy a líčila emigranty jako zrádce a morálně pokřivené jedince. Takovýto obraz emigrace můžeme nalézt např. v několika dílech tzv. normalizačního seriálu *30 případů majora Zemana*¹¹ (např. díly Bílé linky nebo Mimikry) nebo v o něco starších filmech *Král Šumavy*¹² a *Únos*¹³.

Dalším pramenem, se kterým jsem pracovala byly texty zákonů vztahujících se k cestování a emigraci. Ty jsem většinou našla na webu Poslanecké sněmovny České republiky¹⁴.

Veškeré další použité prameny jsou uvedeny na konci diplomové práce v Seznamu použité literatury a pramenů.

8 MAREŠOVÁ, Milena M. a Karel HVÍŽDALA. *Interviewer, aneb, Restaurování kontextů: rozhovor s M.M. Marešovou*. Praha: Portál, 2010, 287 s. ISBN 978-80-7367-673-5.

9 PALEČEK, Pavel. *Exil a politika. Historici o nejnovějších dějinách a o sobě*. Tišnov: Sursum, 2004. ISBN 807323-070-4.

10 MINAŘÍK, Pavel. *Návrat rozvědčíka*. Praha: Naše vojsko, 1976.

11 *30 případů majora Zemana* [televizní seriál]. Režie Jiří SEGUENS st. Československo, 1974.

12 *Král Šumavy* [film]. Režie Karel KACHYŇA. Československo, 1959.

13 *Únos* [film]. Režie Jan KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952.

14 *Poslanecká sněmovna České republiky* [online]. [vid. 7. 4. 2019] Dostupné z: <http://www.psp.cz>

2.2 Kritika literatury

Předložená diplomová práce se zabývá hlavně emigrací a zpravodajskými službami v době komunistického režimu v Československu. Pro orientaci ve vývoji Československa v tomto období mi posloužily hlavně publikace *České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý, od roku 1918*¹⁵ od Jaroslava Cuhry nebo kniha *Dějiny Česko-Slovenska po roku 1945*¹⁶ od Hanse Rennera a Ivo Samsona. Ve své práci se zaměřuji hlavně na období 80. let 20. století, kdy mezi západními zeměmi v čele s USA a východním blokem, v čele se SSSR stále zuřila tzv. studená válka. Informace o mezinárodní situaci mi poskytla např. publikace *Studená válka*¹⁷ od Vladimíra Nálevky.

Základní informace o historii Německa nalezneme v publikace *Dějiny Německa*¹⁸ z edice Dějiny států nakladatelství Lidové noviny. Stěžejním tématem práce je také vztah komunistického Československa a Spolkové republiky Německo v době tzv. studené války, který mi nastínila publikace *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*¹⁹ od Jindřicha Dejmka. Poválečné vztahy mezi oběma zeměmi samozřejmě zatěžovala problematická minulost – Mnichovská dohoda a napadení za 2. světové války ze strany Německa a poté poválečné vyhnání 3 milionů Němců z Československa. Zásadní pro vztahy SRN a ČSSR byl nástup kancléře Willyho Brandta a jeho nové východní politiky. Tento sociálně demokratický politik započal vyjednávání o nové diplomatické smlouvě mezi těmito státy, o jeho nové vizi se můžeme dočíst v knize *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*²⁰ od Jaroslavy Plškové. O nové smlouvě mezi ČSSR a SRN píše Radko Břach ve své studii *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*.²¹

15 CUHRA, Jaroslav. *České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý, od roku 1918*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2006. 358 s., [8] s. barev. map. ISBN 80-7185-794-7.

16 RENNEN, Hans – SAMSON, Ivo. *Dějiny Česko-Slovenska po roku 1945*. Bratislava: SAP, 1993. ISBN 80-8566516-6.

17 NÁLEVKA, Vladimír. *Studená válka*. V Praze: Triton, 2003, 234 s. Dějiny do kapsy, sv. 22. ISBN 80-7254-327-X.

18 MÜLLER, Helmut M., Karl-Friedrich KRIEGER a Hanna VOLLRATH. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 589 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-125-5.

19 DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. 1. vyd., Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku 2002, 384 s. ISBN 8086547078.

20 PLŠKOVÁ, Jaroslava. *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd.1., Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754.

21 BŘACH, Radko. *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994. 97 s. ISBN 8085270374.

Mezi základní práce k problematice obecné i politické poválečné emigrace patří např. kniha historika Zdeňka Jiráka *Československá pounorová emigrace a počátky exilu*²² nebo kniha *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918-2008)*²³ od Stanislava Broučka a Tomáše Grulichy.

Pokud jde o možnosti cestování z Československa, od vzniku Československa až do roku 1989, vyčerpávající informace nalezneme v publikacích *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*²⁴ a *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*²⁵ od Jana Rychlíka.

Činnost československých emigrantů v Bonnu sledovala rezidentura československé rozvědky, která zde sídlila. V demokratických státech má rozvědka sloužit k ochraně státu a jeho občanů, v nedemokratických systémech, a stejně tak v komunistickém Československu, to však bylo často naopak. Zpravodajské služby byly využívány proti československým občanům v zahraničí, kde je měly často za úkol sledovat, hlídat je a kontrolovat. O zpravodajských službách obecně pojednává např. publikace *Zpravodajství a zpravodajské služby*²⁶ od kolektivu autorů, praktiky československých tajných služeb popisuje odborník na toto téma Karel Pacner např. ve svých knihách *Československo ve zvláštních službách: pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989*²⁷ nebo *Velmistři špionáže: Vznik a zákulisí tajných služeb ve 20. století*²⁸

Veškerá další použitá literatura je uvedena na konci diplomové práce v Seznamu použité literatury a pramenů.

22 JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá pounorová emigrace a počátky exilu*. Vyd. 1. Brno: Prius, 1999. 88 s. Prameny a studie k dějinám československého exilu 1948-1989; sv. 2.

23 BROUČEK, Stanislav – GRULICH, Tomáš. *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918-2008)*. Praha: Public History ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2009. 231 s. ISBN 978-80-86445-26-7.

24 RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 259 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 4. ISBN 978-80-7285-081-5.

25 RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 178 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 8. ISBN 978-80-7285-149-2.

26 MICHÁLEK, L.; POKORNÝ, L.; STIERANKA, J.; MARKO, M. *Zpravodajství a zpravodajské služby*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.

27 PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách: pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989*. Díl IV.

28 PACNER, Karel. *Velmistři špionáže: Vznik a zákulisí tajných služeb ve 20. století*. 1. vyd. Praha, PLUS 2015, ISBN 978-80-259-0464-0.

3 Emigrace z Československa v době tzv. normalizace do Spolkové republiky Německo (SRN)

V této kapitole se budu zabývat nejprve tématem emigrace z komunistického Československa obecně. Nastíním jednotlivé aspekty této problematiky – vlny emigrace z Československa s důrazem na dobu komunistického režimu, možnosti emigrace a její kriminalizaci, obraz emigrantů v médiích či motivaci emigrantů k opuštění země. Poté se zaměřím konkrétně na problematiku československé emigrace do Spolkové republiky Německo (dále jen SRN) a na organizace a osobnosti československé emigrace zde působící.

3.1 Problematika emigrace z Československa ve 20. století s důrazem na období tzv. normalizace

Jak už jsem napsala ve své bakalářské práci: „*Historie lidstva byla plná migrací a stěhování různých skupin obyvatel z území na území. Co do počtu migračních a emigračních vln i počtu jednotlivých migrantů a emigrantů se (snad kromě doby tzv. stěhování národů) může označit jako „století migrací v nejširším slova smyslu“ 20. století, kdy pod vlivem nejrůznějších politických změn opustily Československo stovky tisíc až miliony lidí.*“²⁹

Pro období před 1. světovou válkou byla typická ekonomická emigrace do hospodářsky sílících států jako např. USA, ale i do západoevropských zemí nebo do Ruska. Lidé převážně z dělnických vrstev sem odcházeli za vidinou ekonomického vzestupu. Tento druh migrace pokračoval i po vzniku Československa v roce 1918.³⁰

V době tzv. první republiky byla emigrace krajanů do zahraničí vnímána pozitivně, jelikož jejím prostřednictvím se otevíraly možnosti ekonomické spolupráce s jinými státy. Odhaduje se, že v meziválečném období žily v zahraničí až 2 miliony lidí s českými kořeny. Není proto divu, že se tu rozvíjel krajanový život a vznikala řada krajanových spolků. Meziválečnou emigraci oslabila až hospodářská krize 30. let, která paralyzovala de facto

29 FILOVÁ, Lenka. *Statistické vyčíslení emigrace z ČSSR v 80. letech 20. století*. Liberec, 2015. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. Bakalářská práce. s. 17.
30 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl 1., Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 571 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-027-6. s. 49-60.

celý svět.³¹

Další velký odliv obyvatel z Československa vyvolala *Mnichovská dohoda* roku 1938. Z Německem zabraných Sudet bylo do československého vnitrozemí násilně vystěhováno mnoho lidí (asi 100 000). Odcházeli také odpůrci nacistického režimu či osoby označené tzv. norimberskými zákony za Židy z obav před perzekucí. Ti odcházeli jak ze Sudet, tak pryč z Československa. Ihned po Mnichovu odešel nejdříve do francouzského, později do britského exilu také prezident Edvard Beneš a další představitelé politického života tzv. první Československé republiky. Podobná situace nastala po německé okupaci v březnu roku 1939 a vzniku Protektorátu Čechy a Morava. S vypuknutím války se možnosti legální i nelegální emigrace ze státu výrazně snížily, počet emigrantů tedy začal klesat. Stále se ale snažili odcházet antinacisté, Židé a nebo vojáci, kteří se chtěli dostat do zahraničního odboje.³²

Po válce nastal opět velký pohyb obyvatel. Poválečné Československo bylo postaveno na tezi národnostně homogenního státu Čechů a Slováků. K dosažení této teze bylo potřeba „zbavit se“ především silné německy mluvící skupiny obyvatel. V době tzv. divokého odsunu opustilo (často nuceně a násilně) Československo 800 000 až 1 000 000 osob považovaných za Němce. V rámci mezinárodně schváleného tzv. organizovaného odsunu to pak byly další 2 000 000.³³ S procesem vysídlení původních německy mluvících obyvatel probíhal kontinuálně proces znovuosídlení. V jeho rámci jsme konfrontováni s dalšími migračními vlnami. Do Československa přicházely např. skupiny tzv. volyňských Čechů či další reemigranti. Reemigranti i Čechoslováci z vnitrozemí opět osidlovali vylidněné pohraničí po odsunutých Němcích.³⁴

Únorový komunistický převrat roku 1948 s sebou přinesl další vlnu emigrace, a to hlavně z řad odpůrců nově nastoleného komunistického režimu. Většině z nich hrozilo vězení

31 BROUČEK, Stanislav – GRULICH, Tomáš. Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (19182008). Praha: Public History ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2009. 231 s. ISBN 978-80-86445-26-7. s. 33.

32 KUČERA, Vladimír. Exulanti XX. Století. In: *Historie.cs* [televizní pořad]. [online]. [vid. 24. 11. 2014]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/212452801400029-exulanti-xx-stoleti>

33 PORTMANN Kateřina. „Jednou Němec, vždycky Němec“ Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po druhé světové válce. In: *"Nechtění" spoluobčané: skupiny obyvatel perzekvovaných či marginalizovaných z politických, národnostních, náboženských i jiných důvodů v letech 1945-1989*. Editor Jaroslav PAŽOUT, editor Kateřina PORTMANN. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, 254 s. ISBN 978-80-88292-06-7. s. 28-29.

34 K problematice znovu osídlování pohraničí viz např. ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Vyd. 1. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. 359 s. ISBN 80-7204-419-2.

nebo dokonce smrt. Bezprostředně po únoru opustilo Československo asi 50 000 lidí.³⁵ Tito emigranti se stejně jako odsunutí Němci často ocitali bez prostředků, jelikož všechn jejich majetek zůstal v Československu a v zahraničí neměli příbuzné nebo známé, na které by se mohli obrátit. Evropa byla v roce 1948 rozvrácena po 2. sv. válce, hlavně západní Německo nebo Rakousko, kam odcházelo nejvíce emigrantů, bylo ve zpusťšeném stavu. Většina emigrantů musela projít přes uprchlické tábory (viz níže).

Brzy po Únoru se začala formovat československá exilová vláda. Zakázané strany, které byly ve vládě před únorem 1948 (Česká strana národně sociální, Československá strana lidová a slovenští demokraté) vytvořily v roce 1949 v USA *Radu svobodného Československa*. Do jejího čela se postavil národní socialista Petr Zenkl. Cílem rady měla být koordinace československého komunistického odboje. Nebylo možné ji uznat jako exilovou vládu, jelikož Československo po komunistickém převratu nepřestalo být mezinárodně uznávaným státem.³⁶

Komunisté v prvních měsících po únorovém převratu emigrantům příliš v odchodu nebránili. Legální možnosti vycestování byly samozřejmě velmi omezené, ale hranice zůstávaly dlouhou dobu víceméně nestřežené. Emigranti nejčastěji k útěku využili hranic s americkou okupační zónou Německa, hranice s Rakouskem nebo překročili polskou hranici a snažili se dostat až do západního Berlína. Přílišnou benevolenci k uprchlíkům ale začal kritizovat SSSR, proto od podzimu roku 1948 začalo zpřísňování ostrahy hranic³⁷ (více o možnostech emigrace viz následující kapitola).

Další velká vlna emigrace z komunistického Československa následovala po okupaci vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Odhaduje se, že bezprostředně po okupaci odešlo asi 90 000 lidí.³⁸ Některé lidi zastihla okupace na dovolené v zahraničí, kde mnoho z nich už zůstalo. Prvních pár dní po okupaci byly pasové kontroly na hranicích se SRN a Rakouskem benevolentní a pouštěly cestující i bez platných dokladů. Hranice se uzavřely až na podzim roku 1969.³⁹

35 CUHRA, Jaroslav. *České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý, od roku 1918*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2006. 358 s., [8] s. barev. map. ISBN 80-7185-794-7. s. 192.

36 JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá pounorová emigrace a počátky exilu*. Vyd. 1. Brno: Prius, 1999. 88 s. Prameny a studie k dějinám československého exilu 1948-1989; sv. 2. s. 49.

37 RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 259 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 4. ISBN 978-80-7285-081-5. s. 48.

38 CUHRA, Jaroslav. *České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý, od roku 1918*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2006. 358 s., [8] s. barev. map. ISBN 80-7185-794-7. s. 242.

39 RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 259 s. Česká společnost po

Československo tak potřetí od konce 2. sv. války přišlo o značnou část pracovitých a z velké části i vzdělaných obyvatel, což bezpochyby mělo negativní vliv na celý československý vývoj.⁴⁰ Československo opouštěli účastníci reformního hnutí z řad funkcionářů KSČ. Další lidé odcházeli kvůli perzekucím a šikaně ze strany režimu nebo z jiných důvodů. Okupace a zmařené reformní hnutí zmrazilo veškeré naděje na změnu, nastala tzv. normalizace poměrů. Lidé už odcházeli do emigrace spíše s vědomím, že je to natrvalo.

Tzv. posrpnová a normalizační emigrace měla mnohem jednodušší začátky v emigraci než pouňorový uprchlíci, kteří po opuštění vlasti museli strávit často ještě několik let v uprchlických táborech, kde byly obtížné podmínky. Na konci 60. let západní Evropa už nebyla rozvrácená válkou a často emigrantům jejich začátky velmi usnadňovala, jak se brzy dozvíme z rozhovorů s emigranty.⁴¹

Zatímco pouňorový politický exil byl striktně protikomunistický, ten posrpnový vznikl hlavně z reformního křídla KSČ. To v Československu započalo demokratizační proces, který byl ale přerušen okupací. Mezi těmito skupinami politiků vznikaly rozepře. Pouňorový emigranti se často na ty posrpnové dívali s nedůvěrou. Na to vzpomíná např. historik Karel Kaplan: „*Mysleli, že jsme infikováni komunistickým režimem nebo že jsme nějací agenti. Nestalo se to jen v mém případě. Bylo to běžné u lidí, kteří byli tenkrát aktivní v československé politice.*“⁴² Komunistickému režimu se samozřejmě rozpory mezi emigranty hodily, rozvědky na rezidenturách v jednotlivých státech měla dokonce rozpory mezi emigranty podporovat, jak se dozvíme dále.

Mezinárodní situace ale byla odlišná, už nehrozil otevřený válečný konflikt mezi sovětským blokem a Západem jako v 50. letech. Naděje na změnu politického systému v Československu tedy byla mizivá. Proto se tedy posrpnová politická emigrace soustředila hlavně na publikační, vydavatelskou a informační činnost spíše než na aktivní podporu změny režimu v Československu jako např. *Rada svobodného Československa* po Únoru. Kromě západoněmeckých vydavatelství, o kterých pojednám dále, vznikly v posrpnové době vydavatelství Josefa Škvoreckého *68 Published* v Torontu nebo časopis *Literární listy* Jiřího Pelikána v Římě. Výsadní postavení mělo *Rádio Svobodná Evropa*, spolu s dalšími stanicemi

roce 1945; sv. 4. ISBN 978-80-7285-081-5. s. 112.

40 CUHRA, Jaroslav. *České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý, od roku 1918*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2006. 358 s., [8] s. barev. map. ISBN 80-7185-794-7. s. 242.

41 FILOVÁ, Lenka. *Statistické vyčíslení emigrace z ČSSR v 80. letech 20. století*. Liberec, 2015. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. Bakalářská práce. s. 25-26.

42 PALEČEK, Pavel. *Exil a politika. Historici o nejnovějších dějinách a o sobě*. Tišnov: Sursum, 2004. ISBN 80-7323070-4. s. 65.

(viz níže).⁴³

V souvislosti s emigrací je ještě třeba zmínit tzv. akci Asanace, která probíhala na přelomu 70. a 80. let. Signatáři *Charty 77*⁴⁴ se ocitli pod drobnohledem Státní bezpečnosti. Ty nejvýznamnější signatáře čekalo vězení, ty ostatní pak výsledky, propuštění ze zaměstnání nebo dokonce nucená emigrace, na což se zaměřovala právě tato akce. Měla za cíl nátlakem, který zahrnoval vydírání, šikanu, vyhazov ze zaměstnání i násilí, vyštvat z Československa chartisty a další režimu nepohodlné osoby. Probíhala přibližně mezi lety 1978 až 1985⁴⁵ a v rámci ní odešlo do emigrace pod nátlakem asi 280 signatářů *Charty* (to je 15% všech chartistů). Odešla řada známých osobností, např. herec Pavel Landovský⁴⁶ nebo zpěvák Jaroslav Hutka.⁴⁷ Tzv. akce Asanace ukazuje na výraznou změnu režimu. Kvůli mezinárodní situaci už nebylo možné odpůrce režimu popravovat, jako v 50. letech, bylo třeba se jich v tichosti „zbavit“, zarazit jejich protirežimní činnost a odstranit je z očí veřejnosti.

3.2 Možnosti emigrace v 80. letech 20. století

Možností, jak vycestovat z Československa v 80. letech 20. století na Západ (včetně socialistické Jugoslávie), nebylo mnoho. V zásadě existovaly 2 způsoby: nelegální a legální. Nelegálním způsobem se rozumí nepovolené překročení hranic bez platných dokladů, což bylo v době tzv. železné opony velmi riskantní. Hranice střežili ozbrojení příslušníci Pohraniční stráže a řada nástražných zařízení – od drátěného záatarasu, který zahrnoval světelné a akustické zařízení, které narušitele ihned prozradilo, po různé zpomalovací nástrahy a vodiče elektrického proudu.⁴⁸

Nebezpečná nástražná zařízení od 50. let mizela a byla nahrazována méně brutálními

43 FILOVÁ, Lenka. *Statistické vyčíslení emigrace z ČSSR v 80. letech 20. století*. Liberec, 2015. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. Bakalářská práce. s. 27-28
44 Zakládají text *Charty 77* vyšel v listopadu roku 1977 a požadoval dodržování lidských práv, k čemuž se Československo zavázalo na konferenci v Helsinkách, což ale neohodlalo dodržet. Mezi hlavní osobnosti tohoto hnutí patřili např. filozof Jan Patočka nebo spisovatel a pozdější první demokratický prezident Václav Havel. *Chartu 77* podepsalo do listopadu 1989 na 2 000 lidí.

45 KOUTEK, Ondřej. Akce Asanace. In. *Securitas imperii*. 13. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 216 s. ISBN 80-86621-22-7. s. 174-176.

46 Více o osudu Pavla Landovského v emigraci viz LANDOVSKÝ, Pavel. *Soukromá vzpoura: rozhovor s Karlem Hvizďalou*. 2. vyd., v Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. 158 s. ISBN 80-204-0209-8. 128.

47 KOUTEK, Ondřej. Akce Asanace. In. *Securitas imperii*. 13. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 216 s. ISBN 80-86621-22-7. s. 174-176.

48 PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 319 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 13. ISBN 80-86621-18-9. s. 93-110.

mechanismy, ke střetům s pohraniční stráží a různým nehodám však docházelo stále a i v 80. letech bylo překročení hranic nelegální cestou velmi riskantní. Za celou dobu existence komunistického režimu (1948-1989) zemřelo na československých hranicích 280 lidí. Za zkoumané období let 1980-1989 to pak bylo 17 osob.⁴⁹ Mezi těmito zemřelými se nacházela i poslední a zřejmě nejtragičtější oběť tzv. železné opony. Byl to osmiletý chlapec Kevin Strecker, původem z NDR, jehož matka se v roce 1989 pokusila prorazit hraniční závoru z Československa právě do SRN.⁵⁰

Chycení při pokusu o překročení hranic znamenalo návrat do Československa, kde na neúspěšného emigranta (často i jeho rodinu) zpravidla čekalo vězení a další perzekuce. Většina lidí tedy tuto možnost nevolila. Přesto některým nezbyvalo nic jiného než toto riziko podstoupit, pokud nezískali náležité dokumenty k legálnímu vycestování. Překročení hranic nelegálním způsobem volili emigranti nejčastěji na přelomu 40. a 50. let, kdy ještě nebyla vybudována dokonalá síť zabezpečovacích zařízení a pohraniční stráže.⁵¹ Několik dramatických útěků přes hranice se však odehrálo i v 80. letech. Za zmínku stojí například útek Josefa Hlavatého, který překonal hranice s Rakouskem v roce 1988 na rogalu vlastní konstrukce se svým 3letým synem.⁵²

Většina emigrantů se tedy snažila vycestovat z Československa na Západ legálním způsobem. Dle vládního opatření z roku 1969⁵³ bylo možné na Západ vycestovat pouze na základě pozvání blízkých příbuzných, žijících v zahraničí legálně, či v rámci organizovaného zájezdu pro pracovní kolektivy.

Pro cestu na Západ musel žadatel nejprve získat devizový příslib, tedy příslib Socialistické banky československé (SBČS), že žadateli prodá devizy (cizí měnu) pro cestu do zahraničí. Potvrzený devizový příslib pak žadatel odevzdal na pasovém úřadě při podávání žádosti o výjezdní doložku, která měla podobu razítka v cestovním pasu a obsahovala údaje,

49 PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 319 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 13. ISBN 80-86621-18-9. s. 172-306.

50 Dokumentace usmrcených na československých státních hranicích 1948–1989: Portréty usmrcených: Strecker, Kevin (* 29. 12. 1980, † 15. 5. 1989). In: *Ústav pro studium totalitních režimů*. [online]. [vid. 7. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/strecker-kevin>

51 PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 319 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 13. ISBN 80-86621-18-9. s. 107-110. s. 93.

52 PEJČOCH, Ivo. *Útěk za železnou oponu: pokračování knihy Hrdinové Železné opony*. 1. vyd. Cheb: Svět křídél, 2009. 191 s. Svět křídél; 115. ISBN 978-80-86808-70-3. s. 141-146.

53 Vládní nařízení č. 114/1969 Sb. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online]. [vid. 31. 01. 2019]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=114&r=1969>

pro které státy a na jak dlouho platí. K výjezdní doložce bylo nutné připojit souhlas s cestou od zaměstnavatele a další vyjádření od různých organizací. Pokud se někdo vyjádřil k žádosti negativně, celá žádost byla zamítnuta. Na základě devizového příslibu a pasu s vystavenou výjezdní doložkou pak SBČS vydala žadateli devizy pro cestu na Západ. Možnost získání výjezdní doložky do socialistické Jugoslávie, která často sloužila jako tranzitní země pro cestu na Západ, byla vyšší, ovšem celá procedura se musela absolvovat ve stejném rozsahu jako při cestě na Západ.⁵⁴

Získání devizového příslibu a výjezdní doložky byl velmi zdoluhavý a nákladný proces. O udělení těchto dokumentů měla rozhodovat politická a třídní kritéria žadatele a také to, zda žadatel za poslední 3 roky v kapitalistické cizině nebyl. V praxi šlo ale o vyložené korupční záležitost. Dokumenty získal zpravidla ten, kdo měl v SBČS či na oddělení pasů a víz známé nebo podplatil příslušné úředníky.⁵⁵

Tímto korupčním způsobem opustil Československo v roce 1978 např. spisovatel Karel Hvízd'ala: „*Moje žena měla matku Švédku a s dítětem tam mohla jezdit a já zůstal doma jako rukojmí... Ale v ten rok jsem si zažádal, nebo přes protekci dostal devizový příslib, s tím jsem zažádal o výjezdní doložku... No a pak, protože ještě nebyly počítače prostě, tak oni si to nedali dohromady, takže my jsme vyjeli stejný den, sešli jsme se ve Frankfurtu, ona tam jela autem a já vlakem, a přijali jsme pozvání dědečka, který tam žil a u něj jsme pár měsíců nebo ani ne, týdnů, byli...“.⁵⁶*

Z příběhu Karla Hvízd'aly vyplývá další komplikace pro cestování do zahraničí za tzv. normalizace. Komunistický režim, pokud povolil cestu na Západ, tak velice často učinil pouze u jednoho z manželů s jedním dítětem, zatímco druhý manžel s dalšími dětmi zůstal v Československu, právě z obavy o emigraci celé rodiny.

Známý je např. případ modelky Pavlínky Pořízkové. Její rodiče se po okupaci vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968 rozhodli emigrovat do Švédska a nechali tříletou Pavlínku spolu s jejím mladším bratrem Jáchymem prozatím u babičky. Předpokládali totiž, že se pro děti budou moct později vrátit. Komunistické úřady však odmítaly děti vydat. Případ se stal mediálně známý a za vydání dětí do Švédska se přimluvil dokonce švédský premiér. Rodiče s

54 RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 178 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 8. ISBN 978-80-7285-149-2. s. 18-24.

55 RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 178 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 8. ISBN 978-80-7285-149-2. s. 31.

56 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978–1989. Praha, 19.11.2018.

děťmi se shledali až po sedmi letech mezinárodních soudních sporů.⁵⁷

Od roku 1987 v souvislosti s *Perestrojkou* došlo mimo jiné i k liberalizaci možností legálního způsobu cestování. K cestám na Západ už např. nebyl vyžadován devizový příslib, žadatel si mohl opatřit devizy jiným způsobem než odkupem od SBČS. Od roku 1988 federální ministerstvo vnitra chystalo postupné zrušení výjezdních doložek (od září 1989 byly zrušeny pro služební cesty, zrušení pro soukromé cesty bylo plánováno na letní sezónu 1990), takže by k uvolnění cest na Západ došlo i bez tzv. sametové revoluce v listopadu 1989.⁵⁸

3.3 Motivace k emigraci

Do emigrace z komunistického Československa odcházeli lidé z různých důvodů. Zatímco v 50. letech emigranti odcházeli převážně z politických důvodů, hrozila jim perzekuce za jejich politické názory a činnost, a emigrace pro ně byla mnohdy jediným únikem před vězením či dokonce smrtí.

Tzv. normalizační emigrace se už nemusela obávat poprav, vězení a další perzekuce jí však hrozily stále. Stále více lidí ale odcházelo z důvodu, že se v komunistickém Československu „jen“ necítili dobře. Nebavilo je vést dvojí život, dávat si neustále pozor, co říkají na veřejnosti nebo před dětmi, které nerozuměly situaci a mohly rodičům způsobit problémy, pokud něco z jejich politických názorů řekly ve škole. Emigranty vedla k odchodu také touha cestovat, podnikat, studovat nebo svobodně tvořit a realizovat se ve svém povolání.

Ne všichni však odcházeli z těchto důvodů. Některé do emigrace na Západ vedla jen touha pro materiální dostatek nebo po zlepšení ekonomické situace. Odcházeli i ti, kteří např. měli v Československu problém se zákonem v nepolitické rovině. A jak již bylo řečeno výše, někteří odcházeli pod nátlakem režimu v rámci tzv. akce Asanace. Více o motivacích konkrétních emigrantů se dozvíme v kapitole 5 z rozhovorů s pamětníky.

3.4 Kriminalizace emigrace

Komunistický režim v Československu si samozřejmě nepřál, aby jeho občané

57 Více o osudu Pavlíny Pořízkové viz např. biografický román FORMANOVÁ, Martina. *Případ Pavlína: dramatický příběh světoznámé české modelky a jejích rodičů – rodiny rozdělené sovětskou okupací*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2014. 209 s. ISBN 978-80-7260-308-4.

58 RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 178 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 8. ISBN 978-80-7285-149-2. s. 52.

opouštěli zemi, ať už z propagandistických, tak z ekonomických důvodů, proto za nedovolené opuštění republiky ukládal velké tresty.

V 50. letech se na nedovolenou emigraci na Západ pohlíželo jako na přípravu velezrady, protože za tu hrozily mnohem vyšší tresty (15-20 let vězení) než jen za trestný čin nedovolené opuštění republiky (1-5 let).⁵⁹ V roce 1961 byl vydán nový zákon upravující právní postih mimo jiné za nedovolené opuštění republiky. Paragrafem 109 tohoto zákona se snížil trest za nedovolené opuštění republiky na 6 měsíců až 5 let vězení. Stejně měl být potrestán československý občan, který bez povolení v cizině zůstal, tedy překročil povolenou délku pobytu. Takto odsouzený byl také zbaven československého státního občanství a jeho majetek v Československu propadl ve prospěch státu. Emigrant byl samozřejmě souzen v nepřítomnosti. Za trestný čin převaděčství zákon ukládal trest 3 až 10 let vězení.⁶⁰

Tento zákon platil až do roku 1989. Do konce 80. let bylo dle § 109 odsouzeno 110 485 osob (nejvíce v roce 1971, a to 20 163 lidí). Již v šedesátých letech tyto kauzy tvořily více než polovinu všech „protistátních“ případů (například v roce 1964 dosáhl jejich podíl dokonce 66,6 %). Po roce 1968 pak došlo k ještě prudšímu nárůstu a odsouzení za trestný čin nedovolené opuštění republiky tvořili ze všech odsouzených dle zákona 140/1961 Sb. naprostou většinu (94,5 %). Vedení Správy vyšetřování StB bylo těmito případy doslova zavaleno. Díky tomu také nebyli soudně postiženi všichni, kteří Československo nedovoleně opustili.⁶¹

Karel Hvizďala, se kterým jsem dělala rozhovor, dostal v roce 1979 dle § 109 za trestný čin opuštění republiky trest odnětí svobody na 1 rok a propadnutí veškerého majetku v Československu (viz přílohy).⁶²

Nedovolená emigrace tedy znamenala znemožnění návštěvy Československa kvůli obavám z uvěznění. Od roku 1977 si však mohli emigranti, kteří se chtěli beztrestně vrátit do Československa např. za příbuznými, takzvaně „upravit“ vztah k republice. To znamenalo, že museli prezidenta republiky požádat o milost za to, že nedovoleně opustili Československo. Dále museli slíbit, že nebudou vůči ČSSR vystupovat nepřátelsky, a hlavně se museli „vyplatit“ – uhradit československému státu náklady za své vzdělání apod. Rozvědka se

59 Zákon na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/1948 Sb. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online]. [vid. 1. 2. 2019]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=231&r=1948>

60 Trestní zákon č. 140/1961 Sb. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online]. [vid. 1. 2. 2019]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=1961&cz=140>

61 BLAŽEK, Petr. "Opuštění republiky" Devět dokumentů k odsouzení Karla Kryla v roce 1975. *Paměť a dějiny*. 2014 (03), s. 100–117.

62 ABS, Karel Hvizďala, trestní spis, V_32642_MV_001

snažila lidi, kteří si chtěli svůj vztah k ČSSR upravit, vydírat. Pokud nechtěli s rozvědkou spolupracovat, znemožnila jim úpravu vztahu k ČSSR. Mezi lety 1977-1980 této možnosti využilo více než 20 000 emigrantů.⁶³

3.5 Mediální obraz emigrantů

Systematické očerňování emigrace v očích československé veřejnosti bylo součástí komunistické propagandy a trvalo po celou dobu existence komunistického režimu. Velmi účinně působila na diváka či čtenáře vynucená (nebo zinscenovaná) vyznání navrátilců z exilu, kteří vyjadřovali stud nad svými činy a radost z návratu do vlasti, aby se vyhnuli následkům své nedovolené emigrace. Navrátilci byli také často zavázáni ke spolupráci s StB.⁶⁴

K očerňování emigrace posloužila také propaganda ve filmové tvorbě. Např. ve filmu *Král Šumavy*⁶⁵ a *Únos*⁶⁶ z 50. let či v tzv. normalizačním seriálu 30 případů majora Zemana⁶⁷ (např. díly *Bílé linky* nebo *Mimikry*), můžeme vidět emigranty zobrazené jako největší zrádce a vyvrhele.

Velmi slavná je diskreditační kampaň proti rádiu Svobodná Evropa (RSE), kterou začal po svém návratu z fingované emigrace⁶⁸ v roce 1976 Pavel Minařík. Tento agent československé rozvědky po svém pobytu v emigraci, kdy plánoval mimo jiné vyhodit RSE do povětří, vystoupil na řadě tiskových konferencích a bylo s ním natočeno několik televizních pořadů a dokumentů, kde hovořil o svých zkušenostech se „zrádnou emigrací.“ Komunistický režim z něj udělal hrdinu – zpěvák Josef Laufer o něm dokonce nazpíval oslavnou píseň.⁶⁹

63 NAVARA, Luděk – ALBRECHT, Josef. *Abeceda komunismu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2010. 234 s. ISBN 978-80-7294340-1. s. 55.

64 FILOVÁ, Lenka. *Statistické vyčíslení emigrace z ČSSR v 80. letech 20. století*. Liberec, 2015. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. Bakalářská práce. s. 41.

65 *Král Šumavy* [film]. Režie Karel KACHYŇA. Československo, 1959.

66 *Únos* [film]. Režie Jan KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952. 123 BROUČEK, Stanislav – GRULICH, Tomáš. Domácí postoje k zahraničním

67 *30 případů majora Zemana* [televizní seriál]. Režie Jiří SEGUENS st. Československo, 1974.

68 Rozvědka často využívala tzv. fingované emigrace. Posílala do emigrace své agenty, kteří tam měli působit podle jejích pokynů – proniknout mezi československé emigranty, šířit mezi nimi dezinformace a informovat rozvědku o činnosti emigrantů a emigrantských organizací.

69 TOMEK, Prokop. *"Objekt ALFA": československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 399 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 14. ISBN 80-86621-27-8. s. 96-104.

3.6 SRN a její vztahy s Československem

Od roku 1949 bylo Německo rozděleno na demokratickou Spolkovou republiku Německo (SRN), označovanou jako západní Německo, a na komunistickou Německou demokratickou republiku (NDR), označovanou jako východní Německo. Původní předválečné hlavní město Berlín, ležící v oblasti východního Německa bylo také rozděleno na západní a východní část (od roku 1961 rozděleno Berlínskou zdí). Kvůli složitému umístění Berlína SRN ustavila jako své prozatímní hlavní město Bonn (SRN zdůrazňovala prozatímnost tohoto řešení, jelikož s rozdělením Německa nesouhlasila), zatímco hlavní městem NDR zůstával Východní Berlín. Ke sjednocení obou států došlo v roce 1990 po pádu komunistického režimu a hlavním městem sjednoceného Německa se stal opět Berlín.⁷⁰

Po období 50. a 60. let byly vztahy mezi SRN a ČSSR špatné, jelikož za vlády Konráda Adenauera⁷¹ převládal v západním Německu silný antikomunistický postoj, západoněmecká politika vůči sovětskému bloku byla postavena na tzv. *Hallsteinově doktríně*, která odmítala navázání diplomatických vztahů s jakýmkoliv státem, který uznává NDR – východní Německo jako stát. Podobná byla situace v komunistickém Československu, které západní Německo vykreslovalo jako imperialistický a fašistický stát.⁷² Vztahy mezi oběma zeměmi také samozřejmě zatěžovala problematická minulost – Mnichovská dohoda a napadení za 2. světové války ze strany Německa a poté poválečné vyhnání 3 milionů Němců z Československa.

Zásadní pro vztahy SRN a ČSSR byl až nástup kancléře Willyho Brandta⁷³ a jeho nové východní politiky⁷⁴. Tento sociálně demokratický politik započal vyjednávání o nové diplomatické smlouvě mezi těmito státy. Nejdříve musela být potvrzena neplatnost Mnichovské dohody, s tím SRN souhlasilo pod podmínkou, že jí nevzniknou nové závazky vůči ČSSR, jako náprava škod, restituce či reparace (to však nezabránilo československým

70 LUŇÁK, Petr. Gorbáčov a sjednocení Německa. *Historický obzor: časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. Praha: Vydavatelství Neptun DeskTopPublishing, 1995, 6(3), 69-73. ISSN 1210-6097.

71 Konrád Adenauer byl západoněmecký politik, předseda CDU (Křesťanskodemokratická unie) a první poválečný kancléř SRN (1949-1963).

72 DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. 1. vyd., Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku 2002, 384 s. ISBN 8086547078. s. 66.

73 Willy Brandt (ve funkci kancléře mezi lety 1969-1974) byl vůdčí osobnosti vůdčí osobnost Sociálnědemokratické strany Německa (SPD).

74 Více o východní politice Willy Brandta zde: PLŠKOVÁ, Jaroslava. *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd.1., Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754.

politikům tyto nároky později opět vznášet). Smlouva o vzájemných vztazích byla podepsána v Praze v prosinci 1973. Nová smlouva tedy obsahovala, mimo jiné, nástin budoucí spolupráce mezi oběma zeměmi v oblasti diplomatických vztahů, ale i v oblasti hospodářství, vědy, kultury, sportu nebo dopravy.⁷⁵

Touto smlouvou se tedy konečně otevřel prostor pro lepší budování diplomatických vztahů. Přesto, že ČSSR už měla se SRN rozvinuté diplomatické a obchodní vztahy, pořád pro ni byla úhlavním nepřítelem. V 80. letech stále zuřila tzv. studená válka, kdy spolu soupeřil východní blok v čele se SSSR a Západ, včele s USA. SRN byla Sovětským svazem považována za zástupce USA v Evropě.⁷⁶

SRN byla v těsné blízkosti tzv. železné opony, a tak zde sídlilo velké množství amerických vojáků. Obdobná byla situace na opačné straně, v NDR, kde zase sídlilo mnoho sovětských vojáků. Mezi oběma státy probíhala rozsáhlá zpravodajská činnost. V SRN se v 80. letech nacházely 3 rezidentury československé rozvědky – v Bonnu, ve Frankfurtu nad Mohanem a v Západním Berlíně.⁷⁷

3.7 Československá emigrace do SRN v 80. letech 20. století

Podle archivních materiálů československé správy pasů a víz, které sloužily jako hlavní pramen pro mou bakalářskou práci, odešlo mezi lety 1980-1989 z Československa do Spolkové republiky Německo (dále jen SRN) přes 11 000 lidí. SRN byla na druhém místě v počtu emigrantů z Československa, zatímco první místo obsadila Jugoslávie, kam odešlo za toto období až 19 500 lidí.⁷⁸ Jugoslávii však není možné považovat za zemi, kde se českoslovenští emigranti skutečně usadili. Jugoslávie, jako komunistický stát nezávislý na SSSR, sloužila jen jako tranzitní země, ze které bylo možné odejít do Rakouska a dále do Evropy nebo do zámoří.

Oproti tomu SRN lze považovat za konečnou zemi mnoha emigrantů. Vedle

75 Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Praha, 11. 12. 1973. [online]. [vid. 2. 2. 2019]. Dostupné na:

<https://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=94~2F1974&part=&name=&rpp=15#seznam>

76 Více o dějinách Německa viz např. MÜLLER, Helmut M., Karl-Friedrich KRIEGER a Hanna VOLLRATH. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 589 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-125-5.

77 Bezpečnostní aparát ministerstva vnitra (ministerstva národní bezpečnosti). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z:

<https://www.ustrcr.cz/uvod/bezpecnostni-apat-mv/#rezident00>

78 FILOVÁ, Lenka. *Statistické vyčíslení emigrace z ČSSR v 80. letech 20. století*. Liberec, 2015. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. Bakalářská práce. S. 58.

Rakouska, které obsadilo třetí místo v počtu československých emigrantů s více jak 8 000 lidmi za období 80. let, byla SRN velmi blízko Československu a hostila značné množství československých emigrantů z předchozích období komunistického režimu. Možnosti k usazení nově příchozích emigrantů tedy byly značné.

Předložená čísla reprezentují pouze emigraci na základě legálních výjezdů. Je těžké odhadnout, kolik emigrantů odešlo prostřednictvím nelegálního překročení hranic. Dle mých výpočtů v bakalářské práci takto odešlo celkem 344 lidí za celou dobu 80. let, kolik z nich odešlo právě do SRN se mi zjistit nepodařilo.

3.8 Integrace emigrantů v SRN a do „emigrantských kruhů“

Bylo na každém emigrantovi, jak se dokázal integrovat do německé společnosti. Emigrace často znamenala ekonomický pokles, jelikož emigrant musel často začínat kariéru v nové zemi od nuly. Navíc se v tržním prostředí „kapitalistické“ SRN nemusel emigrant ze socialistické země cítit dobře. Někteří emigranti integraci nezvládli tak dobře a vraceli se zpět do Československa, což s sebou neslo jisté právní následky (viz výše).

Ve 40. a 50. letech musela většina emigrantů projít přes uprchlické tábory. Většina z nich sloužila za 2. sv. války jako internační zařízení pro rasově pronásledované, antinacisty a další skupiny osob. Poté po skončení války sloužily jako záchytné tábory pro odsunuté Němce z východní Evropy a teď sloužily jako záchytná místa pro uprchlíky ze zemí východní Evropy s nově nastoleným komunistickým režimem. Životní podmínky v táborech byly velmi špatné a uprchlíci je museli často snášet několik let, než se pro ně našel nový domov. Většinu z nich spravovala *Mezinárodní uprchlická organizace (International Refugee Organisation)*, další pak západní Německo.⁷⁹

Některé z těchto táborů existují dodnes a opět slouží pro uprchlíky, tentokrát ale hlavně ze zemí blízkého a středního východu nebo severní Afriky. Po skončení 2. sv. války byly západoevropské země migraci obyvatel z této oblasti nakloněny, jelikož za války přišly o mnoho obyvatel a bylo potřeba nahradit tuto pracovní sílu. Právě např. západní Německo tuto migraci záměně podporovalo. Na přelomu 70. a 80. let se ale tento postoj k migraci začal měnit. Příčinou byla vysoká míra nezaměstnanosti, velký nárůst těchto migrantů a převážně jejich „neevropský“ původ a tím pádem i jejich složitá integrace. Problémem začal být také

⁷⁹ JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá pounorová emigrace a počátky exilu*. Vyd. 1. Brno: Prius, 1999. 88 s. Prameny a studie k dějinám československého exilu 1948-1989; sv. 2. s. 29.

protiarabský antisemitismus, a to nejen nejen v SRN, ale v celé západní Evropě. V Německu už v roce 1990 žilo např. 1 675 000 Turků.⁸⁰ Tato čísla se dodnes závratně navyšují hlavně v souvislosti s válkou v Sýrii, která začala roku 2011. Tento konflikt vyvolat rozsáhlou vlnu migrace, která pokračuje dodnes.⁸¹

Nicméně zatímco SRN na přelomu 70. a 80. letech začala být ostražitá vůči „neevropským“ emigrantům, uprchlíky ze zemí východního bloku stále ochotně přijímala a nabízela jim velkou materiální podporu, jak to lze usuzovat z mých rozhovorů s pamětníky. Spisovatel Karel Hvižďala, který do SRN emigroval v roce 1978 k tomu říká: „*My jsme všechno odmítli. Nabízeli nám finanční podporu, ale to jsme odmítli a byt jsme si normálně vzali, prostě jsme podali žádost a našli jsme si byt a bylo to. To byl sociální byt...*“⁸² Karel Hvižďala tvrdí, že přes uprchlický tábor se svou rodinou projít nemuseli, jelikož měli v SRN rodinu, u které mohli ihned po opuštění Československa pár týdnů zůstat. Také další pamětník Milan Kočí nemusel projít přes uprchlický tábor, jelikož měl v SRN přítele, u kterého mohl pár týdnů zůstat. Vzpomíná hlavně na velkou podporu od německé vlády: „*Podpora byla úžasná, platili byt a k tomu jsem dostal asi 350 DM. Musel jsem měsíčně odpracovat 80 hodin u Městského úřadu, a to za 1 DM na hodinu, takže ještě 80 DM k tomu.*“⁸³ Poslední pamětnice paní M. upřesňuje, jak podpora emigrantům vypadala: „*Sociální podporu, tzn. jak peněžitou podporu na potraviny a životní potřeby, tak poukazy na oblečení, a k dispozici 3pokojový byt, který stát vybavil základním vybavením včetně nádobí, záclon, koberců atd. a samozřejmě platil nájem. Tenkrát pro nás něco naprosto neuvěřitelného.*“⁸⁴

Rodina Hvižďalových se velmi snadno integrovala do německé společnosti. Manželka Karla Hvižďaly začala pracovat už pár dní po příjezdu, stejně jako její manžel: „*Moje žena začala snad pracovat třetí den, po tom, co jsme odjeli, načerno nejdřív, ale začala protože ona vystudovala, nebo tady ten doktorát si udělala z rekonstrukce starých památek, které byly pod památkovou péčí, což se v Německu nedalo studovat... Tudiž o tu její profesi byl velký zájem... A já jsem, hlavně díky Pavlu Tigridovi a dalším podobným lidem, začal taky vlastně pracovat, první rok jsem dělal v nakladatelství Index a později jsem zůstal na volné noze a*

80 HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001, 447 s. ISBN 80-86182-49-5. s. 234-236.

81 Více o válce v Sýrii a migrační krizi např. zde EICHLER, Jan. *Evropská bezpečnost 25 let po skončení studené války*. Praha: Oeconomica, nakladatelství VŠE, 2016, 271 s. ISBN 978-80-245-2171-8.

82 Interview s Karlem HVIŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Telefonicky, 7. 3. 2019.

83 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

84 Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

spolupracoval jsem hlavně nejdřív se Svobodnou Evropou, BBC, Deutsche Welle...“⁸⁵

Syn Karla Hvížd'aly absolvoval v Československu 1. třídu základní školy a opět si jí zopakoval v SRN. Německy se naučil za pár měsíců: *„Ten to měl nejjednodušší... V červenci jsme přišli, v srpnu šel do školy a nějak na Vánoce už nám poslali slovník zpátky, že už ho nepotřebuje, protože mluví bezvadně německy.“⁸⁶* Podobně na tom byly také děti paní M.: *„Děti se integrují velmi rychle, ale starší syn to měl určitě těžší, protože musel začít chodit hned do školy bez znalosti řeči, 4letá dcera to měla mnohem lehčí. Problémy s integrací, ale nebyly žádné. (Z odstupem času) byli velmi rádi, že jsem s nimi toto riziko (emigrace) podstoupila.“⁸⁷*

Manželé Hvížd'alovi němčinu ovládali již z Československa a v SRN se postupně zlepšovali, mimo jiné na kurzech němčiny: *„My jsme oba německy mluvili, ale samozřejmě já jsem si tam dodělal státnici, jako „State examen für die Ausländer“, to je jiná kategorie a žena se naučila normálně za provozu... Samozřejmě, když člověk chce udělat tu zkoušku, tak musí chodit (na kurzy němčiny). To bylo tenkrát od Goethe institutu a platil to tenkrát svaz spisovatelů německých.“⁸⁸* Na stejný kurz chodila také paní M.: *„Po obdržení azylu, tedy téměř po roce, jsem mohla navštěvovat intenzivní kurz němčiny od Otto Benecke Stiftung (Goethe Institut), do té doby jsem se učila hlavně díky televizi.“⁸⁹*

Na příběhu rodin pamětníků je vidět, že se západoněmecká vláda i další organizace snažili emigrantům z východního bloku velmi pomáhat.

Stejně jako integrace do německé společnosti byla žádoucí také integrace do československých emigrantských kruhů. Je přirozené, že krajané se v zahraničí sdružují. „Starší“ emigranti nově příchozím často pomáhali, poskytli jim ubytování a jinou materiální podporu. Kontakty na jiné emigranty jim často pomohly s nalezením práce. Emigrantům různých generací se ale samozřejmě nevyhnuły názorové spory, jako např. ideologické rozepře mezi zástupci poúnorové a posrpnové emigrace (viz výše). Je však jasné, že většina emigrantů si přála dostat se mezi československé emigranty, také proto, že jim chyběl domov a české prostředí, a zde mezi krajaný mohli alespoň používat češtinu.

85 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

86 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Telefonicky, 7. 3. 2019.

87 Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

88 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Telefonicky, 7. 3. 2019.

89 Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

3.9 Němci vysídlení Československa po 2. sv. válce v SRN

Pokud hovoříme o emigraci z Československa do Spolkové republiky Německo, nelze opomenout velkou skupinu „emigrantů“, a to sudetské Němce, odsunuté po 2. sv. válce do Německa. Vysídlení ze zemí východní Evropy postihlo asi 11 milionů Němců, přičemž z Československa byly vysídleny asi 3 miliony Němců (zůstalo asi 250 000 osob označených za Němce). Zdálo se nemožné postarat o takové množství lidí, kteří se náhle ocitli v zemi bezprostředně rozvrácené válkou a rozdělené na okupační zóny vítězných mocností, sami často bez jakýchkoliv prostředků.

Okupační mocnosti nechtěly aby Německo padlo na kolena jako po skončení 1. sv. války, ale nechtěli také aby se často opravdu příznivci nacistické strany odsunutí z východní Evropy v Německu sdružovali. Sudetští Němci odsunutí z Československa byli často umisťováni do venkovských oblastí Německa. Okupační mocnosti se snažily o jejich co největší rozptýlení ve společnosti a zabránění vytváření nových svébytných skupin z důvodů výrazně snazší integrace. Bylo např. zakázáno nošení krajanských znaků, prozrazujících původ nositelů nebo zakládání vlastních svépomocných organizací (tzv. koaliční zákaz), jež by zastupovaly jejich zájmy. Okupační mocnosti ale nekladly překážky zakládání organizací vyhnanců podle modelu *landsmannschaften*, sdružujících odsunuté Němce podle míst bývalých domovů a požadujících revizi odsunu a vyhnání.⁹⁰

Odsunutí Němci se v Německu *de facto* stali občany druhé kategorie, nebyla jim poskytnuta žádná centrálně organizovaná materiální pomoc. Vyhnanci se tak nedobrovolně ocitli v zemi, v níž zůstat nechtěli, a setkali se tu v nejméně příznivém okamžiku se zhroucenou společností poválečného nedostatku, která za ně nechtěla převzít zodpovědnost.

Většina Němců byla odsunuta do americké zóny, méně pak do sovětské, britské a francouzské. Po vzniku východního Německa - NDR (bývalá sovětská zóna) a západního Německa – SRN (spojená americká, britská a francouzská zóna) v roce 1949, se někteří Němci z východního Německa snažili dostat na Západ.

V roce 1950 byl v SRN zrušen koaliční zákaz, uprchlíci tak mohli zakládat vlastní svépomocné organizace, ale úplná německá státní příslušnost jim byla přiznána v roce 1955. V NDR zůstala situace pro vysídlené Němce stejně nepříznivá. Napětí mezi „původními“ Němci a nově příchozími, kteří museli často vzít zavděk podřadnými pracovními pozicemi,

90 HAHNOVÁ, Eva a Hans Henning HAHN. *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*. Olomouc: Votobia, 2002, 224 s. ISBN 80-7220-117-4. s. 127.

však stále přetrvávalo. Situace se však postupně zlepšovala, např. v r. 1950 žily v SRN 2/3 vyhnanců v podnájmu (ostatně jako mnoho původních obyvatel, kteří přišli o své domovy při bombardování během 2. sv. války), v roce 1960 už to bylo „jen“ 22%. Západoněmecká konzumní společnost poskytla mnoha vyhnancům příležitost vyrovnat se starousedlíkům v ekonomické oblasti.⁹¹

Tito sudetští Němci se museli setkávat i s pozdějšími emigranty z komunistického Československa. Obě skupiny měly vlastní krajanské organizace, proto se museli setkávat spíše soukromě. Tyto poměrně odlišné skupiny obyvatel, spojovala hlavně země původu a touha po ní.

Zeptala jsem se Karla Hvíždaly, jak na ně, jako na tzv. normalizační emigranty, tito Němci reagovali: „*Dobře, s jedněmi jsme se dokonce kamarádili... Ty s kterými jsem se stýkal (reagovali) velice přátelsky a pomáhali nám na začátku velice... Nešli dobrovolně, byli asi vyhnání, to já přesně nevím, ale byli rádi, že jsou ve svobodném světě, kde funguje hospodářství, právo atd., to jim došlo velice záhy.*“⁹²

Také Milan Kočí, další pamětník, se kterým jsem dělala rozhovor, na Němce z Československa vzpomíná v dobrém, ale souhlasí s tím, že prožili veliké trauma: „*Ty Němce z roku 1945 jsem potkal. Moc o tom nemluvili, ale fandili nám. Někteří nabízeli i pomoc. Bylo na nich znát, že je to dost vzalo, hodně vzpomínali a ptali se, jak to tam (v Československu) teď vypadá atd. Hodně jsem jich poznal, když jsem měl restauraci, tam chodili kvůli českému jídlu. Jedna babička se mi tam rozplakala, když jsem ji udělal ztracená vejce s koprovkou a knedlík.*“⁹³

Je naprosto zřejmé, že si ve srovnání s Československem v SRN polepšili v mnoha ohledech, ačkoliv v nich zůstávalo hluboké trauma ze ztráty kořenů. Až jejich děti se mohly plně asimilovat v západoněmecké společnosti. Zatímco v Československu by je čekalo období tvrdého stalinismu s politickými procesy a čistkami 50. let a diskriminace, v SRN vznikala demokratická společnost a začínal německý ekonomický zázrak.⁹⁴

91 KOSCHMAL, Walter, Marek NEKULA a Joachim ROGALL. *Češi a Němci: dějiny, kultura, politika*. V Praze: Paseka, 2001, 473 s. ISBN 80-7185-370-4. s. 239-249.

92 Interview s Karlem HVÍŽĐALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Telefonicky, 7. 3. 2019.

93 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

94 Jako „německý ekonomický zázrak“ je považován rychlý ekonomický vzestup převážně západního Německa po 2. sv. válce.

3.10 Vybraná kulturní centra československé emigrace a osobnosti v SRN v 80. letech 20. století

V této kapitole popíši vybraná významná kulturní centra a osobnosti československé emigrace v SRN. Kolem těchto center se často shromažďovali českoslovenští emigranti z řad kulturní a politické emigrace. Osobnosti kulturního života v Československu zde často našli práci, což by pro ně jinak bylo velmi těžké. Díky kontaktům na jiné osobnosti kulturní a politické emigrace mohli často zůstat pracovat ve svém oboru (literatura, žurnalistika, historie,...).

Významných československých institucí i osobností v SRN bylo samozřejmě více. Pro svou práci jsem ale vybrala hlavně ty organizace, které souvisí s mým hlavním výzkumem, tzn. objevovaly se ve mnou zkoumaných materiálech vytvořených rozvědkou v Bonnu nebo na ně mnou zpovídání emigranti vzpomínali v našich rozhovorech.

3.10.1 Rádio Svobodná Evropa

Rádio Svobodná Evropa (RSE) je rozhlasová stanice pro svobodné šíření objektivních informací do zemí s nedemokratickým režimem, založená v roce 1949 Kongresem USA. RSE vysílá dodnes a má na světě mnoho poboček. Zatímco v době studené války se věnovala vysílání hlavně do zemí sovětského bloku, dnes se orientuje hlavně na země Perského zálivu a další oblasti.⁹⁵

Česká pobočka zahájila vysílání v roce 1951 v západoněmeckém Mnichově jako první národní redakce. Jejím prvotním účelem byla pomoc československým exulantům. V roztržitém poúnorovém československém exilu zůstávala po celou dobu trvání komunistického režimu hlavní „odbojovou institucí“ exilu. I přes odstup jeho vedení od exilového hnutí či vnitřních krizí RSE pracovala, narušovala informační blokádu komunistů a zaměstnávala bezpečnostní aparát komunistického režimu, jeho rušičky a především Státní bezpečnost po celou dobu trvání komunistického režimu v Československu.⁹⁶

95 Více o Rádiu Svobodná Evropa zde: TOMEK, Prokop. *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*. Praha: Academia, 2015, ISBN 978-80-200-2490-9 nebo oficiální stránky rádia *Radio Free Europe* [online]. [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <https://www.rferl.org/>.

96 TOMEK, Prokop. *"Objekt ALFA": československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, 399 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, č. 14. ISBN 80-86621-27-8. s. 8-9.

RSE v Československu mělo výsadní postavení, dalšími stanicemi, které měly v Československu vysokou poslechovost byly Hlas Ameriky nebo BBC. Ale zatímco ostatní stanice vysílaly jen malou část dne, RSE vysílalo denně několikahodinový program.

Práci v redakci RSE našlo mnoho československých emigrantů. Mezi ty nejvýznamnější patřil samozřejmě Ferdinand Peroutka, prvorepublikový novinář a spisovatel, který musel ihned po únorovém převratu uprchnout do zahraničí. Ten se stal prvním ředitelem československé redakce. I v době tzv. normalizace bylo mnoho pracovníků nebo dopisovatelů RSE z řad československých spisovatelů nebo novinářů.⁹⁷ Za všechny můžeme uvést např. historika Karla Kaplana nebo Karla Hvižďalu, se kterým jsem dělala rozhovor.

3.10.2 Nakladatelství Index

Nakladatelství Index založili v roce 1971 politolog a publicista Adolf Müller a bývalý pracovník Československého rozhlasu a překladatel Bedřich Utitz v Kolíně nad Rýnem. Nakladatelství vydávalo beletrii, politickou a politologickou literaturu a vyvinulo se v jedno z nejvýznamnějších nakladatelství posrpnového exilu. Jako první dílo plánovali zakladatelé Indexu vydat román Tankový prapor od Josefa Škvoreckého, kterým ale zahajovalo vydávání i Škovoreckého nakladatelství Sixty-Eight Publishers v Torontě. Index tedy jako svou první publikaci vydal satirickou prózu Jiřího Hochmana Jelení Brod.

Index vydával knihy exilových autorů (např. Pavla Kohouta) nebo reedice již doma vydaných titulů. Největší pozornost ale Index věnoval v Československu nepublikovaným pracím Bohumila Hrabala nebo Ludvíka Vaculíka, které doma vyjít nesměly. Jako první v Indexu vyšla např. Seifertova básnická sbírka Morový sloup nebo soubor písňových textů Kníška Karla Kryla.

Index se věnoval také překladům světových děl. Velká pozornost byla věnována politické publicistice a politologickým a historickým studiím k československé minulosti i současnosti a vůbec k problematice tehdejšího sovětského bloku. Pevné místo v edičním programu měly knihy rozhovorů Karla Hvižďaly.

Index spolupracoval s časopisem Listy⁹⁸, vydávaným v Římě Jiřím Pelikánem, na

97Perly z archivu Svobodné Evropy. *Český rozhlas Plus* [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/perly-z-archivu-svobodne-evropy-6508377>

98 Časopis československé opoziční emigrace Listy začal vycházet v roce 1971 jako dvouměsíčník. Vycházely zde hlavně politologické studie, komentáře a analýzy, ale i zprávy z oblasti umění ve Společenské rubrice. K autorům Listů patřili Václav Havel, Karel Kaplan, Pavel Kohout, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Škvorecký,

tvorbě 3 svazků odborných textů Knižnice Listů (1986 až 1989), věnujících se problematice roku 1968. Index se podílel také na distribuci již zmíněných Listů a mezi lety 1982 až 1991 vydával časopis 150 000 slov (výběr článků ze světového tisku věnovaných především politickým tématům).

Za své působení vydal Index přibližně 190 titulů, v roce 1990 byla jeho činnost v důsledku pádu komunismu v Československu ukončena. Adolf Müller byl v souvislosti s nakladatelskou činností vyznamenán Medailí Za zásluhy (1999), Bedřich Utitz je nositelem Řádu T. G. Masaryka (1998).⁹⁹

3.10.3 Knihkupectví Dialog

Knihkupectví Dialog založil v roce 1977 pracovník Goethovy univerzity Václav Hora ve Frankfurtu nad Mohanem. Prodávaly se tu hlavně knihy československých autorů, ale i cizojazyčné tituly (např. ruské nebo polské knihy). Knihkupectví se zaměřovalo hlavně na tituly, které byly v exilu čtenářsky žádané, jako např. knihy Jaroslava Seiferta, Bohumila Hrabala nebo Josefa Škvoreckého.

Knihkupectví vydávalo také reprinty významných československých časopisů (Svědectví, Orientace). Od roku 1981 zde vycházel informační časopis Zápisník Dialog. Ke zmapování vydavatelské produkce českého exilu významně přispěly zejména obsáhlé katalogy české a slovenské literatury vydané mimo Československo (vyšly v letech 1982 a 1987, s dodatky do roku 1990).

Knihkupectví Dialog bylo jedním z důležitých center československého kulturního života. Dialog organizoval také filmové projekce, diskusní večery nebo přednášky a semináře. Pořádal i pravidelné výjezdy za krajany s putovním prodejem českých knih a bohemik (např. do Mnichova, Norimberku, Kolína n. R., Hamburku, do Basileje a Curychu či do Amsterdamu), jichž se účastnili exiloví písničkáři, popř. herci (Pavel Landovský) a publicisté (Karel Hvizďala).

Koncem 80. let otevřelo knihkupectví další pobočku v Mnichově. V roce 2001 se Dialog přestěhoval do České republiky, kde působil až do roku 2012 hlavně jako zásilkové

Milan Uhde nebo Ludvík Vaculík.

99 PŘIBÁŇ, Michal. Nakladatelství Index. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1705>

knihkupectví pro zahraniční zákazníky.¹⁰⁰

3.10.4 Výzkumný ústav pro východní Evropu v Brémách

Výzkumný ústav pro východní Evropu v Brémách byl založen roku 1982 pod vedením profesora Wolfganga Eichwedeho. Měl sloužit jako archiv a výzkumné středisko pro samizdatové texty ze zemí východního bloku – ze Sovětského svazu, Polska, Československa, Maďarska a NDR. Cílem tohoto ústavu bylo shromažďovat písemné památky dokládající projevy kritického a opozičního myšlení ve východní Evropě za vlády komunismu. Texty se do Brém dostávaly různým, převážně ilegálním způsobem.

Tento ústav existuje dodnes. Změny režimů ve východním bloku ale proměnily jeho hlavní zaměření. Dnes se zde historikové, politologové a literární vědci zabývají hlavně transformačními procesy, které vedly k pádu těchto režimů. Pád tzv. železné opony způsobil také příliv textů, které se sem mohly konečně dostávat legálním způsobem.

Na počátku byl ústav financován z prostředků Nadace Volkswagen, od roku 1987 byl financován z německého státního rozpočtu. Dnes ho finančně podporuje město Brémy a Hamburk a spolková země Vestfálsko.¹⁰¹

3.10.5 Jiří Gruša

Jiří Gruša byl český básník, prozaik, esejista, diplomat a politik. Narodil se v roce 1938 a zemřel v roce 2011 ve věku 73 let. Jiří Gruša vstoupil do literatury v 60. letech, byl redaktorem literárních časopisů (např. Tvář). Poprvé byl trestně stíhán v roce 1969 za uveřejnění několika kapitol z románu *Mimner*, stíhání však bylo zastaveno. Za tzv. normalizace vystřídal řadu povolání, podepsal Chartu 77, ale dále se činnosti v Chartě nevěnoval, v roce 1979 údajně odmítl být jejím mluvčím.¹⁰²

Kvůli své knize *Dotazník aneb Modlitba za jedno město přítele* byl v roce 1978 zatčen a dva měsíce vězněn v ruzyňském vězení. Jeho kniha se ale dostala za hranice a Gruša byl

100 PŘÍBÁŇ, Michal; ZACH, Aleš. Dialog. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1750>

101 Výzkumný ústav pro východní Evropu při Univerzitě Bremen. *Výzkumný ústav pro východní Evropu při Univerzitě Bremen* [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: https://www.forschungsstelle.uni-bremen.de/cz/2/20110606110855/O_n%25C3%25A1s.html

102 ABS, Jiří Gruša, sbírka Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR): arch. č. KR-729897, 729897_MV_4_6_0022-1.

z vězení propuštěn, jak sám řekl, na popud německého spisovatele Heinricha Böhla. Kniha Dotazník aneb Modlitba za jedno město přítele vyšla v zahraničí se skvělými recenzemi a Gruša byl v roce 1980 pozván na 3měsíční stipendijní pobyt do USA od Rockefellerovy nadace (pozvánka viz příloha).

Gruša nejdříve nabídku velmi důkladně zvažoval, věděl, že mu hrozí znemožnění návratu do Československa, pokud vycestuje, jako se to stalo např. Pavlovi Kohoutovi¹⁰³. V Československu měl ženu a syna a v zahraničích skoro žádné známé. Přesto si nakonec žádost o výjezdní doložku podal. Ze strany Správy pasů a víz byla ale žádost zamítnuta. Záhy mu ale volal referent StB, že zamítnutí byl omyl, že nevěděli, že je to on, a že jestli chce, může vycestovat. Je zřejmé, že StB povolila výjezd, aby se mohla v rámci tzv. akce Asanace (viz výše) Gruši „zbavit“ (povolení k vydání výjezdní doložky viz přílohy). Gruša k tomu řekl: „*A já jsem říkal, tak teď nepojedu. To znamená, že chtějí, abych odjel a že mají nějaký plán. Seděl jsem ve Slavii, byl tam profesor Černý, ještě pár lidí a kamarádi. Já jsem si říkal, to riziko tady přece je. Ale já jsem do dnešního dne viděl čtyři dny tamtoho světa. Svět je taky tam a já to riziko musím podstoupit... To je prostě můj intelektuální úkol. Je to prostě něco, co musím riskovat. Čili já jsem odcházel s vědomím rizika a taky k tomu došlo.*“¹⁰⁴

Gruša se v zahraničí zúčastnil sjezdu spisovatelů v kanadském Torontu, kde měl kritizovat společenské a státní zřízení ČSSR, zejména diskriminaci některých autorů a cenzuru. Po ukončení pobytu v USA se Gruša vrátil do Evropy a navštívil Pavla Tigrida v Paříži, kterého měl informovat o činnosti tzv. československé opozice. Zdržoval se také v Rakousku, Švýcarsku a v SRN, kde poskytl několik rozhovorů. Za své veřejné projevy a za vydávání románu Dotazník v zahraničí byl obviněn z trestného činu poškozování zájmů republiky v cizině a zbaven československého občanství.¹⁰⁵

V roce 1982 byl Gruša právě na návštěvě u svého známého Hans-Petera Riese v Bonnu, když mu posel z československé ambasády doručil dokument o zbavení československého občanství. Gruša v SRN požádal o německé občanství a za 1,5 roku ho opravdu dostal. Grušovi bylo v této době 43 let, jeho rodina se kvůli emigraci rozpadla a jak sám řekl, bylo pro něj těžké začínat znova v cizí zemi, navíc bez dobré znalosti jazyka. Gruša

103 Pavel Kohout je významný český spisovatel. Angažoval se v době tzv. pražského jara a stál u vzniku Charty 77. V roce 1978 mu bylo povoleno s rodinou vycestovat do Rakouska, návrat zpět mu byl ale znemožněn a byl zbaven československého občanství.

104 BOUČEK, Stanislav. Jiří Gruša o emigraci. In: *Krajane.net* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://www.krajane.net/articleDetail.view?id=2301>

105 ABS, Jiří Gruša, sbírka Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR): arch. č. KR-729897, MV 729897_MV_4_6.

v SRN čelil existenční nejistotě, zvažoval nabídku Josefa Škvoreckého, který mu nabízel redakční práci v Torontu nebo nabídku Pavla Tigrida, který mu nabízel podobnou práci v Paříži. Toronto se mu zdálo moc daleko a francouzštinu vůbec neovládal. Zůstal tedy v Bonnu, zdokonalil se v němčině a živil se jako spisovatel a překladatel.¹⁰⁶

Karel Hvizďala, jeho dlouholetý přítel, který byl stejně jako on v emigraci v Bonnu, vydal v roce 2011 po Grušově smrti knihu rozhovorů, které s ním vedl několik let. O jeho literární tvorbě řekl: „*Literatura je pro něj v nezvyklosti pohledu a odvaze to, co vidí, přesně pojmenovat. Proto se autoři na našem teritoriu dostávali tak často do konfliktu s mocí, a proto Grušovi odebrali občanství. Zahlédl a pojmenoval něco, co tehdejší vládnoucí nenormalita nechtěla vidět ani slyšet, neboť se naivně domnívala, že když to zakážete, nebude taková skutečnost existovat. Proto nakonec padla.*“¹⁰⁷

Gruša své rozhodnutí odejít do exilu zpětně zhodnotil jako správné: „*Některé otázky mohou být hlasitě zodpovídaný jenom v exilu a některý druh existence se prostě může uskutečnit jenom tady. Platí to i pro exil hospodářský, protože když někdo něco umí, má to dělat. Muž, který umí dělat počítače, je nemůže vymýšlet v Unhošti, protože Silicon Valley není v Unhošti...*“¹⁰⁸ Jen jednou svého odchodu do exilu litoval: „*Přesto jsem jednou hořce litoval, že jsem odešel. To když jsem dostal zprávu o smrti syna Martina. Moje první myšlenka byla: blbče, kdybys byl zticha, byl bys mu nablízku a jistě by se to nestalo. Mlčet ale bylo tenkrát v protikladu s mým pojetím světa. Že existuje také cosi jako shoda protikladů, na to jsem ještě nevěřil.*“¹⁰⁹

Po revoluci se vrátil do Československa, získal zpět československé občanství a vstoupil do politiky a diplomacie. Působil jako velvyslanec v Německu (1990-1992, 1993-1997) nebo Rakousku (1998-2004), v letech 1997-1998 byl dokonce ministrem školství.¹¹⁰

3.10.6 Karel Kaplan

Karel Kaplan je významný český historik zaměřující se hlavně na soudobé dějiny

106 BOUČEK, Stanislav. Jiří Gruša o emigraci. In: *Krajane.net* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://www.krajane.net/articleDetail.view?id=2301>

107 GRUŠA, Jiří a Karel HVÍŽĎALA. *Grušova hlídka na Rýnu: rozhovory z let 1983-2011*. Praha: Mladá fronta, 2011, 223 s. ISBN 978-80-204-2590-4. s. 129

108 Tamtéž. s. 43

109 Tamtéž. s. 200

110 NOVOTNÝ, Vladimír; PŘIBÁŇOVÁ, Alena. Jiří Gruša. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://www.slovníkeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1230>

poválečného Československa. Narodil se v roce 1928 v Horním Jelení. V roce 1947 vstoupil do Komunistické strany. Vystudoval Institut společenských věd při ÚV KSČ v Praze a v roce 1960 se stal pracovníkem Ústředního výboru KSČ v Praze, kde působil na ideologickém oddělení. Byl také členem rehabilitační komise při ÚV KSČ, která měla přehodnotit krvavé politické procesy v Československu po roce 1948 a navrhnout rehabilitaci odsouzených komunistických činitelů. Už na začátku 60. let byl ze své pozice na ÚV KSČ propuštěn pro své revizionistické a proreformní postoje. Začal tedy pracovat v Historickém ústavu Československé akademie věd, kde se stal zástupcem ředitele ústavu. V době tzv. pražského jara patřil ke křídlu reformních komunistů, a opět zasedal v rehabilitační komisi. Po tzv. pražském jaru ho ale čekalo propuštění z Historického ústavu a odebrání členství v KSČ. Po okupaci se živil např. jako topič. V roce 1972 byl vězněn ve vazbě. Komunisté s ním plánovali politický proces, ke kterému ale nakonec nedošlo.

V roce 1976 se mu podařilo legálně vycestovat do SRN, čehož využil k emigraci. O svém rozhodnutí emigrovat řekl Kaplan toto: *„V roce 1975 mne zavolali na StB a nějaký podplukovník mi sdělil, že když budu pokračovat ve své dosavadní činnosti, budou v trestním stíhání pokračovat. Do kriminálu se mi tedy nechtělo, tak jsem napsal dopis známému ze stranického aparátu z doby, kdy jsem dělal tajemníka ve Vysokém Mýtě a on byl ve stejné funkci v Litomyšli. Později, když jsem působil v Historickém ústavu, ho měl spolu s Akademií věd na starosti. V roce 1975 byl ovšem už v jiné funkci – šlo o ministra vnitra Obzinu. Napsal jsem mu tehdy: „Jaromíre, dostala se ke mně nabídka z Německa, kde bych mohl působit...“ Asi za dva měsíce si mne opět nechal zavolat podplukovník z StB. Nejdříve mi vytýkal, že si dovoluji oslovovat ministra „Jaromíre“. Vysvětlil jsem mu, že pro mne je to pořád Jaromír, a on mi poté udělil povolení k výjezdu. Původně jsem však nechtěl emigrovat, přesvědčil mě až František Kriegel. Neustále opakoval: „Ty toho hodně víš, studoval jsi to v různých komisích, tak běž za hranice a tam to všechno napiš. Jel jsem na Západ s tímto úkolem... Musel jsem žít z výzkumných projektů, hodně psát, neboť mě to živilo. Ale já byl na dřinu už od Bati zvyklý a nečinilo mi to větší obtíže, protože historii mám rád a plnil jsem svou povinnost.“¹¹¹*

S pomocí kolegů historiků se mu podařilo tajně odvézt řadu historicky důležitých archivních materiálů. Nejen za to mu bylo odebráno československé občanství, k tomu Karel Kaplan řekl: *„Když jsem emigroval, bylo mi 48 roků. Chtě nechtě jsem byl v Německu navždy*

111 Pracuji jako dělník v historii Rozhovor s historikem Karlem Kaplanem. *Advojka* [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2012/23/pracuji-jako-delnik-v-historii>

*cizincem. Ulehčené jsem to měl v tom, že jsem neměl sociální problémy. Dostal jsem stipendium, a ještě, než skončilo, navrhli mi jiný projekt... Nikdy jsem nežádal o německé občanství. Nabízeli mi ho ve chvíli, kdy mě zbavili československého občanství. Odmítal jsem to s tím, že jsem se jako Čech narodil a že Čech zůstanu.*¹¹²

Karel Kaplan v exilu působil na univerzitě v Mnichově, pracoval také pro rozhlasové stanice Hlas Ameriky, BBC, Deutsche Welle nebo Rádio Svobodná Evropa. Po roce 1989 se vrátil zpět do Československa a začal pracovat v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, kde působí dodnes. Roku 2008 získal medaili Za zásluhy o stát v oblasti vědy.¹¹³

3.10.7 Vilém Prečan

Vilém Prečan je jedním z významných českých historiků zabývajících se moderními českými dějinami. Narodil se v roce 1933 v Olomouci. Do KSČ vstoupil v roce 1951. Vystudoval Vysokou školu politických a hospodářských věd. V letech 1957 až 1970 působil v Historickém ústavu ČSAV. Pracoval také v archivech západního Německa. V době tzv. pražského jara se velmi zasazoval o zrovnoprávnění Slovenska. Těsně po okupaci se podílel na dokumentování dobové situace – prohlášení, letáků, nahrávek vysílání rozhlasu i fotografií z demonstrací. Soubor těchto dokumentů byl záhy vydán pod názvem Sedm pražských dnů. 21.–27. srpen 1968 neboli Černá kniha. Po okupaci byl propuštěn z Historického ústavu i z KSČ a za Černou knihu byl trestně stíhán. Pracoval např. jako topič v motolské nemocnici nebo jako šatnář.

V roce 1976 se mu podařilo s rodinou legálně vycestovat do SRN a toho využil k emigraci. O svém rozhodnutí říká: „*Cítil jsem se v otevřeném konfliktu s režimem. Věděl jsem, že je potřeba uchovat intelektuální kapacitu české společnosti, což znamenalo také, aby exkomunikovaní historici mohli pracovat jako historici alespoň ve volném čase...*“¹¹⁴

Vycestovat mohl pouze pod podmínkou, že se vyplatí československým úřadům za dostudovaná léta a vývoz věcí. S rodinou se usadil v Hannoveru, kde mu německý přítel nabídl ubytování. V roce 1977 mu bylo odebráno československé občanství. Jeho rodina žila

112 PALEČEK, Pavel. *Exil a politika. Historici o nejnovějších dějinách a o sobě*. Tišnov: Sursum, 2004. ISBN 807323-070-4. s. 67-69.

113 PÁNEK, Jaroslav; VOREL, Petr, a kol. *Lexikon současných českých historiků*. Praha; Pardubice: Historický ústav Akademie věd České republiky; Sdružení historiků České republiky (Historický klub); Východočeské muzeum, 1999. 373 s. ISBN 80-85268-84-1. s. 129-130.

114 Vilém Prečan. *Paměť národa* [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/precan-vilem-1933>

ze stipendia Humboldtovy nadace, spolupracoval s Ústavem pro soudobé dějiny v Mnichově.

Stejně jako Karel Kaplan cítil napětí mezi poúnorovou a posrpnovou emigrační vlnou: „Byli lidi, pro které jsem byl dlouho bývalý komunista. Dokonce psali i anonymní dopisy Karlu Schwarzenbergovi.“¹¹⁵ Kvůli své komunistické minulosti nebyl přijat do Rádia Svobodná Evropa. V roce 1982 měl začít pracovat pro Výzkumný ústav pro východní Evropu v Brémách, kvůli své politické angažovanosti, toto místo ale nezískal, jelikož by to mohlo režim v Československu pobouřit.¹¹⁶ Tyto pracovní neúspěchy ho přivedli na myšlenku založit vlastní organizaci, a tak v roce 1986 založil Dokumentační středisko na podporu nezávislé literatury v Československu. Střediska sídlilo na zámku Schwarzenberg a jeho činnost byla financována z americké nadace National Endowment for Democracy. Středisko shromažďovalo samizdatovou a exilovou literaturu a napomáhalo jejímu šíření do ČSSR a mezi emigranty.

Po roce 1989 se vrátil do Československa. Založil Ústav soudobých dějin ČSAV, jehož se stal ředitelem, založil také odborný časopis Soudobé dějiny. Dodnes je členem vědecké rady Ústavu pro studium totalitních režimů. V roce 1998 obdržel Řád Tomáše Garrigua Masaryka, obdržel také mnoho ocenění za přínos české vědě.¹¹⁷

115 Karel Schwarzenberg jeho činnost v emigraci finančně podporoval.

116 Vilém Prečan. *Paměť národa* [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/precan-vilem-1933>.

117 PÁNEK, Jaroslav; VOREL, Petr, a kol. *Lexikon současných českých historiků*. Praha; Pardubice: Historický ústav Akademie věd České republiky; Sdružení historiků České republiky (Historický klub); Východočeské muzeum, 1999. 373 s. ISBN 80-85268-84-1. s. 246.

4 Emigranti v SRN jako objekt zájmu československých zpravodajských služeb

V této kapitole nejdříve stručně nastíním, co je to zpravodajská služba, na jaké útvary se dělí a čím se zabývá. Poté se soustředím konkrétně na československou zpravodajskou službu sídlící v západoněmeckém Bonnu a její činnost hlavně proti československé emigraci v SRN. Důležitým cílem sledování československých zpravodajské služby zde byl tzv. objekt Slovan, dle československé zpravodajské služby uskupení československých emigrantů, které mělo vyvíjet „protirežimní“ činnost namířenou proti Československu. Zaměřím se hlavně na civilní rozvědku, ale stručně nastíním také činnost vojenské rozvědky v Bonnu v 80. letech 20. století.

4.1 Zpravodajská služba

Zpravodajská služba je obecně státní orgán, který získává, shromažďuje a vyhodnocuje informace důležité pro bezpečnost a obranu státu, zachování ústavního zřízení nebo ekonomické zájmy státu.¹¹⁸ Svou činnost provádí v utajení, proto je označována jako tajná služba.

Zpravodajské jednotky se dělí podle oboru na civilní a vojenské a podle oblasti působení na rozvědky a kontrarozvědky. Rozvědky většinou působí mimo oblast svého domovského státu, shromažďuje informace o nepříteli a působí proti němu na jeho území. Oproti tomu kontrarozvědky pracuje proti rozvědky na území svého státu a zaměřuje se na činnost vedoucí k odhalování a prevenci působení cizích zpravodajských služeb na území vlastního státu.¹¹⁹

Pokud jde o strukturu československých zpravodajských služeb ve zkoumaném období komunistického režimu, tedy v 80. letech 20. století, lze je rozdělit do 4 základních skupin: civilní vnitřní zpravodajství (civilní kontrarozvědky), civilní vnější zpravodajství (civilní rozvědky), vojenské vnitřní zpravodajství (vojenská kontrarozvědky) a vojenské vnější

118 Zákon č. 153/1994 Sb. o zpravodajských službách České republiky, ve znění pozdějších předpisů, § 2.

119 MICHÁLEK, L.; POKORNÝ, L.; STIERANKA, J.; MARKO, M. *Zpravodajství a zpravodajské služby*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. S. 68.

zpravodajství (vojenská rozvědka).¹²⁰

Každopádně v praxi toto rozdělení příliš neplatilo a na různých činnostech se podílely různé útvary zpravodajské služby, spolupracovaly mezi sebou atd. Dá se říct, že na jednotlivých rezidenturách v zahraničí mohli působit pracovníci všech čtyř odborů dohromady, pracovníci rezidentury mohli pracovat jak na rozvědných, tak na kontrarozvědných úkolech civilního i vojenského charakteru.

Tato charakteristika platí pro většinu zpravodajských služeb na světě. V demokratických státech má rozvědka a hlavně kontrarozvědka sloužit k ochraně státu a jeho občanů, v nedemokratických systémech, a stejně tak v komunistickém Československu, to však bylo často naopak. Zpravodajské služby byly využívány proti československým občanům v zahraničí, kde je měly často za úkol sledovat, hlídat je a kontrolovat, a to jen z toho důvodu, že z nejrůznějších důvodů opustili Československo.

4.2 Obecná charakteristika československé rozvědky v komunistickém Československu a její historie

Hlavním organizačním útvarem zpravodajské služby komunistického režimu v Československu před listopadem 1989 byla 1. správa Federálního ministerstva vnitra (FMV). Název 1. správa Ministerstva vnitra začala civilní rozvědka užívat v roce 1953. Do té doby stávající zpravodajství neslo název 2. sektor Ministerstva národní bezpečnosti. Po roce 1968 a federalizaci Československa se pak do názvu přidalo slovo federativní. 1. správa FMV sídlila v Praze, odkud řídila jednotlivé rezidentury po celém světě, jak v komunistických tak v nekomunistických státech, a byla přímo podřízena Ministerstvu vnitra.

K úkolům 1. správy Federálního ministerstva vnitra patřila infiltrace ústředních státních orgánů západních států nebo „agenturně operativní činnost“ (AOR) zaměřená proti politickému exilu. Rozvědka byla vedle získávání tajných informací zaměřena také na diskreditaci exilových představitelů, dezinformování západních zpravodajských služeb, únosy a v několika případech i na fyzickou likvidaci osob.¹²¹

Vedle 1. správy FMV, která reprezentovala civilní rozvědku zde existovala ještě jedna

120 DOBIÁŠ, Viktor. *Organizační vývoj Zpravodajské správy Generálního štábu v 80. letech*. Brno, 2010. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, s. 9.

121 1. správa FMV. *Ibadatelna* [online]. [cit. 2019-03-23]. Dostupné z: <https://www.ibadatelna.cz/en/slovník/1-sprava-fmv>

instituce, a to Zpravodajská správa Generálního štábu (ZS/GŠ), která reprezentovala vojenskou rozvědku. Úkolem ZS/GŠ byla zpravodajská činnost ve vojenské oblasti. Vojenská rozvědku byla méně početná a méně významná než civilní rozvědku.¹²² Hlavním posláním vojenské rozvědky bylo provádění výzvědné činnosti v prostoru SRN v oblasti politické, vojenské, v oblasti vědy, techniky a výzkumu. Prvořadou úlohou rezidentury bylo budování agenturní sítě, prostřednictvím které měly být získávány informace o:

- vnitřní a zahraniční politice států NATO, s důrazem na SRN,
- přípravě, výstavbě, činnosti a úmyslech použití ozbrojených sil států NATO s důrazem na západoněmeckou armádu (Bundeswehr), a to hlavně o možnostech napadení ČSSR nebo jiných socialistických států,
- vojenských zkouškách a zavádění nových druhů zbraní a bojové techniky do Bundeswehr a armád jiných států NATO,
- vědeckotechnických výzkumech západoněmeckých průmyslových center.

Uvedené úkoly měli plnit sami příslušníci rezidentury paralelně se svou legalizační funkcí (viz níže), s využitím vlastní stykové báze či nevědomých informátorů, s využitím veškerých dostupných oficiální či polooficiálních zdrojů.¹²³

Ústřední orgán řídící všechny rezidentury československé rozvědky ve světě byla Hlavní správa rozvědky (I. správy SNB). Na budování československé rozvědky měli velký vliv sovětsí poradci a samozřejmě byla přítomnost pracovníků KGB (sovětské tajné služby) v jejích strukturách. V polovině 50. let čítala rozvědku kolem 180 pracovníků v centrále a na 18 rezidenturách a jejich počet neustále narůstal. V 60. letech už měla rozvědku 70 rezidentur po celém světě s téměř tisícovku pracovníků. Jednotlivé rezidentury vykonávaly jak rozvědnou, tak kontrarozvědnou činnost. Rezidentura rozvědky většinou sídlila v budově československého velvyslanectví.

V rozvědkách působili kádrový příslušníci (zaměstnání jen v rozvědce) i tzv. operativci, legalizovaní ve funkcích pracovníků Ministerstva zahraničních věcí, Podniku zahraničního obchodu nebo Československé tiskové kanceláře. To znamená, že pracovníci rozvědky měli oficiální funkci v rámci těchto struktur (jako diplomaté, obchodní delegáti atd.) a vedle toho utajenou rozvědnou funkci.¹²⁴ Legalizační funkce byly pracovníkům vybírány

122 ZS-GS. *Ibadatelna* [online]. [cit. 2019-03-23]. Dostupné z: <https://www.ibadatelna.cz/cs/slovník/ZS-GS>

123 ABS, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – svazky: - arch. č. OB-910 VKR.

124 1. správa FMV. *Ibadatelna* [online]. [cit. 2019-03-23]. Dostupné z: <https://www.ibadatelna.cz/en/slovník/1-sprava-fmv>

tak, aby mohli svou specializaci uplatnit na obou pracovních pozicích (pozice na konzulátu pro příslušníky zahraniční kontrarozvědky, pozice pro vědecko-technickou spolupráci pro příslušníky vědecko-technické rozvědky, pozice na politických, tiskových a kulturních úsecích pro příslušníky politické rozvědky atd.).¹²⁵

Ne všichni pracovníci zastupitelského nebo obchodního úřadu ale byli zároveň agenti. Ale alespoň nějakou spolupráci s rezidenturou provádělo zřejmě až 80% československých diplomatů nebo delegátů.¹²⁶ Zatímco legalizovaná rezidentura zastupovala 90% běžné aktivity rozvědky, nelegální rozvědka tvořila malou skupinu speciálně vybraných agentů, kteří byli s falešnou identitou určeni k dlouhodobému pobytu a činnosti v zahraničí.¹²⁷

Hierarchie pracovníků na rezidenturách v zahraničí vypadala následovně: rezident, zástupce rezidenta, starší referent, referent a neoperativní pracovník (šifrář, technik, řidič, písarka, domovník). Šifrář měl na rezidentuře zvláštní funkci. Na rozdíl od ostatních zaměstnanců se ho týkal zpřísněný režim – nesměl se stýkat s nikým z místních obyvatel ani s jinými cizinci. Nemohl tedy na společenské akce, ani na ty pořádané oficiálním zastupitelským úřadem. Vedle těchto pracovníků měla rezidentura řadu spolupracovníků z řad místních občanů nebo československých emigrantů či návštěvníků, které řídil rezident, a kteří ve složkách vystupovali pouze pod krycími jmény.¹²⁸

Podle Ladislava Bittmana byla v 50. a 60. letech československá rozvědka považována za druhou nejúspěšnější rozvědku tzv. východního bloku, hned po SSSR. V některých ohledech mohla mít československá rozvědka výhodu, protože pro západní představitele se mohlo zdát bezpečnější přijmou např. pozvání na schůzku od československého diplomata než od toho sovětského.¹²⁹

V 50. letech se v činnosti rozvědky odrážel teror probíhající v sovětském bloku i na plno zuřící tzv. studená válka. Rozvědka se snažila všemi prostředky alespoň zastrašit nebo dokonce zlikvidovat aktivní odpůrce režimu na Západě z řad československého poúnorového

125 Bezpečnostní aparát ministerstva vnitra (ministerstva národní bezpečnosti). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 2019-03-23]. Dostupné z:

<https://www.ustrcr.cz/uvod/bezpecnostni-apat-mv/#rezident00>

126 Rozhovor s Radkem Schovánkem pro *Moderní dějiny*. *Moderní dějiny* [online]. [cit. 2019-03-23]. Dostupné z: <http://www.modernidejiny.cz/clanek/rozhovor-s-radkem-schovankem-pro-moderni-dejiny>

127 Nelegální rozvědka. *Ibadatelna* [online]. [cit. 2019-03-23]. Dostupné z:

<https://www.ibadatelna.cz/en/slovník/nelegalni-rozvedka>

128 SPURNÝ, Martin. *Činnost československé rozvědky v Peru v období normalizace*. Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Pracoviště historické sociologie. s. 39.

129 BITTMAN, Ladislav. *Mezinárodní dezinformace a černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*. Praha: Mladá fronta, 2000, 358 s. Archiv, sv. 81. ISBN 80-204-0843-6. s. 98.

exilu. V roce 1953 např. unesla sociálnědemokratického politika Bohumila Laušmana¹³⁰, žijícího v rakouském exilu, zpět do Československa. Zde byl odsouzen k 17 letům vězení a v roce 1963 ve vězení zemřel. V roce 1955 provedla československá rozvědka útok na Matúše Černáka, jednoho ze zakladatelů slovenského separatistického hnutí. Černáka a dva náhodné západoněmecké občany usmrtila výbušnina umístěná v balíčku, který si Černák otevřel na poště v Mnichově.¹³¹

K poslední násilné zastrašovací akci proti československému exilu došlo v roce 1975. Akce s krycím jménem Vampír, byla namířena proti Jiřímu Pelikánovi, zakladateli exilového časopisu *Listy*. Příslušníci československé rezidentury v Římě odeslali Pelikánovi balíček s výbušninou. Jen díky duchaplné reakci nedošlo k obětem na životech.¹³²

Akce rozvědky v 50. letech často postrádaly koordinaci s vedením a jasně vedenou administrativu, což souviselo také s personálním obsazením rozvědky, kdy byly její pracovníci vybíráni spíše na základě kádrové příslušnosti a loajality než na základě schopností. To se ale postupem času měnilo. V 60. letech se do rozvědky začínali dostávat mladší vzdělanější pracovníci. Rozvědka se už také nesoustřeďovala na politické vraždy a únosy, jejím hlavním cílem bylo vytváření politických dezinformací, ovlivňování západních médií a zhoršování vztahů západních spojenců.

V 60. letech se v rozvědce začínaly objevovat 2 proudy – reformní a konzervativní. Reformní proud zastupovali mladší a vysokoškolsky vzdělaní důstojníci, kteří nebyli spjati s terorem 50. let, a kterým se nelíbili zastaralé sovětské metody a nadřazenost zájmů SSSR nad těmi československými. Konzervativní část rozvědky tvořili starší důstojníci, jimž chybělo vzdělání a znalost jazyků. Ti začínali ztrácet své pozice kvůli reformnímu proudu.¹³³ V roce 1968 reformní křídlo rozvědku ovládlo. Reformní proud v rozvědce se chystal na rozsáhlé reformy. Jejich cílem byla samostatná zahraniční služba orientovaná na zájmy státu. K prosazení jim však chyběla podpora z nejvyšších míst.

Reformy bohužel zarazila okupace v srpnu 1968. Reformní křídlo bylo potlačeno a československá rozvědka se začala opět dostávat do područí sovětské KGB. Příslušnost k

130 Více o únosu Bohumila Laušmana viz např. ŽÁČEK, Pavel. Únosy československé Státní bezpečnosti. *Český a slovenský zahraniční časopis* [online]. 2003, (10) [cit. 2019-04-03]. Dostupné z:

<http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2003101065>

131 BITTMAN, Ladislav. *Mezinárodní dezinformace a černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*. Praha: Mladá fronta, 2000, 358 s. Archiv, sv. 81. ISBN 80-204-0843-6. s. 170-173.

132 PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách: pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989*. Díl IV., 1961-1989. Praha: Themis, 2002, 692 s. Historie. ISBN 80-7312-013-5. s. 437.

133 PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách: pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989*. Díl IV., 1961-1989. Praha: Themis, 2002, 692 s. Historie. ISBN 80-7312-013-5. s. 276-282.

reformnímu proudu se stala důvodem k propuštění, rozvědka opustilo přes 200 pracovníků. Někteří zástupci reformního hnutí v rozvědce utekli na Západ, kde prozradili mnoho agentů a dekonspirovali metody práce československé rozvědky.¹³⁴ Mezi tyto agenty patřil i Ladislav Bittman. Jeho čin byl označen za vlastizrada a Bittman byl v ČSSR v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti.¹³⁵

Kvalita pracovníků rozvědky začala upadat. Podle Radka Schovánka se po roce 1968 československá rozvědka proměnila „v cestovní kancelář synků z nomenklaturních rodin“. V rozhovoru pro časopis *Moderní dějiny* k tomu řekl: „*Všichni agenti se snažili vycestovat někam na Západ. Typický pracovník rozvědky sedmdesátých či osmdesátých let je úředník, který se snaží neudělat průšvih, aby ho z té západní země nevyhostili, našetřit si na auto... založit si tuzexové konto a zbytek života z něho žít.*“¹³⁶ Platové ohodnocení pracovníků rozvědky bylo skutečně nadprůměrné. Průměrný plat v roce 1975 v Československu činil přibližně 2300 Kčs, v roce 1988 přibližně 3000 Kč, ale vysoce postavený pracovník rozvědky mohl mít plat i více než 6000 Kč.¹³⁷

4.3 Charakteristika civilní rozvědky rezidentury v Bonnu v 80. letech

Ve Spolkové republice Německo působily v době tzv. normalizace 3 rezidentury československé zpravodajské služby, a to v Bonnu, Frankfurtu nad Mohanem a v Západním Berlíně. Rezidentura v Bonnu byla z těchto tří zdaleka největší hlavně proto, že Bonn byl provizorním hlavním městem západního Německa.

Za období let 1980 až 1989 se na rezidentuře v Bonnu vystříдалo 65 pracovníků.¹³⁸ Rezidentura v Bonnu sídlila na Československém velvyslanectví na adrese Rheingarten č.7 a nesla krycí název „Bory“. Z dokumentů civilní rozvědky se zachovala složka k tzv. objektu Slovan (viz níže), která obsahuje plány a vyhodnocení činnosti proti němu. Dokumenty

134 KAŇÁK, Petr, Jiřina DVOŘÁKOVÁ a Zdeňka JUROVÁ. *Československá rozvědka a pražské jaro*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, 199 s. ISBN 978-80-87912-46-1. s. 84-86.

135 BITTMAN, Ladislav. *Mezinárodní dezinformace a černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*. Praha: Mladá fronta, 2000, 358 s. Archiv, sv. 81. ISBN 80-204-0843-6., s. 13.

136 Rozhovor s Radkem Schovánkem pro *Moderní dějiny*. *Moderní dějiny* [online]. [cit. 2019-03-23]. Dostupné z: <http://www.modernidejiny.cz/clanek/rozhovor-s-radkem-schovankem-pro-moderni-dejiny>

137 SPURNÝ, Martin. *Činnost československé rozvědky v Peru v období normalizace*. Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Pracoviště historické sociologie. s. 39. s. 202

138 Bezpečnostní aparát ministerstva vnitra (ministerstva národní bezpečnosti). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 2019-03-23]. Dostupné z:

<https://www.ustrcr.cz/uvod/bezpecnostni-apat-mv/#rezident02>

vytvářela buď místní rezidentura v Bonnu nebo centrála rozvědky v Praze. Komunikace mezi rezidenturou a centrálou v Praze probíhala vlastním šifrovaným spojením, kurýrem a osobním stykem s rezidentem nebo pátrači při jejich cestách do ČSSR. Pracovníci rezidentury byli legalizováni ve funkcích pracovníků československého velvyslanectví v Bonnu, Podniku zahraničního obchodu nebo Československé tiskové kanceláře. Pracovala zde ale i část zakonspirovaných pracovníků (agenti s falešnou identitou), kteří pracovali pouze pro rozvědku.¹³⁹

V popředí zájmu bonnské civilní rozvědky stáli českoslovenští emigranti vyvíjející protirežimní činnost. Na území SRN to bylo hlavně Rádio Svobodná Evropa se sídlem v Mnichově (objekt Alfa) nebo právě objekt Slovan, který popíšu v další kapitole kapitole, ale nejdříve vysvětlím důležité pojmy, se kterými tvůrci složek rozvědky pracují.

4.4 Kritická analýza diskurzu

Hlavní pramennou základnou v této části práce byly dokumenty vytvořené československou zpravodajskou službou – rozvědkou a kontrarozvědkou. Jazyk těchto institucí je velmi specifický a je velmi ovlivněn dobovou komunistickou ideologií a probíhající tzv. studenou válkou. Hlavním nepřítelem ČSSR a států sovětského bloku v čele se SSSR byly samozřejmě Spojené státy americké. Někdy byla za podobně nebezpečného nepřítele označována Spolková republika Německo, jako prostředník USA, protože byla blíže státům sovětského bloku.

Na začátek je proto nutné provést menší jazykovou analýzu a definovat dobové termíny. Už vůbec jazyková vrstva zkoumaných složek je zajímavá, jelikož obsahuje naprosto unikátní nová slova nebo slovní spojení. Komunistický bezpečnostní aparát si vytvořil specifický slovník, ve kterém se silně odrážela právě komunistická ideologie, a který sloužil jako nástroj propagandy. Následující pojmy vysvětluji tak, jak je dle mě chápali příslušníci komunistického bezpečnostního aparátu:

Agenturně operativní činnost – S tímto termínem operuje československá zpravodajská služba velmi často. Termín zahrnuje všechny činnosti rozvědky a kontrarozvědky se snahou zjistit potřebné informace o nepříteli a poškodit ho. Tuto činnost prováděli agenti rozvědky a kontrarozvědky a zahrnovala tedy: snahu proniknout do okruhu

139 ABS, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – svazky: - arch. č. OB-910 VKR, s. 12.

sledovaných osob např. pod falešnou identitou a touto cestou zjišťovat informace o sledované osobě; odposlouchávání; sledování; napojení se na komunikační kanály mezi sledovanými osobami a narušování těchto kanálů; diskreditace veřejně známých protirežimně smýšlejících osob v očích domácí i zahraniční veřejnosti a politiků; narušování vztahů či podryvání psychického stavu sledovaných osob.

Ideodiverzní činnost – Tento termín je naopak spjat s emigranty nebo obecně s kýmkoliv, kdo aktivně jedná protirežimně. Zahrnuje opět celou řadu činností namířených proti komunistickému režimu v ČSSR a celém sovětském bloku. Jde např. o psaní a šíření protirežimní literatury nebo časopisů, ať už v ČSSR nebo v zahraničí, vysílání svobodného rozhlasu nebo jen šíření necenzurovaných informací do a z ČSSR neoficiální cestou.

Pokud jde o ideologickou stránku dokumentů, je zajímavé, že zpravodajská služba uvádí jako podporovatele sledovaných emigrantů na Západě hlavně sociálně-demokratické a socialistické strany. Jistě muselo existovat napojení i na jiné než socialistické strany na Západě. V jazyce komunistického aparátu je ale důležité zdůrazňovat nemožnost spolupráce s těmito elementy, přestože mezi socialisty na Západě i na Východě muselo docházet k názorové shodě v oblasti základní socialistické filozofie. Podle dobové ideologie ale nebylo v žádném případě možné spolupracovat se socialisty na Západě, jelikož nechtěli být součástí tzv. sovětského bloku, zvláště po okupaci vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968, kterou většina socialistů na Západě odsoudila. Pro československé komunisty byla více než základní socialistická filozofie důležitější Sovětským svazem určená jediná možná cesta k realizaci komunistické myšlenky. Přestože v době 80. let se už tzv. sovětský blok pomalu rozpadal, ve slovníkům komunistického aparátu to tak stále bylo.

Stejně neodpuštělné samozřejmě bylo pro členy Komunistické strany Československa nesouhlasit s okupací roku 1968. V jedné části dokumentů československé rozvědky v Bonnu si můžeme přečíst, že vedením skupiny Listy jsou „bývalí členové KSČ stojící v roce 1968 až 1969 na pravicových antisocialistických a antisovětských pozicích“¹⁴⁰. Slovo *antisocialistický* a *pravicový* tedy dle dobové logiky znamená totéž co *antisovětský*, takže ačkoliv je člověk člen komunistické strany a očividně se ztotožňuje se socialistickou filozofií, pokud není prosovětský, znamená to, že socialistou prostě není a má pravicové názory.

Takovéto formulace jsou z pohledu logiky naprosto absurdní, ale patřily

140 Archiv bezpečnostních složek v Praze, Fond Hlavní správa rozvědky SNB, Svazek reg. č. 12613/123 I. S*, s. 18.

k dobové ideologii.

S tím souvisí další hojně používaný pojem *pravicové elementy* – to jsou tedy jakékoliv osoby nebo skupiny smýšlející nebo jednající jinak než v souladu s oficiální ideologií. Takže tu opět nezáleží na tom, zda člověk smýšlí levicově nebo pravicově, pokud není prosovětský, či nesouhlasí s okupací roku 1968 je vždy pravicovým elementem.

4.5 Činnost civilní rozvědky v Bonnu v 80. letech 20. století – tzv. objekt Slovan

V této podkapitole se budu věnovat sledování tzv. objektu Slovan, uskupení, do kterého dle rozvědky patřili protirežimně působící českoslovenští emigranti v SRN a okolních státech. Budu se věnovat tomu, jakým způsobem rozvědka sledovala jednotlivé významné osobnosti československé emigrace nebo významné československé emigrantské organizace. Kapitola se zakládá převážně na dokumentech tzv. objektu Slovan nalezených v Archivu bezpečnostních složek v Praze. Dochované dokumenty obsahují převážně plány činnosti rozvědky na tzv. objektu Slovan a jejich vyhodnocení. Použila jsem i složky jednotlivých emigrantů nalezených také v Archivu bezpečnostních složek.

4.5.1 Objekt „SLOVAN“ a jeho činnost mezi lety 1977-1989

V popředí zájmu československé rozvědky v Evropě byla hlavně tradiční emigrantská „ideodiverzní“ centra kolem Jiřího Pelikána v Římě, Pavla Tigrida v Paříži, Zdeňka Mlynáře ve Vídni či nakladatelství Palach Press v Londýně, založeném Janem Kavanem. Dle rozvědky bylo jejím hlavním posláním proniknutí do těchto emigrantských center i k jednotlivým osobám a odhalení jejich činnosti proti ČSSR. Současně s tím bylo zapotřebí usilovat o narušení „ideodiverzní“ činnosti těchto osob nebo organizací, zjišťovat kanály spojení do ČSSR s cílem zabránit jakékoliv pomoci disidentům v ČSSR a úniku informací z jejich strany do zahraničí.¹⁴¹

Název objekt Slovan se začíná objevovat v roce 1977. Vznik tohoto objektu je jedním z důsledků Charty 77 a zvýšením protirežimní činnosti opozice v Československu i opoziční emigrace v zahraničí. Dokumenty k objektu Slovan vytvářely hlavně rezidentury civilní

141 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s. 1.

rozvědky v Paříži a v Bonnu.¹⁴²

Do objektu Slovan, sledovaného rozvědkou, byly na konci 70. let zařazeny tyto osoby: Jiří Pelikán se sídlem v Římě; Josef Pokštefl, Adolf Müller, Bedřich Utitz, Karel Kaplan (všichni v SRN) a Zdeněk Mlynář (Rakousko). Členové objektu Slovan měli být navázáni na další centra emigrantů na Západě (např. tzv. objekt Premier¹⁴³ v Paříži) nebo na jiné protikomunistické organizace (Palach Press nebo Amnesty International v Londýně).

Většina osob z objektu Slovan byla také členy tzv. emigrantské skupiny Listy, tedy skupiny spolupracovníků exilového časopisu Listy vedeném Jiřím Pelikánem v Římě. Někdy je označení skupina Listy v dokumentech rozvědky používáno jako synonymní označení objektu Slovan. Dle rozvědky se měla skupina Listy každý rok scházet v Kolíně nad Rýnem a projednávat společnou protisocialistickou činnost. Specifikem Slovanu bylo, že v SRN neměla vlastní budovu a jeho členové byli od sebe územně i pracovně vzdáleni.

Podle rozvědky byl objekt Slovan napojen také na „pravicové elementy“ v ČSSR a snažil se pro svou „podvratnou“ činnost získat západní levicové strany.¹⁴⁴ Objekt Slovan byl pro Ministerstvo vnitra jedním z nejdůležitějších projektů.¹⁴⁵ Vedle sledování činnosti Rádia svobodná Evropa (neboli objektu Alfa) se měla rezidentura v Bonnu v této době soustředit hlavně na:

- vyhledávání a tipování osob do tzv. objektu Slovan, konkrétně těch, kdo měli spojitost s osobami: Müller, Utitz, Pokštefl, Kaplan, kteří sídlili právě SRN;
- vyhledání emigrantů, kteří měli zájem na urovnání vztahu k ČSSR¹⁴⁶, a získání jich pro spolupráci na sledování výše zmíněných osob;
- provedení rozboru možných agentů, kteří povedou tyto emigranty ke spolupráci a vytvoření plánu, jak bude postupováno při jejich úkolování;
- provedení dokumentace okolí bydliště Müllera, Utitze a sídla nakladatelství Index a vyhledání kontrolních a opěrných bodů pro další potřeby AOR;
- studium emigrantských časopisů či jiných oficiálně vydávaných tiskopisů a sledování součinnosti Pelikána s představiteli československé emigrace a s organizacemi

142 Objekt rozpracování SLOVAN (skupina LISTY). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 2019-03-23]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/hlavni-sprava-rozvedky/svazky/objekt-rozpracovani-slovan/>

143 Pavel Tigrid a jeho časopis Svědectví.

144 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s.2.

145 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s. 4.

146 Nedovolená emigrace znamenala znemožnění návštěvy Československa kvůli obavám z uvěznění. Od roku 1977 si však mohli emigranti, kteří se chtěli beztrestně vracet do Československa např. za příbuznými, takzvaně „upravit“ vztah k republice (viz výše).

emigrantů v SRN (Müller, Utitz, Kaplan, Index), jakož i rozsahu spolupráce Palach Press a Indexu;

- vyvolávání rozporů mezi jednotlivými členy tzv. objektu Slovan a narušovat jejich psychický stav a tím omezit jejich ideodiverzní činnost.

Na základě těchto hlavních úkolů měla rezidentura do konce roku 1978 vytvořit první plán rozpracování tzv. objektu Slovan (skupiny žijící v SRN). Rezidentura však dle centrály vytvořila plán s úkoly všeobecného charakteru bez uvedených termínů a stanovení osob odpovědných za plnění úkolů. Rezidentura dle centrály také neměla potřebné agenturní zajištění na sledování osob tzv. objektu Slovan. Proto centrála stanovila rezidentuře v Bonnu plán úkolů sama. Stanovila přesné termíny plnění úkolů a pracovníky za jejich splnění odpovědné.¹⁴⁷

Z mého pohledu, to, že rezidentura nedokázala vytvořit konkrétní plán činnosti proti československé emigraci, začíná vypovídat o schopnosti jejich pracovníků. Později budeme čelit dalším neuspokojivým výsledkům pracovníků rezidentury např. v souvislosti s významnou osobností československé emigrace spisovatelem Jiřím Grušou, který přišel do Bonnu na počátku 80. let, dostal se do popředí zájmu rezidentury (nazvou ho dokonce vůdčí osobností kulturní emigrace), ovšem jak uvidíme ve zprávách, nepodaří se jim o něm zjistit relevantní informace.

V roce 1978 centrála stanovila rezidentuře úkoly ve 3 oblastech: v informační oblasti, v oblasti rozpracování tzv. objektu Index a Dialog a v oblasti vyhledávání a typování osob pro spolupráci s rezidenturou. V informační oblasti se měla rezidentura zaměřit na upřesnění informací o postavení objektů v protikomunistické činnosti a na vztahy tzv. objektu Slovan k tzv. objektu Alfa a Palach Press. Dále pak na odhalování dlouhodobých záměrů tzv. objektu Slovan proti ČSSR a státům sovětského bloku. Na zjišťování všech dostupných poznatků k osobám Müller, Utitz, Pokštěfl, Horáček, Kaplan, Prečan, Reiman a rozsah jejich spolupráce. Rezidentura se měla také soustředit na odhalování kanálů spojení mezi emigranty a ČSSR, na odhalování vazeb na československé disidenty a distribuci Listů či jiné ideodiverzní literatury. V neposlední řadě bylo úkolem rezidentury vyhledávání osob ke spolupráci s rozvědkou. V této oblasti se měli soustředit na osoby žádající o úpravu vztahu k ČSSR nebo na československé studenty, kteří studují na univerzitě v Kolíně nad Rýnem.

Na přelomu 70. a 80. let si podle centrály rezidentura zřejmě stále nebyla schopna

147 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s. 3-4.

stanovovat cíle sama, tak jí cíle opět stanovila centrála. Dle centrály se zintenzivnily vazby některých osob z tzv. objektu Slovan na německou stranu SPD (křesťanští demokraté). Úkolem rozvědky bylo tedy odhalovat vazby mezi nimi a jejich záměry v „protičeskoslovenské“ politice.

Rozvědka měla zřejmě informace, že SPD finančně pomáhá československým emigrantům. Pracovníci rozvědky tedy měli podrobně zmapovat vztahy Mlynáře, Pelikána a Müllera s SPD a Willy Brandtem¹⁴⁸.

Úkol získávat nové spolupracovníky rozvědky stále trval, stejně tak úkol narušovat činnost emigrantů vyvoláváním rozporů uvnitř skupiny a diskreditace emigrantů v očích zahraničních politiků. Novým konkrétním úkolem se stalo přesné zmapování adresy nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem, a to do konce března 1979.¹⁴⁹

V plánu AOR tzv. objektu Slovan na roky 1980/1981 byl nastíněn zjištěný současný stav tohoto uskupení. Tzv. objekt Slovan už měl podle rozvědky velké finanční prostředky pro svou činnost. Také měl dobře vybudované kontakty na špičkové západoevropské politiky sociálně-demokratických a socialistických stran, což skupině umožňovalo rozsáhlejší ideodiverzní činnost proti ČSSR a ostatním státům sovětského bloku, lepší šíření nedovolených materiálů a informací. Činnost tzv. objektu Slovan byla dle rozvědky poplatná Carterově doktríně¹⁵⁰. Existovaly také informace, že objekt Slovan podporují západní tajné služby, jako např. CIA. Podle rozvědky tedy na počátku 80. let vzrostla nebezpečnost aktivních československých emigrantů v tzv. objektu Slovan. V jeho vedení stále stál Pelikán, Mlynář a Müller. Uskupení emigrantů z tzv. objektu Slovan patřilo k nejaktivnějším v rámci československých emigrantských center. Pelikán byl člen Evropského parlamentu a z této pozice tedy mohl dle rozvědky diskreditovat ČSSR a ostatní státy sovětského bloku v očích západních politiků.

Rozvědka si dala za cíl narušovat vazby mezi emigranty a opozicí v ČSSR, i mezi členy skupiny Slovan, a docílit úplné izolace jeho členů, zvláště pak Pelikána, kterého vnímala jako největší hrozbu. Rozvědce se zřejmě stále nedařilo nasadit agenty na hlavní osobnosti emigrace (Pelikán, Mlynář), jelikož si už několik let dávala za cíl je infiltrovat, což by znamenalo proniknout do jejich okruhu spolupracovníků a známých pod falešnou identitou

148 Kancléř západního Německa v letech 1969–1974 a vůdčí osobnost Sociálnědemokratické strany Německa v letech 1964–1987.

149 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s. 9-11.

150 Carterova doktrína je koncepce politiky amerického prezidenta Jimmyho Cartera (ve funkci 1977-1981) uplatňovaná po sovětské invazi do Afgánistánu. Carter v roce 1980 vyhlásil, že jakýkoliv pokus SSSR o postup a rozšíření vlivu k Perskému zálivu bude vnímáno jako ohrožení životních zájmů USA.

nebo získání některého ze stávajících Pelikánových nebo Mlynářových přátel nebo spolupracovníků pro spolupráci s rozvědkou a získávat touto cestou informace.

V roce 1980 se měla zintenzivnit aktivita rozvědky. Byla zahájena operace Žár. V rámci této operace měli být za využití negativního chování v minulosti (německá okupace, 50. léta, r. 1968-1969) diskreditováni českoslovenští emigranti před očima zahraničních politiků a opoziční veřejnosti v ČSSR. Rozvědka měla způsobovat rozpory v tzv. objektu Slovan a snažit se narušit psychický stav Pelikána nebo Mlynáře hlavně „vytvářením ovzduší nedůvěry a obav“ v místě jejich bydliště. Těžko říct, co si pod tímto pojmem rozvědka představovala. Samozřejmostí bylo sledování publikační činnosti osob z tzv. objektu Slovan a vývoje vztahů mezi západními politickými činiteli a československými emigranty.¹⁵¹

Důraz na zintenzivnění činnosti rozvědky na počátku 80. let odráží znovu zažehnutí studené války mezi SSSR a USA na přelomu 70. a 80. let, což dokazuje i zmínka o Carterově doktríně. K zostření situace došlo v důsledku sovětské intervence v Afganistánu v roce 1979, což americký prezident Jimmy Carter ve svém projevu v Kongresu v lednu 1980 označil za největší ohrožení světového míru od 2. světové války. Odsoudil tak SSSR za snahu rozšířit svou „koloniální říši“ a zabrat strategická naleziště ropy.¹⁵² Vyostření vztahů mezi SSSR a USA tedy vedlo k zintenzivnění zpravodajské činnosti na obou stranách tzv. železné opony, ČSSR nevyjímaje.

Plány objektu Slovan na roky 1982-1985 se bohužel nezachovaly, lze ovšem předpokládat, že činnost rozvědky na objektu Slovan byla velmi podobná předcházejícím rokům. Ovšem to, že na přelomu 70. a 80. let stanovovala centrála rozvědky cíle na jeden, maximálně dva roky, a teď stanovovala úkoly na 4 roky dopředu, svědčí opět o změně ve vývoji studené války.

Od poloviny 80. let totiž dochází k dalšímu obratu ve vztazích mezi SSSR a USA. V roce 1985 nastupuje do vedení KSSS Michail Gorbačov, který přináší řadu reforem. Přestože prezidentem USA je Ronald Reagan (ve funkci 1981-1989), který dříve označil SSSR za „říši zla“ a zahájil další vlnu zbrojení, čímž se svět opět přiblížil jaderné válce, dochází ve vztazích mezi USA a SSSR k postupnému oteplování.¹⁵³

V polovině 80. let se v tzv. objektu Slovan začínají objevovat nová jména. Vedle

151 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. s. 18-25.

152 NÁLEVKA, Vladimír. *Studená válka*. V Praze: Triton, 2003, 234 s. Dějiny do kapsy, sv. 22. ISBN 80-7254-327-X. 98-206.

153 NÁLEVKA, Vladimír. *Studená válka*. V Praze: Triton, 2003, 234 s. Dějiny do kapsy, sv. 22. ISBN 80-7254-327-X. 214-221.

Müllera, Utitze či Horáčka se do popředí zájmu rozvědky dostává také historik Karel Kaplan žijící v Mnichově, který byl členem redakční rady Listů. Podle rozvědky názorově více inklinoval k Mlynářovi v Rakousku než k emigrantům žijícím v SRN. Další významnou osobností, na kterou se rozvědka zaměřila byl další historik Vilém Prečan, žijící v Hannoveru. Rozvědka o něm zjistila to, že nebyl členem redakční rady Listů, ale s uskupením spolupracoval. Dále to, že spolupracoval s Pavlem Tigridem a s opozicí v ČSSR. Dle rozvědky všichni výše uvedení patřili v SRN k neaktivnějším hlavně v publikační činnosti a ve stycích na nejvyšší politické představitele SRN. Spolupráce mezi nimi byla však velmi sporadická, spočívala především ve výměně poznatků a v následné organizaci společné podpory opozici v ČSSR, ve spolupráci s politiky SRN a v práci v tzv. výzkumných střediscích (Brémy apod.). Financování byli na základě prací v těchto výzkumných střediscích, které ale dle rozvědky sloužily jako zástěrka pro ideodiverzní činnost.

Dle rozvědky bylo v polovině 80. let početně nejsilnějším uskupením emigrantů kolem Adolfa Müllera v Kolíně nad Rýnem. Rozvědka jednotlivé emigranty charakterizovala takto: Součástí této skupiny byl Bedřich Utitz (nezávislý novinář, dopisovatel die Welt, spoluzakladatel Indexu), Josef Pokštl (pracovník institutu v Brémách, právník soustředující se na „porušování zákonů“ v ČSSR), Vladimír Horský (pracovník institutu v Brémách, člen redakční rady Listů, sociolog). V materiálech rozvědky se konečně začínají objevovat také emigranti, o které jsem se já zajímala nejvíce. Spisovatel Jiří Gruša, kterého rozvědka charakterizovala jako „překladače Havla“, dále o něm napsala, že byl v roce 1984 „postaven do čela československé kulturní fronty“. Také se tu začíná objevovat novinář a spisovatel Karel Hvízďala, dle rozvědky bývalý redaktor Mladé fronty, „dosud neúspěšný spisovatel“, spolupracovník organizace Opus bonum¹⁵⁴. Karel Hvízďala svou spolupráci s touto organizací v našem rozhovoru potvrdil a o svém působení zde řekl: „*To byla taková polo církevní organizace, která pořádala v klášteře u Rhoru každý rok takové sympozium, a já jsem tam několikrát přednášel, zase o literatuře, o české literatuře vydávané doma v Čechách, to bylo i to co jsem recenzoval pro Svobodnou Evropu, ne knihy, které vycházely v zahraničí, ale ty co*

154 Sdružení Opus bonum vzniklo roku 1972 v západoněmeckém Frankfurtu nad Mohanem jako společenství lidí pečujících o zachování a rozvoj české a slovenské křesťanské kultury. Organizace se orientovala na pořádání přednášek a konferencí nebo na vydávání knih. Prvním předsedou Opus bonum se stal poslední opat benediktinského kláštera v Břevnově Anastáz Opasek, který byl v 50. letech v Československu odsouzen. Mezi spolupracovníky Opus bonum patřili mnohé osobnosti československé emigrace, např. i Pavel Tigrid. Po roce 1989 sdružení přesídlilo do Benediktinského arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově. Více informací o sdružení viz *Opus Bonum* [online]. [cit. 2019-04-13]. Dostupné z: <http://www.opus-bonum.cz/>

vycházely doma...“¹⁵⁵.

Dle rozvědky nebyly vazby výše zmíněných emigrantů na západoevropské politiky tak silné jako v minulosti, ale stále docházelo ke každoročnímu setkávání těchto osob s představiteli německé SPD. Milan Horáček¹⁵⁶ byl členem strany Grüne (zelení), kde se dle rozvědky snažil prosazovat podporu československé emigrace v SRN, což ale zhoršilo jeho postavení ve straně.

Rozvědka se měla zaměřit na sledování Müllera. Měla se snažit získat spolupracovníky z řad jeho kolegů na univerzitě v Münsteru. Rozvědka se dále měla zaměřit na československé historiky v emigraci, hlavně na ty pracující v institutu v Brémách (Vilém Prečan, Karel Kaplan), na studenty slavistiky, československé studenty na západoněmeckých univerzitách a na dopisovatele československých novin a časopisů v SRN.¹⁵⁷

4.5.2 Zřízení Výzkumného ústavu pro východní Evropu při univerzitě v Brémách

Vznik tohoto ústavu v roce 1982 byl samozřejmě trnem v oku československé vládě. Jeho vznik byl podle ní „odrazem stále těsnějšího sepjetí československé politické emigrace na západě s linií Socialistické internacionály a vyvrcholením snah protivníka zefektivnit ideodiverzní působení do ČSSR“. Podle rozvědky byl tento ústav založen s přispěním Spolkové zpravodajské služby (BND), o čemž svědčí i snaha BND zajistit vycestování československého historika Jana Křena¹⁵⁸ a zajištění místa hostujícího profesora pro něj právě zde v Brémách. Ústav měl dle rozvědky zájem také o historiky Viléma Prečana a Václava Kurala¹⁵⁹. Ústav vydával časopis „Kritická ročenka východní Evropy“ a spolupracoval s Rádiem svobodná Evropa.

Podle rozvědky měl být tento ústav „prostředkem destabilizace a politického nátlaku proti ČSSR a jiným státům sovětského bloku“. Iniciativa k jeho vzniku měla vzejít od funkcionářů stran Socialistické internacionály (Willy Brandt a další) a od emigrantského

155 Interview s Karlem HVÍŽĐALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19.11.2018.

156 Milan Horáček později působil také v Evropském parlamentu.

157 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s. 37-40

158 Jiří Křen je český historik zaměřující se hlavně na historii česko-německých vztahů. Pro nesouhlas s okupací v srpnu 1968 byl propuštěn z místa vedoucího katedry historie na Vysoké škole politické a až do roku 1989 se živil jako dělník. Stal se jedním ze zakládajících signatářů Charty 77. Jako hostující profesor působil na univerzitě v Brémách v letech 1983-1984.

159 Václav Kural (1928-2011) byl český historik, který se zaměřoval na česko-německé vztahy ve 20. století, protifašistický odboj a pražské jaro 1968. Publikoval v samizdatu a v roce 1984 se podařilo díky intervenci západoněmeckých politiků uskutečnit jeho hostování na Univerzitě v Brémách. Po roce 1989 působil jako vedoucí pracovník v Ústavu mezinárodních vztahů při Ministerstvu zahraničních věcí.

seskupení Listy, reprezentovaném Pelikánem a Mlynářem. Jednání o jeho vzniku probíhala v Paříži od roku 1978 za účasti právě zmíněného Pelikána a Mlynáře a dalších významných emigrantů. Rozvědka měla o jednáních o vzniku tohoto ústavu velmi detailní a přesné informace. Měla tedy zřejmě na jednáních nasazeného svého spolupracovníka v řadách jednajících emigrantů nebo v okruhu jim blízkých osob.

Po jeho vzniku si rozvědka stanovila za cíl proniknout do okruhu zúčastněných osob, hlavně historiků Jiřího Křena a Václava Kurala, kteří byli v té době v ČSSR, a proniknout také přímo do tohoto výzkumného ústavu. Dalším úkolem rozvědky pak byla samozřejmě diskreditace nově vzniklého ústavu před československou veřejností a západními politiky, likvidace komunikačních kanálů nebo jejich využití pro agenturně-operativní činnost.

Díky jednáním o vzniku tohoto ústavu dle rozvědky docházelo k usmiřování posrpnové emigrace (Mlynář a další) s funkcionáři *Rady svobodného Československa* v exilu (poúnorový exil, Radomír Luža¹⁶⁰ a další). Je obecně známo, že poúnorový exil a posrpnový exil mezi sebou neměl moc dobré vztahy. Exulanti po únoru 1948 byli hlavně příslušníci nekomunistických stran nebo osoby bez stranické příslušnosti, zatímco exulanti po roce 1968, hlavně tedy ti, u kterých se předpokládala nějaká veřejná role na poli emigrace (politici, historici, umělci), pocházeli většinou z řad vyloučených příslušníků komunistické strany právě po okupaci v srpnu 1968. Poúnorový exil tomu posrpnovému často zazlíval příslušnost ke komunistické straně. Posrpnoví emigranti byli podezříváni z toho, že jsou spolupracovníky rozvědky nebo že s režimem v ČSSR spolupracují jiným způsobem. Rozkol mezi těmito dvěma skupinami přišel československé vládě vhod, proto nelibě nesla právě zprávy o jejich sbližování.

4.5.3 Adolf Müller a nakladatelství Index očima rozvědky v Bonnu

Rozvědka se intenzivně věnovala sledování Adolfa Müllera, znala adresu jeho bydliště a dokonce měla nákreš jeho bytu (viz přílohy), věděla, že pracoval jako profesor na univerzitách v Kolíně nad Rýnem a v Münsteru. Současně pracoval v nakladatelství Index, které se také nacházelo také v Kolíně nad Rýnem. Adolf Müller byl podle rozvědky předním představitelem československé emigrace a tzv. emigrantské skupiny Listy a členem jejího úzkého vedení vedle Jiřího Pelikána nebo Karla Mlynáře.

160 Radomír Luža (1922-2009) byl československý historik a politik. Za 2. sv. války byl činný v protinacistickém odboji, po válce vstoupil do Sociální demokracie. Po únorovém převratu odešel do exilu.

Dle rozvědky se nakladatelství Index věnovalo vydávání literatury „s protisocialistickým a protičeskoslovenským obsahem“, to ale ve skutečnosti znamenalo, že nakladatelství vydávalo knihy a autory v Československu z politických důvodů zakázané. Obsah těchto knih vůbec nemusel být politický.

Přestože se československá rozvědka v Bonnu zaměřovala na nakladatelství Index již od jeho vzniku v roce 1977, teprve ze zprávy z roku 1980 o tomto nakladatelství vyplývá, že rozvědka zjistila tyto základní informace:

- Nakladatelství je registrováno jako „Eingetragenes Verein“, což znamená, že nesmí provádět výdělečnou činnost zaměstnávat pracovníky přesto, že tak prokazatelně činí.
- Vede ho Adolf Müller a Bedřich Utitz, dalšími pracovníky jsou Marie Müllerová a starší žena, kterou se nepodařilo identifikovat.
- Nakladatelství Index se nachází na Bonner Starsse v Kolíně nad Rýnem, v domě má dvě místnosti, které jsou spojeny chodbou. V domě žije asi 30 nájemníků.
- Uvedené osoby se v nakladatelství zdržují každý pracovní den do 15 hodin, o víkendu se zde nepravidelně vyskytuje Müller nebo Utitz a berou odtud publikace pro návštěvníky z ČSSR nebo přicházejí v jejich doprovodu.¹⁶¹
- Kanceláře slouží jako příprava tisku, kartotéka a sklad titulů.
- Podnik není finančně soběstačný, fungovat může jen díky dotacím.¹⁶²

Dále bylo dle rozvědky třeba zjistit majitele domu, získat seznam obyvatel domu a jejich telefonní čísla, seznámit se s osobou, která obývá byt vedle nakladatelství Index a získat jí ke spolupráci, a zmapovat okolí domu.¹⁶³

Zda se tyto úkoly podařilo rozvědky splnit, se ve složce objektu Slovan už nepíše. Je možné, že se jí uvedené informace zjistit vůbec nepodařilo. Vzhledem k tomu, že rozvědka již dříve toto nakladatelství označila za jedno z hlavních center československé emigrace, je zarážející, že se jí podařilo zjistit informace o něm až po 3 letech od jeho vzniku. Je možné, že rozvědka pokračovala ve své práci stejně neefektivně i nadále a informace opravdu nezjistila. Je ovšem velmi znepokojivé, že rozvědka měla k dispozici náčrt bytu Adolfa Müllera. Müller měl zřejmě ve svém blízkém okolí spolupracovníka rozvědky, který informace o něm a o nakladatelství Index vynášel.

161 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s. 43-44

162 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s. 38

163 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s. 43

4.5.4 Rádio Svobodná Evropa očima rozvědky

Komunistický režim v Československu viděl Rádio Svobodná Evropa jako úhlavního nepřítele a „bojoval“ proti němu po celou dobu jeho trvání.

Činnost RSE sledovala téměř výhradně centrála rozvědky v Praze a rezidentura rozvědky v Bonnu. V archivních materiálech je RSE označováno jako tzv. objekt Alfa. Z vyhodnocování plánů práce na tzv. objektu Alfa se můžeme dozvědět, že rozvědky měla dostatečný přehled o jeho činnosti, zaměření a vazbách na exilové organizace. Infiltrace agenty československé rozvědky mezi pracovníky rádia byla častá.¹⁶⁴

Nejvýznamnější „incident“ s agenty rozvědky se odehrál roku 1972. Fingovaný emigrant Pavel Minařík s krycím jménem Ulyxes, později Pley, pronikl do redakce RSE nejdříve do pobočky ve Vídni, později i do centrály v Mnichově. Tento aktivní agent navrhl centrále rozvědky v Praze svůj plán na vyhození RSE po povětrí. *"Tehdy jsem si dal dosud před nikým nevyřčený slib přispět ze všech svých sil k odstranění této hanby éteru. Víím, že je to úkol pro jednotlivce až příliš smělý..."*, napsal později Minařík v předmluvě ke své knize *Návrat rozvědčíka*¹⁶⁵.

Minařík dokonale zmapoval budovu RSE v Mnichově. Neměl v plánu ztráty na životech, chtěl ale zničit nebo alespoň poškodit budovu RSE a narušit tak jeho vysílání. Nakonec ale nedostal k této akci souhlas pražské centrály a tak se jeho šílený plán neuskutečnil.¹⁶⁶

4.5.5 Jiří Gruša očima rozvědky

Většina archivních materiálů o Jiřím Grušovi i o Karlu Hvizďalovi, o které jsem se zajímala nejvíce byla zničena jak i Karel Hvizďala sám potvrzuje: *„Pokud si pamatuju, tam je taky všechno zrušené, skartované, kromě 60. let, ta prý tam jsou, ty jeho průšvihy kolem Tváře¹⁶⁷ a tak... Ale zbytek byl, všichni, co jsme byli venku a nějak takhle činní, tak ty svazky se skartovaly těsně před koncem, protože oni chtěli právě krýt ty svoje agenty, kteří tam byli,*

164 TOMEK, Prokop. "Objekt ALFA": československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, 399 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, č. 14. ISBN 80-86621-27-8. s. 131.

165 MINAŘÍK, Pavel. *Návrat rozvědčíka*. Praha: Naše vojsko, 1976.

166 FILOVÁ, Lenka. *Statistické vyčíslení emigrace z ČSSR v 80. letech 20. století*. Liberec, 2015. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. Bakalářská práce. s. 41.

167 Jiří Gruša musel v roce 1965 odejít z vedení literárního časopisu *Tvář* (který sám založil o rok dříve), kvůli kritice socialistické literatury.

protože ty oni převzali zase. Něco se dá zřejmě zrekonstruovat z těch jiných svazků... ¹⁶⁸

Zachoval se Grušův trestní spis, jelikož Gruša byl za tzv. normalizace trestně stíhán (viz kapitola Jiří Gruša výše). Dochovaly se i jeho sledovací spisy z doby tzv. normalizace, jelikož se o něj StB velmi zajímala právě v souvislosti s jeho vyšetřováním a podepsáním Charty 77, ve svazcích StB je nazýván jako tzv. objekt Spisovatel.

Složky informující o průběhu zbavení československého občanství jsou poměrně rozsáhlé, ale ty byly samozřejmě v kompetenci československých agentů. Dozvídáme se z nich např., že Grušovi rodiče byli ve svém bytě odposloucháváni nebo že Grušova manželka Ivana Koutská byla minimálně jednou vyslýchána StB, kvůli činnosti svého manžela v zahraničí. V roce 1982 se vyjádřila tak, že se plánuje i se synem za svým manželem do Bonnu přestěhovat, což jí bylo povoleno. Ovšem zřejmě kvůli kombinaci různých faktorů (údajná Grušova nevěra a nezájem o přistěhování manželky do SRN, zdravotní problémy Ivany Koutské a nezaplacení poplatku 9 000 Kč za vyřízení žádosti o vystěhování) k vystěhování nedošlo. Tyto okolnosti jsou nejasné, protože Gruša naopak uvedl, že jeho manželka neměla zájem se do SRN odstěhovat. Manželé se v roce 1983 rozvedli. ¹⁶⁹

Nic nenasvědčuje tomu, že by byl Gruša v SRN důkladně sledován. V jeho složce je pouze záznam o sledování v ČSSR z roku 1989. V červnu 1989 byl Gruša se svou partnerkou Sabine Bruss sledován na pohřeb Grušova syna v Praze. Cílem sledování bylo „podchycení styku na opozici“. Pohřbu se účastnili např. Václav Havel, Jiří Dienstbier nebo Ludvík Vaculík. Toto sledování ale bylo zřejmě v režii československých agentů kontrarozvědky. ¹⁷⁰

Zmínky o Grušově pobytu v zahraničí tedy najdeme pouze ve svazku tzv. objektu Slovan. Jiné svazky z Grušovy emigrace, pokud existovaly, byly zřejmě opravdu zničeny, jak řekl Karel Hvízďala. ¹⁷¹

4.5.6 Situace v objektu Slovan v roce 1989

Zpráva o činnosti objektu Slovan z března roku 1989 říká, že se v důsledku

168 Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

169 ABS, Jiří Gruša, sbírka Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR): arch. č. KR-729897, MV729897_MV_5_6.

170 ABS, Jiří Gruša, kartotéka k fondu Správa sledování SNB – svazky (SL): - karty* s krycím názvem „Spisovatel“.

171 Také v Archivu bezpečnostních složek v Praze jsem byla informována, že svazek reg. č. 31266 MV, svazek kategorie „OS“ (osobní svazek), byl dne 5. 12. 1989 zničen. Gruša byl evidován také ve svazku reg. č. 12572/325 I. S. Tento podsvazek byl zničen bez uvedení data skartace. Stejně tak Karel Hvízďala byl evidován ke svazku reg. č. 10082/351 I. S. Tento podsvazek byl zničen bez uvedení data skartace.

demokratizačních tendencí v ČSSR povaha objektu změnila. Dle rozvědky se snížila důležitost nakladatelství Index i knihkupectví Dialog právě kvůli demokratizačním procesům v Československu. Obě společnosti měly mít dle rozvědky v této době velké finanční problémy. Rozvědka ale o nakladatelství Index a o knihkupectví Dialog už dříve tvrdila, že mají finanční problémy, realita však mohla být jiná. Právě díky postupnému uvolňování v oblasti cestování z Československa se mohly Indexu a Dialogu otevřít větší možnosti pro distribuci literatury, což jim mohlo zajistit i vyšší zisky. Pravdou však je, že nakladatelství Index ukončilo svou činnost v roce 1990.¹⁷² Ovšem knihkupectví Dialog koncem 80. let otevřelo další pobočku v Mnichově a v roce 2001 se přestěhovalo do České republiky, kde působilo až do roku 2012.¹⁷³

Velkou důležitost dle rozvědky získalo Dokumentační středisko pod vedením Viléma Prečana, které se orientovalo na činnost „československé vnitřní opozice“ s cílem podílet se na vzniku československých „nelegálních struktur“. Některé osoby dle rozvědky zmizely z aktivní opoziční činnosti (Bedřich Utitz) nebo přešly do ústraní (Jiří Gruša, Vladimír Horský). Aktivní opoziční činnosti se stále věnoval Adolf Müller, Josef Pokštěfl a Karel Hvížd'ala, který se soustřeďoval na problematiku lidských práv v rámci mezinárodní organizace IGfM¹⁷⁴, jíž byl členem.¹⁷⁵

Jednotlivé úkoly na roky 1989/1990 byly velmi podobné předchozím úkolům. Činnost rozvědky v Bonnu ale ukončila tzv. sametová revoluce v listopadu 1989.

4.6 Činnost vojenské rozvědky v Bonnu v 80. letech 20. století

První rezidentura Zpravodajské správy Generálního štábu (dále jen ZS/GŠ)¹⁷⁶ komunistického Československa byla ve Spolkové republice Německo zřízena v roce 1954, a to ve Frankfurtu nad Mohanem. Rezidenturu tvořili převážně legalizovaní pracovníci obchodního zastoupení. Rezidentura nesla krycí název „HVOZD“. V roce 1956 byla zřízena další rezidentura v SRN v Hamburku s krycím názvem „ÚTĚS“. Tato rezidentura ZŠ/GŠ byla

172 PŘIBÁŇ, Michal. Nakladatelství Index. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1705>.

173 PŘIBÁŇ, Michal; ZACH, Aleš. Dialog. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1750>.

174 Mezinárodní společnost pro lidská práva.

175 ABS, fond Hlavní správa rozvědky SNB – svazky: reg. č. 12613/123 I. S, s. 53-57.

176 Zpravodajská správa generálního štábu byla v letech 1945-1992 československá vojenská zpravodajská služba. Jednalo se o službu s vnějším (t.j. rozvědným) polem působnosti.

ale po krátkém čase zrušena kvůli nedostatku pracovníků. V roce 1974 došlo také ke zrušení rezidentury ve Frankfurtu nad Mohanem. Část pracovníků této rezidentury byla přesunuta do právě vzniklé rezidentury ZŠ/GŠ v Bonnu (krycí jméno „HVOZD-2“, později přejmenovaná na „BORY“). Početnější část pracovníků byla přesunuta do nové rezidentury v Kolíně nad Rýnem (HVOZD-1, později přejmenována na „HVOZD“). Do Bonnu se v této době přestěhovalo také šifrové pracoviště z Frankfurtu nad Mohanem. V roce 1979 bylo v Bonnu zřízeno i vojenské oddělení v čele s rezidentem, zástupcem rezidenta, sekretářem, šifrantem a pomocníkem – řidičem.¹⁷⁷ V Bonnu tedy pracovalo těchto pět pracovníků, kteří se věnovali pouze činnosti pro ZS/GŠ, stejně tak pracovníci, kteří měli i vedlejší činnost ve FMZV (Federální ministerstvo zahraničních věcí), PMZO (Podnik mezinárodního obchodu) a FMTI (Federální ministerstvo pro technický a investiční rozvoj), které sloužily k jejich legalizaci (tzv. „legalizátoři“). V Kolíně nad Rýnem pracovali pouze tito „legalizátoři“.¹⁷⁸

Pracovníci rozvědky přicházeli na rezidenturu na 3 a více let. Všichni pracovníci rezidentury byli nositeli státního tajemství. Záznam činnost pracovníků rozvědky byl obsažen v jejich osobních a pracovních svazcích. Ty obsahují materiály o jejich náborové činnosti, výsledky jejich agenturní a průzkumné činnosti nebo dokumentaci sledovaných osob.¹⁷⁹

4.6.1 Charakteristika složek vojenské rozvědky v Bonnu

Složka vojenské rozvědky v Bonnu je velmi rozsáhlá. Obsahuje řadu dokumentů, které byly klasifikovány jako přísně tajné. Jedná se o směsici plánů činnosti rozvědky, jejich vyhodnocování, seznam pracovníků rozvědky, posudky pracovníků rozvědky (včetně jejich povahy nebo rodinného zázemí a vztahů obecně), záznamy o sledování osob (i vlastních agentů), záznam o sledování československých agentů od cizích zpravodajských služeb, záznamy o různých výzvědných akcích, velké množství záznamů ze schůzek s informátory nebo překlady článků z německých novin či televizních reportáží, týkajících se zpravodajských služeb. Dokumenty vytvářela buď místní rezidentura v Bonnu nebo centrála rozvědky v Praze. Komunikace mezi rezidenturou a centrálou v Praze probíhala vlastním šifrovaným spojením, kurýrem a osobním stykem s rezidentem nebo pátrači při jejich cestách do ČSSR.

Dokumenty mnohdy obsahují velmi banální informace o každodenní administrativě,

177 ABS, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – svazky: - arch. č. OB-910 VKR, s. 5.

178 ABS, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – svazky: - arch. č. OB-910 VKR, s. 12.

179 ABS, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – svazky: - arch. č. OB-910 VKR, s. 0719.

vztahů mezi osobami z okolí rezidentury, záznamů ze schůzek nebo večerů. Předkládané informace jsou často z pochybných zdrojů, proto je za ně často připojeno hodnocení pracovníka, zda je považuje za věrohodné nebo ne, což je u zpravodajských služeb běžné.

4.6.2 Problematika vyzrazování utajených informací

Vyzrazování tajných informací pracovníky a spolupracovníky rezidentur rozvědky představovalo pro rozvědky na celém světě velký problém. Co se týče československých rezidentur v SRN, k velkému skandálu došlo např. v roce 1977 na rezidentuře v Kolíně nad Rýnem. Světozár Šimko, spolupracovník rezidentury od roku 1971, emigroval v roce 1977 do Anglie a zveřejnil jména československých rozvědčků působících v legalizačních funkcích velvyslanectví v Bonnu a jiných institucích. Jména byla zveřejněna ve sdělovacích prostředcích v Anglii a v SRN. Jmenovaní agenti byli staženi z rezidentury.¹⁸⁰

Únik informací z nedbalosti pracovníků byl také problém. Např. plukovník Jiří Kříž byl v roce 1983 z rezidentury odvolán, kvůli tomu, že nedbal na řádné utajování komunikace a mluvil o utajovaných skutečnostech před nepovolanými osobami. U tohoto pracovníka bylo také zjištěno, že navázal blízký kontakt s pracovníky americké, jugoslávské a indické rozvědky.¹⁸¹

Ve zprávách o hodnocení agentů bonnské rozvědky, které jsem zkoumala, byl často velký důraz kladen na osobu jeho manželky a jejich vztah. Manželky pracovníků rozvědky byly vůbec důležitým prvkem práce rozvědky. Sloužily jako zdroje informací, často byly využívány ke spolupráci, měly navazovat vztahy s různými sledovanými osobami a podávat o nich zprávy. Zároveň ale mohly manželky fungovat jako zdroj úniku utajovaných informací rozvědky. Např. pracovník Milan Vojta (působící na rezidentuře mezi lety 1976-1981) pravidelně svou manželku seznamoval s tajnými skutečnostmi, za což byl stažen z rezidentury v Kolíně nad Rýnem. Nejvíce na sdílení utajovaných informací s manželkou doplatil pracovník rozvědky Ladislav Procházka, který byl za své pochybení v roce 1984 dokonce vyhoštěn z SRN.¹⁸²

Vojenská rozvědka v Bonnu si ale mohla kromě skandálů na své konto připsat také úspěšné špionážní akce proti „nepříteli“. Tu nejvýznamnější popíši v následující kapitole.

180 ABS, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – svazky: - arch. č. OB-910 VKR, 0723.

181 ABS, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – svazky: - arch. č. OB-910 VKR, 0721.

182 ABS, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – svazky: - arch. č. OB-910 VKR, 0723.

4.6.3 Prozrazení tajných plánů NATO československé zpravodajské službě v Bonnu

O prozrazení tajných plánů NATO pojednal např. Karel Pacner ve své knize *Československo ve zvláštních službách*.¹⁸³ V této kapitole nastíním průběh celé akce.

V březnu 1982 přišel do budovy československého velvyslanectví v Bonnu neznámý německy hovořící muž a chtěl mluvit s někým z tajné služby. Bylo obecně známo, že pracovníci velvyslanectví často pracují také jako agenti zpravodajské služby, i když to tak oficiálně samozřejmě nebylo. Náhodou potkal agenta rozvědky Josefa Kodrleho (krycí jméno „Křenek“), jehož oficiální funkce byla první tajemník ambasády, ale byl znám také jako spolupracovník rozvědky.

Neznámý muž chtěl agentovi prodat tajné materiály, na ukázkou mu dal spoustu ruliček filmu, za které požadoval 100 000 marek. Tak vysoké sumy ale rezidentura nikdy nikomu neplatila. Kodrle si filmy nechal k posouzení a co nejdříve je poslal na analýzu do Prahy. Domluvil s cizincem další schůzku za dva měsíce, která se ale kvůli utajení už nemohla konat v budově ambasády, konala se tedy na nádraží ve Frankfurtu nad Mohanem.

Centrála v Praze pojala podezření, že se jedná o provokaci. Na 45 kinofilmech byly operační plány americké, francouzské a německé armády, které měly označení *NATO Secret*. Pražská centrála si s filmy nevěděla rady, ale když se na ně podíval jeden z důstojníků KGB specializovaný na vojenské otázky, zdály se mu velice zajímavé a poslal je na posouzení do Moskvy.

Z Moskvy brzy přišla odpověď, že materiály jsou výborné, a že očekávají další. Rezidentura v Bonnu dostala úkol sjednat další schůzku. Začala tedy akce „Adam“, která byla přísně tajná. Kromě Kodrleho byli do akce zasvěceni jen další tři členové rezidentury v Bonnu – řidič, sledovač a vyjednávač. Neznámý muž, který se nabídl dodat dokumenty dostal krycí jméno „Alan“. Byl naplánován průběh schůzky ve Frankfurtu nad Mohanem. Ke schůzce došlo 15. května, „Alan“ stál před nádražím, když od neznámé dívky dostal pokyn, aby se přesunul do nedaleké restaurace. To mělo agentům rozvědky posloužit jako kontrola, zda ho někdo nesleduje. V restauraci dostal vzkaz, že má dorazit do komplexu garáží u nádraží, kde na něj bude čekat auto s řidičem. Odvezlo ho za město, kde se setkal s důstojníkem rozvědky Juliusem Cackem (krycí jméno „Panýrek“). Ten „Alanovi“ nabídl 20 000 dolarů za zbytek dokumentů. „Alan“ po krátkém dohadování o ceně souhlasil. „Alan“

¹⁸³ PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách: pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989*. Díl IV., 1961-1989. Praha: Themis, 2002, 692 s. Historie. ISBN 80-7312-013-5.

nabídl další dokumenty, za které požadoval opět 100 000 marek. Domluvili se na další schůzce za měsíc ve Vídni, jelikož zde nehrozily problémy se západoněmeckými kontrarozvědkami.¹⁸⁴

Dokumenty, které rozvědce poskytl „Alan“ byly tak důležité, že si československá rozvědka myslela, že se jedná o mystifikaci USA. Dokumenty nesly označení *Top Secret* a obsahovaly plány NATO, Francie, SRN a Itálie na chemickou a biologickou válku v Evropě, operační plány pro případ útoku Varšavské smlouvy proti Západu atd. Po důkladné analýze dospěla Moskva k závěru, že dokumenty jsou pravé. Spolupráce s „Alanem“ dostala krycí název „Mason“, česky „Zednář“

Na další schůzku s „Alanem“ ve Vídni už dorazil zástupce náčelníka rozvědky. „Alan“ byl vyhodnocen jako riziková osobnost a rozvědka požadovala schůzku s jeho šéfem. V únoru 1983 opravdu přišel na schůzku s rozvědkou šéf vyzvědačské skupiny, který dostal krycí jméno „Richard“. Ten nabídl rozvědce další přísně tajné dokumenty NATO za 200 000 marek, vyjednávající důstojník navrhl polovinu, což „Richard“ odmítl a požadoval místo peněz tedy drogy. Obchod s drogami zamítla Moskva, s odůvodněním, že pokud by došlo k prozrazení akce, Západ by rozšířil, že socialistické státy platí za špionážní informace drogami.

Na další schůzku už „Alan“ ani „Richard“ nepřišli. Rozvědka ale jejich totožnost po dlouhém pátrání zjistila. „Richard“ byl seržant Clyde Lee Conrad, který sloužil v americké armádě a byl umístěn v Bonnu. „Alan“, neboli Zoltán Szabó, byl kapitánem americké armády, který mimo jiné sloužil ve Vietnamu. Maďarská tajná služba ho získala pro spolupráci už v roce 1967. V polovině 70. let si Conrad všiml, že si Szabó žije nad poměry a podezříval ho, že prodává tajné dokumenty východním tajným službám. Domluvili se a začali spolupracovat. Později se k nim přidal i R. J. Ramsey („Rudolf“). Všichni pracovali na tajných spisovnách, takže měli přístup k tajným materiálům. Ramsey k získávání tajných dokumentů řekl: *„Krádež čerstvých dokumentů byla náramně jednoduchá, otevřel jsem sejf, vzal jsem spisy a odnesl je ke kopírce v hale naší úřadovny. Pak jsem dal kopie do aktovky a odešel jsem domů. Anebo jsem si je přečetl a šel domů, kde jsem z paměti namluvil na malý magnetofon všechno, co jsem si zapamatoval.“*¹⁸⁵

V březnu 1984 přinesl „Alan“ na schůzku poplachové plány amerických raketových

184 Západní Německo mělo velmi aktivní a nebezpečnou kontrarozvědku, zatímco Rakouská tajná služba nevystupovala proti žádné službě, která vysloveně nepracovala proti této zemi. Jedině na důraznou žádost Němců občas zakročila proti československé nebo maďarské rozvědce.

185 PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách: pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989*. Díl IV., 1961-1989. Praha: Themis, 2002, 692 s. Historie. ISBN 80-7312-013-5. s. 603

baterií Pershing a Tomahawk, plány naftovodů pro NATO nebo plány protivzdušné obrany západní Evropy. Moskva měla zájem získat plány použití atomových zbraní proti východnímu bloku, k těm ale zatím neměli američtí agenti přístup. Agenti slíbili dodat i údaje o amerických agentech v ČSSR, to už ale nestihli. Spolupráce trvala až do roku 1988, kdy československá rozvědka ztratila s agenty spojení.

10. března 1989 přinesl deník New York Times zprávu o odhalení Conrada a Szába. Szábó se nabídl, že pomůže usvědčit ostatní, byl souzen v Rakousku a dostal směšný trest 10 měsíců vězení. Conrad byl souzen v Německu v roce 1990 a dostal trest doživotí. Ramsey byl chycen až v USA v roce 1990 a byl odsouzen ke 36 letům vězení. Agenti jednali pouze pro peníze, a i mezi sebou měli spory, snažili se jeden druhého z obchodu vynechat a později se mezi sebou udávali.

Teprve po roce 1989 vyšlo najevo, že stejné dokumenty celou dobu kupovala také Maďarská tajná služba. Zatímco Maďarsko zaplatilo americkým důstojníkům 1,2 milionu dolarů, ČSSR za platila jen 207 000 dolarů a 7 000 marek. Na platbách obou států se zřejmě SSSR vůbec nepodílela. Dokumenty získané od těchto agentů měly ale mnohem větší hodnotu, až sta milionů dolarů, což svědčí o jejich mimořádné důležitosti.¹⁸⁶ Zda byly tyto materiály někdy použity proti státům NATO není zřejmé.

Tato akce pracovníků rozvědky v Bonnu byla nejvýznamnější akcí československých zpravodajských služeb, přestože jim doslova sama spadla do klína. Zároveň se na ní ukazuje, jak snadné mohlo být vynášení přísně tajných informací.

¹⁸⁶ PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách: pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989*. Díl IV., 1961-1989. Praha: Themis, 2002, 692 s. Historie. ISBN 80-7312-013-5. s. 592-606.

5 Vybrané osudy emigrantů do SRN – Bonnu – případové studie

V této kapitole se budu věnovat osudům jednotlivých emigrantů. Podařilo se mi osobně kontaktovat některé z československých pamětníků žijících v Bonnu v 80. letech 20. století. Pamětníci byli tedy vybráni na základě místa svého pobytu v emigraci a na základě příslušnosti k určité komunitě československých emigrantů soustřeďujících se kolem výrazné osobnosti spisovatele Karla Hvizďaly. Pro rozhovory jsem vybrala jak zástupce „inteligence“ – právě Karla Hvizďalu, tak zástupce „běžných emigrantů“ Milana Kočího a paní M., reprezentantku podnikatelské vrstvy, která si přála zůstat v anonymitě¹⁸⁷.

Využila jsem metodu oral history. Tato metoda je poměrně problematická, jelikož na základě rozhovorů s pamětníky získáváme subjektivně zabarvené informace. Pamětníci na některé události vzpomínají často s velkým časovým odstupem, je proto nutné je interpretovat s kritickým nadhledem. Metodologicky jsem se opřela o publikaci *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie* od kolektivu autorů.¹⁸⁸

Prvním pamětníkem, se kterým jsem se setkala byl Milan Kočí, kuchařem, který dodnes žije v Německu. Do SRN emigroval v roce 1983. Navštívila jsem ho v jeho domě ve vesničce Rohrmoos nedaleko Obertsdorfu v Bavorsku. Mluvila jsem také s jeho bratrem Václavem Kočím. Dalším emigrantem byl Karel Hvizďala, známý novinář a spisovatel, který do SRN emigroval se svou rodinou v roce 1978. Sešla jsem se s ním v budově Českého rozhlasu v Praze. S těmito třemi pány jsem rozhovor vedla osobně. Dále mi rozhovor v elektronické podobě poskytla dáma, která si ale přála zůstat v anonymitě, budeme jí tedy říkat paní M., která v Německu žije dodnes. Všichni pamětníci dostali stejnou sadu otázek:

1. Jak se Vám žilo za tzv. normalizace?
2. Měl/a jste Vy nebo Vaše rodina problémy s StB?
3. Proč jste se rozhodl/a k emigraci?
4. Jakým způsobem a kdy jste vycestoval/a do zahraničí? Bylo to legálním nebo nelegálním způsobem?
5. Vycestoval/a jste sama nebo s rodinou?

187 Jméno bylo pro zachování anonymity změněno.

188 VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7285-089-1.

6. Kde jste se usadil/a?
7. Jaké byly Vaše začátky v emigraci?
8. Jaký byl Váš život v emigraci? Byl lepší než v Československu?
9. Litoval/a jste někdy odchodu z Československa?
10. Zapojoval/a jste se do nějaké „protirežimní“ činnosti v emigraci?
11. Spolupracoval/a jste s nějakým exilovým nakladatelstvím (Index, Dialog...), s Rádiem Svobodná Evropa nebo s jinou podobnou organizací?
12. Kolik československých emigrantů v Bonnu žilo?
13. S kolika z nich jste se vídal/a?
14. Setkávali jste se pravidelně? Kde jste se setkávali?
15. Kdo se setkání účastnil?
16. Co bylo předmětem setkávání?
17. Měl/a jste Vy nebo někdo z Vašich přátel pocit, že jste sledováni?
18. Snažil se mezi vás proniknout nějaký tajný agent?
19. Měl/a jste kontakty s lidmi v Československu? Jakým způsobem kontakt probíhal?
20. Vrátil/a jste se po tzv. sametové revoluci zpět do Československa?
21. Pokud ano, jaký byl návrat domů

Později jsem ještě doplnila několik dalších otázek, které mi pamětníci zodpověděli elektronicky nebo po telefonu. Odpovědi na tyto otázky jsem využila v kapitole *Integrace emigrantů v SRN a do „emigrantských kruhů“ a Němci odsunutí z Československa po 2. sv. válce v SRN* (viz výše):

22. Musel/a jste projít přes uprchlický tábor nebo jinou instituci pro žadatele o azyl, když jste s rodinou opustil/a Československo?
23. Jak jste se s rodinou učili německy, chodili jste na nějaký kurz?
24. Bylo pro Vás těžké naučit se jazyk?
25. Jakou přesně podporu jste měli v začátcích od německé vlády?
26. Jak se integrovaly Vaše děti? Byla pro ně změna prostředí těžká?
27. Jak se ony naučil německy?
28. Jak později vnímaly odchod do emigrace?
29. Setkal/a jste se v emigraci s českými Němci, kteří za poválečného odsunu po r. 1945 (nebo později) opustili Československo?
30. Pokud ano, jak vnímali svou emigraci a jak reagovali na vás,

tzv. normalizační emigranty?

V osobních rozhovorech jsme se od otázek často trochu odchýlili. Když se pamětníci rozpovídali obsírněji, nepřerušovala jsem je. Rozhovory jsou stylisticky upraveny. Díky těmto rozhovorům jsem mohla do jisté míry zrekonstruovat běžný život komunity československých emigrantů v hlavním městě SRN, tedy v jednom z nejdůležitějších center tehdejší československé emigrace. V následující kapitolách blíže představím jednotlivé pamětníky, poté se budu věnovat jednotlivým aspektům jejich života v emigraci.

5.1 Karel Hvízd'ala

Spisovatel a novinář Karel Hvízd'ala se narodil v roce 1941 v Praze. Novinářskou kariéru začal v roce 1966, kdy se stal reportérem týdeníku *Mladý svět*. V 70. letech byl redaktorem nakladatelství *Albatros*, v roce 1977 se rozhodl pro svobodné povolání spisovatele.¹⁸⁹

V létě roku 1978 Hvízd'ala se svou ženou a synem vycestoval na základě platného povolení na Západ, odkud se už nevrátil. Za trestný čin opuštění republiky byl spolu se svou ženou v nepřítomnosti odsouzen k 1 roku vězení a k propadnutí majetku.¹⁹⁰

O svém rozhodnutí emigrovat řekl Hvízd'ala toto: „*Žádný jasný a lehce pojmenovatelný moment pro důvod k emigraci u mě neexistoval, byla to spíš řada okolností, tendence vývoje, ztráta rozumné perspektivy a vnitřní pocit zoufalé slabosti účinně se postavit rozpínající se nenormalitě; a nakonec i ta banální okolnost, že celá moje rodina získala výjezdni doložku... Zároveň syn Ondřej doma absolvoval první třídu a mohl snadněji nastoupit do první třídy kdekoliv jinde ve světě... Také žena dokončila na fakultě kandidátskou práci. To vše usnadňovalo naše rozhodnutí.*“¹⁹¹

Rodina Hvízd'alových se usadila v Bonnu, kde využili pozvání otce Hvízd'alovy ženy, který v Německu žil od roku 1969. Hvízd'ala pracoval pro Rádio Svobodná Evropa, ale i pro některá německá rádia jako např. Deutsche Welle. Psal rozhlasové hry ale i prozaická díla, recenzoval knihy. Své články publikoval např. v exilovém časopise *Svědectví* (Paříž) nebo v německých novinách *Bonner Anzeigen*. V osmdesátých letech začal Hvízd'ala pracovat na

189 NOVOTNÝ, Vladimír; PŘIBÁŇ, Michal. Karel Hvízd'ala. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://www.slovnikeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=388>

190 ABS, Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. V-32642 MV.

191 MAREŠOVÁ, Milena M. a Karel HVÍŽD'ALA. *Interviewer, aneb, Restaurování kontextů: rozhovor s M.M. Marešovou*. Praha: Portál, 2010, 287 s. ISBN 978-80-7367-673-5. s. 142.

cyklu knižních rozhovorů s významnými osobnostmi české kultury, v nichž se snažil dokumentovat existenci a charakter svobodného myšlení v podmínkách nesvobody či života v exilu. Významné jsou jeho rozhovory s Václavem Havlem, Pavlem Landovským, Karolem Sidonem nebo s Jiřím Grušou, který stejně jako on žil v emigraci v Bonnu.

Z emigrace se vrátil nedlouho po tzv. sametové revoluci. Začal pracovat v redakci deníku *Mladá fronta* (později *Mladá fronta Dnes*) jako šéfreportér, posléze se stal předsedou představenstva společnosti MAFRA, která *Mladou Frontu* vydává. V roce 1994 založil časopis *Týden* a stal se jeho šéfredaktorem. Od roku 1999 je ve svobodném povolání spisovatele a novináře. Dodnes se vyjadřuje k současnému politickému dění hlavně na internetovém portále *Aktuálně.cz*.¹⁹²

5.2 Milan Kočí

Milan Kočí se narodil v roce 1955 v Liberci. Vystudoval střední průmyslovou školu automobilní, studium ukončil maturitní zkouškou. Vojenskou službu vykonával mezi lety 1974 až 1976. Od roku 1974 byl členem Socialistického svazu mládeže. Roku 1978 začal pracovat jako technik v Automobilových závodech v Liberci, ale ještě téhož roku nastoupil do Agrotechnického podniku v Hodkovicích nad Mohelkou jako skladník. Oženil se a v roce 1977 se mu narodil syn Michal, manželé se ale po pár letech rozvedli. Před svým odchodem do emigrace v roce 1983 pracoval jako vedoucí skladu Agrotechnického podniku v Hodkovicích nad Mohelkou. Dle zaměstnavatele byl v kolektivu oblíbený a měl „dobrý vztah k socialistickému zřízení“. Byl členem ROH a SSM, kde vykonával dokonce funkci předsedy v Hodkovicích nad Mohelkou.¹⁹³

Do funkce předsedy SSM se Milan Kočí, podle svého tvrzení, snažil dostat z pragmatických důvodů, jelikož se jeho první pokus o emigraci nezdařil: „*Jeli jsme tenkrát do Jugoslávie v 80. roce a on tam ten můj kamarád dělal ve Francii domovníka... a měl přítelkyni Francouzku, ta pro nás měla přijet, spali někde na hranicích rakousko-jugoslávských ve stanu, ráno se šli projít a přešli hranice nevědomky a Jugoslávci je zatkli. A oni tam měli všechno, mapy, jakým autem my přijedeme, do té vesnice, kde ona nás (měla vyzvednout), takže oni (jugoslávská policie) na nás čekali jenom. Takže jsme skončili ve*

192 NOVOTNÝ, Vladimír; PŘIBÁŇ, Michal. Karel Hvížďala. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [vid. 17. 07. 2018]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=388>

193 Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): - arch. č. V-11147 UL; Milan Kočí.

vězení všichni (smích) no a oni nás eskortovali všechny na maďarské hranice, dali nám 24 hodin, na to, abychom opustili Jugoslávii. No a tak jsme se museli vrátit. (...) Já tam (doma) všechno prodal, já jsem přijel domů bez ničeho. No tak jako jsem si říkal, to snad není možný, co teď? Protože mně bylo jasné, že už žádnou doložku nikdy nedostanu, protože to tenkrát bylo jednou za x let, tak sem si řekl, že musím začít pracovat politicky a ty komunisty prostě obelhat nějakým způsobem. No a tak jsem vstoupil do SSM, a dotáhl jsem to až na předsedu SSM v Hodkovicích. ¹⁹⁴

Milanovi Kočímu se podařilo opět vycestovat do zahraničí v srpnu roku 1983 na platné cestovní doklady na 14denní cestu do SRN, Francie a Španělska. Dle Milana Kočího šlo o zájezd Mírové rady Příbram, ke svému vycestování řekl „Jednou jsem s Milošem Roudným¹⁹⁵, to byl doktor na kytky, tak seděl u piva, a furt jsme báдали, jak bysme zase utekli ne (smích), a on říkal, člověče, tuhle jsem četl v novinách někde, v Příbrami, kresní Mírová rada Příbram pořádá dálkový mírový pochod, přechod Pyrenejí ze Španělska do Francie. Jsem říkal, tak tam napíšeme, jestli nás vezmou ne. (...) No, a tak jsme to všechno jako zažádali že jo, tu doložku hlavně myslím... byl jsem rozvedený, měl jsem dítě tam a všechno možný a byl jsem svobodný... a oni mi řekli, dobře, když tady necháte syna, nepojedete se synem, tak je možnost, že to dostanete¹⁹⁶ (...) A já sem to dostal, mě to povolili, a jemu to zamítli (Roudnému)... a tak jsem odjel tenkrát úplně v pohodě, všechno to prošlo, nechápu vůbec jak...“ ¹⁹⁷

Když se Milan Kočí nevrátil v určeném termínu, byli jeho rodiče povoláni k výslechu. Dle Milana Kočího byli zatčeni a odvedeni na výslech ve svém zaměstnání, dle vyšetřovacího spisu StB byli k výslechu povoláni písemně. Matka Milana Kočího Jana Kočová na výslechu vypověděla, že od syna dostala krátký dopis s informací o synově rozhodnutí zůstat v cizině. O jeho záměru zůstat v zahraničí nevěděla, na dopis mu odpověděla, ať si vše ještě dobře rozmyslí a vrátí se raději zpátky do Československa, to se však nestalo. ¹⁹⁸

Milan Kočí byl za trestný čin nedovolené opuštění republiky podle §109 odst. 2 tr. zák. v nepřítomnosti odsouzen ke 14 měsícům odnětí svobody a k propadnutí majetku ve

194 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

195 Přítel Milana Kočího.

196 Komunistický režim často povoloval výjezdy na Západ nebo do Jugoslávie jen části rodiny nebo jednotlivcům (jednomu rodiči s jedním dítětem, zatímco druhý rodič s dalšími dětmi zůstal v Československu), právě jako „pojistku“, že daný člověk neemigruje a vrátí se zpět do Československa.

197 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

198 Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): - arch. č. V-11147 UL; Milan Kočí.

prospěch státu.¹⁹⁹ Milan Kočí ale žádný majetek v Československu neměl, měl jen nesplacenou novomanželskou půjčku: „*Moje matka tenkrát všechno zaplatila, já jsem tam měl nějaké dluhy, půjčku, aby nešli na barák, to je zajímavé hlavně, jestli nemám půlku baráku... já jsem to ani nikdy nechtěl, já jsem dostavěl garáž a za 2 dny jsem emigroval.*“²⁰⁰

Milan Kočí se usadil v západoněmeckém Bonnu a živil se jako kuchař, dokonce měl vlastní restauraci. Jeho motivaci k emigraci a pobytu v SRN se blíže věnuji níže. Po tzv. sametové revoluci zůstal v Německu. Dnes žije v Rohrmoos nedaleko bavorského Oberstdorfu a pracuje jako kuchař.

5.3 Paní M.

Paní M. si přála zůstat v anonymitě, proto jen stručně nastíním její životopis. Narodila se roku 1953 a do emigrace odešla na počátku 80. let se svými dvěma dětmi, přítelem a jeho dcerou. Díky úplatku získala celá rodina výjezdní doložku do Jugoslávie, odkud cestovala do Rakouska a pak do SRN. Nejdříve plánovali odchod do Kanady, proto odešli do Bonnu, hlavního města SRN, kde byla kanadská ambasáda. Zde ale nakonec zůstali.

Záhy po svém příchodu do SRN paní M. s přítelem založili úspěšnou firmu a během pár let se dostali mezi německou ekonomickou elitu. Po tzv. sametové revoluci se firma rozšířila i do Československa. Paní M. se rozhodla zůstat v Německu, kde dodnes žije, zatímco její přítel odešel zpět do Československa.

5.4 Život emigrantů v Bonnu v 80. letech 20. století

5.4.1 Skupina emigrantů v Bonnu

Dle pamětníků, československá komunita emigrantů v Bonnu v 80. letech čítala asi 50 lidí, kteří se osobně znali a většina z nich se pravidelně setkávala. Paní M. uvádí: „*V prvních letech naší emigrace bych tipovala tak 50 lidí, ale to byli ti, které jsme osobně znali. Bylo jich určitě víc.*“²⁰¹ Ti samozřejmě udržovali kontakty s jinými emigranty v SRN (například

199 Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): - arch. č. V-11147 UL; Milan Kočí.

200 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

201 Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 9.11.2018.

s emigranty, žijícími v Kolíně nad Rýnem, který byl nedaleko, viz výše) nebo v jiných západních zemích.

Dle Milana Kočího se emigranti soustřeďovali kolem osoby Karla Hvížd'aly, často se scházeli u něj doma: „*No a u nich se to tam všechno odehrávalo, to bylo takový středisko pro ty všechny emigranty, dalo by se říct, z celý Evropy, pro ty intelektuály, protože my jsme se scházeli nebo jezdili jsme s nimi prakticky z toho Bonnu na hory na Vánoce, a tam přijeli lidi z celý Evropy...*“.²⁰² Takže skupina emigrantů se scházela nejen v Bonnu, ale jezdila také každý rok na Vánoce do italských Alp společně. Milan Kočí také uvádí odhad počtu lidí v tomto užším okruhu přátel: „*No a spousta normálních lidí, jako jsem byl já, s rodinami, takže nás tam bylo kolem 25-30...*“.

To potvrzuje také Karel Hvížd'ala, který si ale netroufl odhadovat počet emigrantů, kteří se takto scházeli, na otázku s kým trávil nejvíce času, odpověděl: „*Tak samozřejmě, hlavně s Jirkou Grušou, který něž si vzal Sabinu, jako německou ženu, tak tam nikoho neměl, tak u nás býval skoro denně, ty první měsíce a roky... tak s nim jsme pracovali vlastně furt... a ostatní, ty tam za námi přijížděli... Vašíček²⁰³, Brousek²⁰⁴, Petr Král²⁰⁵, Jiří Němec²⁰⁶... no v podstatě taková ta exilová parta... Bělohradský²⁰⁷ atd., a pak jsme všichni společně, hlavně s Hlavešem a Kočím, jezdili slavit Silvestry a Vánoce do toho Ahrntalu do Saint Jacobu... to byli naši nejdůležitější lidi, protože Milan vařil a Hlaveš se staral o auta... takže celá ta parta ostatní byla intelektuální a nic z toho moc neuměla...*“²⁰⁸ Skupina československých emigrantů byla tedy, jak se zdá, velice soudržná.

Na ty, kteří do okruhu kolem Karla Hvížd'aly patřili, vzpomíná také Milan Kočí, který u Karla Hvížd'aly dokonce bydlel po svém příjezdu do Bonnu: „*Já jsem i u nich bydlel, půl roku asi, u Hvížd'alů, a protože já jsem vařil, tak oni vždycky říkali, přijď uvaříš něco, no a*

202 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

203 Zdeněk Vašíček (1933-2011) byl mimo jiné český filozof a historik. Byl jedním z prvních signatářů Charty 77. Po emigraci v roce 1981 přednášel na univerzitách v Římě, Cambridgi, Bochumi a Paříži, po roce 1989 opět i na vysokých školách v Brně a Praze.

204 Antonín Brousek (1941-2013) byl český básník, literární kritik a vysokoškolský pedagog. Do emigrace odešel roku 1969. Působil na univerzitách např. v Kolíně nad Rýnem, Hamburku, pracoval také pro Výzkumný ústav v Brémách. Po roce 1989 žil střídavě v Čechách a v Německu.

205 Petr Král je český saxofonista (1947-) dodnes žijící a působící v Německu. Emigroval v roce 1983.

206 Jiří Němec (1932-2001) byl český psycholog a filozof. Podílel se na vzniku Charty 77 a VONS (výbor na obranu nespravedlivě stíhaných). Emigroval z Československa roku 1983 a do tzv. sametové revoluce žil ve Vídni. V roce 2002 byl vyznamenán Medailí Za zásluhy I. stupně in memoriam.

207 Václav Bělohradský (1944-) je český filozof a sociolog. Do emigrace odešel po ukončení studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 1970. Působil např. na univerzitě v Janově, spolupracoval s československým disentem a s českými exilovými nakladatelstvími a časopisy.

208 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

tam se to všechno odehrávalo, tam jsem poznal spoustu těch lidí, že jo, Landovského, Kryla, Hutku... občas přijel někdo z Prahy taky... a ten barák byl pořád plný, tam se hostili, tam jezdili i z Maďarska lidi, z různých zemí, jako takovýchle ty, ty intelektuálové...“.²⁰⁹

Karel Hvízd'ala potvrzuje, že svůj dům často poskytoval nově příchozím emigrantům z Československa: *„My jsme se samozřejmě tam o ně dost starali, protože my jsme měli velký dům, a oni tam mohli přespat, třeba když utekli, než odjeli do Ameriky nebo tak...“.*²¹⁰

5.4.2 Motivace k emigraci

Žádný z pamětníků neměl za tzv. normalizace větší problém s StB. Pamětníci, které jsem zpovídal, se shodují, že odešli hlavně za svobodou, možností cestovat a svobodně tvořit. Karel Hvízd'ala svoje důvody k emigraci shrnuje takto: *„Vlastně to zrálo nějakou dobu, ten moment toho odchodu, a nikdy to není jeden moment, je to prostě proces, a ještě tam vždy hrají roli nějaké ty rodinné okolnosti, takže nám se to sešlo v tom roce 78, že ty tlaky po té Chartě, prostě se zvýšily. Já jsem měl mít před premiérou divadelní hry Fialoví ježci na Kladně a měl to režirovat Pleskot, taky vyhozený z Národního divadla, a do toho se začalo vstupovat, škrtat prostě, a to už jsem toho měl plný zuby. Syn dokončil 1. třídu, žena dokončila kandidaturu věd, což v dnešním jazyce by se řeklo doktorát, no a tím pádem se mi zdálo, že to je ten moment, kdy už nemůžu ve svých 37 letech čekat dál na to, jak se to tady bude vyvíjet, takže jediná šance, jak zjistit, co jsme, co jsme schopni sami pro sebe udělat v novém prostředí, že je to na poslední chvíli. Sice jsem si dlouhou dobu myslel, že mají odejít Rusové ne my, prostě se mi zdálo, že to je poslední moment, a proto jsme odešli.“*²¹¹

Podobně jako Karel Hvízd'ala, paní M. udává jako důvod k emigraci celkovou atmosféru ve společnosti, nesouhlas s ideologií, spolu s hrozbou problémů s StB: *„Problém byla politická situace, která člověka dusila. Lidi si mezi sebou nevěřili, udávalo se a hodně lidí žilo ve strachu. Měla jsem malého syna a musela jsem si před ním dávat pozor na to, co řeknu, aby to náhodou neopakoval ve školce a nebyl z toho malér. Když pak přicházel domů s písničkami o Brežněvovi a Leninovi, došla jsem k závěru, že své děti v této republice vychovávat nechci. Můj přítel, který pracoval v rozmnožovně státní arbitráže, tajně rozmnožoval zakázané knihy převážně z exilových nakladatelství, které se u nás doma pak*

209 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

210 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

211 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

vždycky nějaký čas přechovávaly, než se dostaly dal do celkem dobře fungující sítě čtenářů, a byla jen otázka času, kdy to vše praskne – i to byl jeden z důvodů k emigraci.“²¹²

Milana Kočího vedla do emigrace také touha po svobodě, přestože k jeho odchodu z Československa hodně přispěla jeho rodinná situace a jeho přítel emigrant : „*No a pak mi utekl kamarád, co se mnou studovat v Boleslavi, a ten byl v Bonnu, a ten furt když jsme se spolu bavili říkal: „Zabal to jako, co tam chceš dělat (v Československu)?“ Byl jsem rozvedený, kluk šel do školy, toho bych stejně neviděl. Tenkrát jsem se musel kvůli němu soudit sedmkrát, abych ho vůbec viděl*²¹³ ... *No a tak jsem se rozhodl, že uteču ne... já si myslím, že bych tam (v Československu) měl velký problémy s lidmi, mně je jasný, že ty komunisti byli největší hajzlové, jaký jsem kdy poznal, ty zničili všechno, kulturu přírodu, lidi... Ty dovedli některé lidi úplně deptat.*“²¹⁴

5.4.3 Začátky v emigraci

Všichni pamětníci se shodují na tom, že jim krajané i německé úřady v počátcích emigrace velmi pomohli. Karel Hvižďala vzpomíná: „*Nebylo to těžký, vzhledem k tomu, že většina našich rodin byla v zahraničí, tak my jsme spíš všechnu pomoc odmítali, snažili jsme se postavit sami na vlastní nohy, moje žena začala snad pracovat třetí den, po tom, co jsme odjeli, načerno nejdřív, ale začala protože ona vystudovala, nebo tady ten doktorát si udělala z rekonstrukce starých památek, které byly pod památkovou péčí, což se v Německu nedalo studovat, to tam většinou dělali Poláci nebo Italové, tudíž o tu její profesi byl velký zájem... A já jsem, hlavně díky Pavlu Tigridovi a dalším podobným lidem, začal taky vlastně pracovat, první rok jsem dělal v nakladatelství Index a později jsem zůstal na volné noze a spolupracoval jsem hlavně nejdřív se Svobodnou Evropou, BBC, Deutsche Welle, ale záhy jsem, jako v Praze, zase začal psát rozhlasové hry, které se vysílaly po celém Německu, Rakousku, některé i v Izraeli, Japonsku i jinde... No a pak jsem už začal dělat knihy hlavně, takže začátek těch „Vzpour“ s Václavem Bělohradským²¹⁵, pak s Václavem Havlem²¹⁶, s*

212 Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983–dosud. Elektronicky, 9.11.2018.

213 Bývalá manželka a syn Milana Kočího žili navíc stovky kilometrů daleko.

214 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

215 BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Myslet zeleň světa: Rozhovor s Karlem Hvižďalou*. 3. vyd., v ČSFR 1. vyd. Autor úvodu Karel HVÍŽĎALA. Praha: Mladá fronta, 1991, 111 s. ISBN 80-204-0239-X.

216 HAVEL, Václav a Karel HVÍŽĎALA. *Dávkový výslech: rozhovor s Karlem Hvižďalou*. Vyd. 5., (v nakl. Academia 1.). Praha: Academia, 2000, 257 s. ISBN 80-200-0801-2.

knížetem Karel Schwarzenbergem²¹⁷, s Pavlem Landovským²¹⁸ ...“²¹⁹

Jako těžké nevnímám začátky v emigraci ani Milan Kočí, který popsal také proces získání německého azylu: „Bezvadný. Tak jako víte, že to bylo těžký, že jsme brečeli, ale to se nedalo nic dělat. Ale jako Němci pomohli, všichni... Já jsem dostal byt hned, 2+1, a oni mně to platili, jako Němci, dali mi podporu 280 marek, ale platili mi ten byt. No a začalo to tím, že se požádalo o politický azyl, který jsem dostal, ale dostanete na rok, že nesmíte pracovat tady, aby se člověk rozkoukal trochu, což si myslím, že nebylo špatně...“²²⁰

Paní M. viděla začátky v emigraci složitěji, přesto tuto změnu hodnotila jen pozitivně. Na otázku, jaké byly její začátky v emigraci, odpověděla: „Těžké, protože jste v úplně cizí zemi, pryč od vašich blízkých (bratr, rodiče) a kamarádů a pak je ještě vše pro vás nové a ztížené o to více neznalostí jazyka. Ale na druhou stranu jsme byli tolika pozitivními věcmi překvapeni, že to tu tíží vyvážilo. Chování lidí, pomoc i všude na úřadech... Bylo to naprosto lepší, to se nedalo vůbec srovnat. Mohli jsme dýchat, mohli jsme říct, co si myslíme, mohli jsme cestovat (tedy s výjimkou prvního roku, kdy jsme čekali na azyl).“²²¹

Všichni emigranti tedy viděli začátky v emigraci jako více či méně těžkou zkoušku, ale nikdo z nich rozhodnutí opustit Československo nelitoval.

5.4.4 „Protirežimní“ činnost v emigraci

Další věcí, která mě u pamětníků velmi zajímala, bylo zapojení do nějaké „protirežimní“, slovníkem komunistické propagandy „ideodiverzní činnost“, tedy jakékoliv vydávání časopisů nebo knih, které nebyly v souladu s komunistickou ideologií v Československu, jejich distribuce a pašování do Československa, účast na konferencích nebo dokonce jen schůzky s těmi, kdo byli „v nemilosti“ režimu a dle komunistické propagandy se cíleně pokoušeli o rozvrácení komunistického režimu v Československu (Tigríd, Pelikán, Škvorecký a další). To bylo také to, co pracovníky rozvědky v Bonnu nejvíce zajímalo.

Ze mnou zpovídaných pamětníků nikdo necítil výše zmíněnou činnost jako něco

217 SCHWARZENBERG, Karel a Karel HVÍŽĎALA. *Knížecí život: rozhovor s Karlem Hviždálou*. Praha: Portál, 2008, 197 s., [16] s. obr. příl. ISBN 978-80-7367-459-5.

218 LANDOVSKÝ, Pavel. *Soukromá vzpoura: rozhovor s Karlem Hviždálou*. 2. vyd., v Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. 158 s. ISBN 80-204-0209-8.

219 Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

220 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

221 Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 9.11.2018.

protistátního nebo protirežimního, ať už se do ní zapojoval sám nebo se do ní zapojovali jeho známí. Ze tří zpovídaných pamětníků prováděl podobnou činnost pouze Karel Hvízďala.

Karel Hvízďala pracoval první roky v nakladatelství Index v Kolíně. Na otázku, jakou práci tam zastával, odpověděl: „*Všechno, to znamená jak korektury knih, které tam byly, myslím, že první byl zrovna Lederer: České rozhovory, co jsem dělal jako redaktor, ale zároveň jsem dělal i grafika... no normální Západ... ta malá nakladatelství, to byly takové polo rodinné podniky, kde všichni museli dělat všechno...*“.²²²

Karel Hvízďala se znal dobře např. s Jiřím Pelikánem, o svém vztahu s ním říká: „*On nám zařídil tu první dovolenou ve Sperlonge pod Římem, on bydlel v Římě, takže my jsme i v Římě u něj bydleli, než jsme jeli dál, a pak jsme se na různých těch konferencích, sympóziích literárních nebo politických, setkávali. Myslím, že jsme se znali ještě z Prahy, když on byl ředitelem televize... on dělal politiku, to je jiný obor, s tím já neměl nic společného a ani mě to moc nezajímalo, moje ambice byly jinde...*“.²²³ Zde tedy už Hvízďala zdůrazňuje, že nic ze své činnosti v emigraci nevnímal jako protirežimní činnost. Přátelství s Pelikánem samozřejmě agentům rozvědky neuniklo a Hvízďalovo jméno se často objevuje na seznamech účastníků akcí, které Pelikán pořádal.

Karel Hvízďala se znal také s Pavlem Tigridem a ocenil jeho pomoc ve svých začátcích v emigraci: „*Nevím ani jak to vzniklo, on mi nejspíš zavola, jako zavola každému, kdo byl jako z takové té branže, a hned se o mě postaral, prostě řekl mi, na koho se mám kde obrátit, dal mi jejich telefonní čísla, jména, a to docela fungovalo, s tím nebyl žádný velký problém...*“.²²⁴ Hvízďala ovšem vzpomínal i na další emigranty a jejich pomoc: „*Těch lidí bylo víc, kdo nám pomohl, Jiří Pelikán na začátku, ... ti vydavatelé v Indexu, Müller a Utitz, Josef Škvorecký v Torontu nebo Karel Kryl, ten byl jeden z mých kamarádů z Prahy... Karel Jezdinský, ty byli ve Svobodné Evropě... no prostě těch lidí bylo dost...*“.²²⁵

Později se Karel Hvízďala věnoval své publikační činnosti či práci v Rádiu Svobodná Evropa, ale nikdy svou práci nevnímal jako namířenou proti režimu: „*Tak byli bychom rádi, kdyby se zhroutil ten systém, ale my jsme tyhle ambice neměli, my jsme měli své ambice literárně žurnalistické, esejistické, a nikoliv prostě politické...*“.²²⁶

Také na otázku, co se probíralo na setkáních s jeho přáteli např. s Jiřím Grušou nebo Václavem Bělohradským, odpověděl ve stejném tónu: „*My jsme se bavili skutečně o*

222 Interview s Karlem HVÍŽĐALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

223 Interview s Karlem HVÍŽĐALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

224 Interview s Karlem HVÍŽĐALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

*literatuře a ten režim už nás moc nezajímal... nebo zajímaly nás důsledky toho a to, jak bychom se z toho jednou mohli dostat, z toho poškození, genetického základu dvěma totalitami, té země, ale abychom rozebírali nějakého Husáka, to nás doopravdy ani nenapadlo...“.*²²⁵

Ani Milan Kočí si nevzpomněl, že by se na setkáních s jeho přáteli, jako byli Karel Hvížd'ala nebo Jiří Gruša, řešila politika: „*Já nevím, já jsem to nikdy nezažil, že by se tam někdy řešili nějaké proti politické sankce... jak to udělat, aby se něco ovlivnilo nebo to... nevím...“.*²²⁶

Milan Kočí i Karel Hvížd'ala si ovšem vzpomněli na to, jak se západní tisk dostával do Československa nelegální cestou. Karel Hvížd'ala k tomu říká: „*S tím já jsem neměl nic společného, já to psal, ale distribuci už dělali ti nakladatelé nebo ty emigrantské instituce, které se tím přizívovaly... ale já o tom ani nechtěl nic vědět, prostě aby to člověk někde nevyžvanil, to prostě nebyla moje starost.*²²⁷

Milan Kočí popsal i způsob, jakým se pašování provádělo: „*Knížky pašoval můj kamarád, který pracoval jako stěhovák, a když jelo nějaké auto do Čech, tak on posílal, v těch kamionech, jeden nebo dva velké balíky knih, co dostal, právě z toho nakladatelství z Kolína (Index)... to vím, to měl doma celý štosy těch knih a dostával to i od Karla Hvížd'aly... pak tam vycházel pro emigranty česky, nějaký časopis, to on to zabalil, to se zaplombovalo, ten kontejner, vybalilo se to až v Praze, tam už na to čekali lidi, Jana Kůrková nebo někdo, a ti to pak rozdávali dál, to jo... to dělal Láďa Hlaveš, přes tu firmu... to byla stěhovací firma, ty stěhovali lidi po celém světě, i do Prahy, on tam s tím nejezdil, ale jezdili tam kluci z té firmy, on jim vždycky řekl, oni ani nevěděli, co v tom je, řekl, dej ten balík, on si pro to přijde někdo, tak jim to tam dej...“.*²²⁸

Sám Milan Kočí dokonce jednou po svém bratrovi Václavovi, se kterým se sešel v Jugoslávii, odeslal do Československa samizdatovou literaturu. Václav Kočí k tomu řekl: „*Já jsem tenkrát z té Jugoslávie vezl hromadu samizdatové literatury, Kohout a tak... Milan to přivezl, ten toho měl plné auto, a on říkal: „Musíš to do republiky převést a tam to dej, ať to koluje.“ A já ty děti v tom autě. Nevím, jak se mi to povedlo přejet hranice, já to rozbité auto, já jsem projel, a vůbec (mě nekontrolovali), vyjel jsem až na druhé straně, prostě nevím, měl*

225 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

226 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

227 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

228 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

*jsem kliku, to kdyby mě chytli, to by byl mazec...“.*²²⁹

O distribuci tiskovin samozřejmě rozvědka v Bonnu věděla. Informoval o tom agent s krycím názvem „Helus“ ve zprávě z 27. června 1981. Odvolává se na slova Adolfa Müllera o distribuci časopisu Listy Jiřího Pelikána. Podle něj jsou Listy zasílány do ČSSR poštou nebo jsou přibalovány k zásilkám různých strojů dovážených ze Západu do ČSSR. Dále jsou rozdávány československým turistům v Jugoslávii, což měl organizovat Milan Horáček z nakladatelství Dialog.²³⁰

Hluběji se problematice distribuce československým turistům v Jugoslávii věnovala zpráva z 16. září 1982, zpracovaná agentem s krycím názvem „Erba“. V létě roku 1982 mělo 5 dvojic studentů ze SRN mezi československé turisty rozdělit emigrantské tiskoviny: Listy, Svědectví, Právo lidu, 150.000 slov a knihy z nakladatelství Index. Tiskoviny byly rozděleny asi mezi 750 osob, počet čtenářů byl odhadnut na 2 000, kolem 450 osob prohlásilo, že si tiskoviny odvezou s sebou do ČSSR.²³¹

Je tedy zřejmé, že československá rozvědka o distribuci tiskovin věděla. Věděla o různých způsobech distribuce, ale přesné cesty zřejmě neznala, jelikož proti „pašerákům“ v Německu či jinde v zahraničí nijak nezasahovala.

5.4.5 Konfrontace s československou rozvědkou

Všichni tři zpovídání emigranti se shodují, že s československou rozvědkou sídlící v Bonnu nikdy žádné problémy neměli. Shodují se také na tom, že z agentů rozvědky neměli strach, měli pocit, že na ně už komunistický režim nedosáhne.

Karel Hvížd'ala k tomu říká: „*Já jsem ani v tom exilu neměl z těch estébáků nějaký strach, protože všechno, co jsem si myslel, jsem psal, a to vycházelo někde, takže já jsem neměl co tajit...“.*²³² Na otázku, zda se cítil sledován agenty rozvědky Hvížd'ala odpověděl: „*Necítil, ale je to pravděpodobné, že někdo takový v okolí byl. Protože nás tam bylo víc, byl tam Jirka Gruša, já, byl tam ten Index vedle, tak že se tam takoví lidé pohybovali je pravděpodobné, ale my jsme z toho měli spíš legraci, než že bychom z toho měli strach... no co nám mohli udělat? Nic.*“²³³

229 Interview s Václavem KOČÍM, nar. 1946, bratr Milana Kočího. Liberec, 11. 4. 2018.

230 ABS, Svazek A. Müller, 12613_322_6_0143.

231 ABS, Svazek A. Müller, 12613_322_6_0213.

232 Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

233 Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

Karel Hvízďala tedy nikdy žádnou přímou konfrontaci s agenty rozvědky neměl, setkal se pouze s agenty německé tajné služby v souvislosti se psaním knihy rozhovorů Dálkový výslech²³⁴ s Václavem Havlem: „Když se profláklo, že dělám s Havlem ten Dálkový výslech, to všechno se pašovalo, ty rukopisy, ty otázky, ty jeho odpovědi na magnetofonových páscích atd. (...) Po telefonu jsme se bavili o blbostech, nikdy ne o té práci... o té práci jsme se s Havlem začali po telefonu bavit až v ten moment, kdy poprvé byl u mě... no a v ten moment poslali šifrovanou depeši z Prahy estébáci do Bonnu, a Němci znali ten kód, uměli si to přeložit, co vlastně chtějí ti Češi, a přišla nějaká depeše, že se mají na nás nějak podívat blíž a to mě přišli ti němečtí detektivové, německá informační služba, říct, že estébáci se o mě začínají zajímat a jestli nevím, kvůli čemu, tak jsem jim řekl, že vím a ukázal jsem jim ten rukopis (Dálkového výslechu) a oni si oddychli tím to v podstatě skončilo.“²³⁵

Ani Milan Kočí se necítil ohrožován ani sledován československou rozvědkou: „S tím já jsem se vůbec nasetkal... tak jako že tam byli, to určitě tam byli jako některý, ale já jsem si s tím taky nelámal hlavu... já jsem věřil v to, že se nám nemůže nic stát prakticky... horší to bylo třeba v Jugoslávii, když jsem jel poprvé, tak jsem měl azylový pas a tam mě zavřeli a soudili mě za to, že jsem spal na pláži. A vzali mi pas na 3 dny a já jsem málem zešlel, protože tam kdyby mě naložili do auta a odvezli mě do Prahy...“²³⁶ Milan Kočí se tedy obavám úplně neubráníl, projevovaly se také v jeho snech: „Můžu vám říct, že jsem měl takové sny, že jsem se vzbudil ve vlaku (do Československa) a že mně řekli, no dobrý den pane Kočí, tak konečně vás máme (smích) a takové sny, jsem měl tak jednou dvakrát do roka... a ještě ten sen jsem měl nedávno, představte si to, to je neskutečné, co s námi dělali...“²³⁷

Přesto, že všichni tři pamětníci tvrdili, že jim agenti rozvědky nikdy žádné problémy nezpůsobili, určité kontakty s nimi byli nevyhnutelné, právě proto, že si byli místně tak blízko. Milan Kočí k tomu řekl: „Já, když jsem vařil v český hospodě (v Bonnu), tak tam chodil vždycky ve čtvrtek nějaký ten jejich špion, po 7 pivech byl ožralý, ten se s tím chlubil... ten tam na mě vždycky řval: „Ty jednou, až budeš chtít do Čech jet, tak přede mnou budeš klečet na kolenou, to ti říkám!“ Já jsem mu říkal: „Já se ti na ty tvoje Čechy vykašlu, ty idiote.“ A pak když byla revoluce, tak jsem ho potkal jednou na nákupu, tak jsem na něj česky: „Pojd' sem ty bolševiku, pojd' sem ty bolševiku!“ A on utíkal v tom krámu, utíkal přede

234 Kniha Dálkový výslech vznikala mezi roky 1985-1986, první vydání pochází z roku 1986.

235 Interview s Karlem HVÍZĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

236 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

237 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

*mnou pryč (smích), to byli chudáci...“.*²³⁸

Čeští emigranti v Bonnu samozřejmě velmi dobře znali budovu české ambasády, Milan Kočí ji popisuje takto: „*Ta ambasáda to bylo šílený, to bylo jak bunkr, tam bylo všechno z betonu. Já jsem, když už byl Jirka Gruša velvyslancem (po roce 1989), tak jsem tam byl se zbavit českého občanství, protože jsem dostal německé. (...) Když jsem to tam procházel, ty prostory, tam nebyla žádná okna, to bylo všechno z betonu, neskutečná pevnost...“.*²³⁹ Milan Kočí a jeho známí na ambasádu někdy zavítali i před tzv. sametovou revolucí nebo právě v době změny režimu: „*Občas jsme chodili na ambasádu, jako je tam pozlobit. Na vrátnici, tam byla taková ženská, jak byly dřív v těch koncentracích, takové ty ženské, ty dohlížitelky, tak takové byly dole v té vrátnici. (...) A já se pamatuju Josef Kudláček²⁴⁰, z Annonce, tak ten tam po revoluci šel a vzal ty klíče a takhle jim tam zvonil a říkal jim: „Za chvíli už pojedete... za chvíli už pojedete všichni domů, a to jsem zvědavý, co vy tam budete dělat, ale říkám vám, že já se tam vrátím a já vám tam budu dělat peklo.“*²⁴¹

5.4.6 Údajný spolupracovník rozvědky MUDr. Ivo Hradský

Zda byla skupina československých emigrantů v Bonnu infiltrována nějakým spolupracovníkem rozvědky, není jasné. Milan Kočí tvrdí, že tu někdo takový byl: „*Tyhle ti intelektuálové měli mezi sebou špiona. Doktor Hradský? V tý „Rudý krávé“²⁴² je tam 3x, šílená šajba, a ten tam mezi nimi fungoval, on byl zubař, strašně šikovný, ten začal paradontózu operovat v Německu jako jeden z prvních, měl velkou praxi v Hamburku a všichni si u něj nechávali dělat zuby, včetně Landovského (smích): „To mi neříkej, že to je špion, ty jo, takový krásný zuby mi udělal, a on to by špion.“*²⁴³ Milan Kočí přesto Hradského nikdy nekonfrontoval s jeho údajnou spoluprací.

238 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

239 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

240 Josef Kudláček (1951-) je český mediální podnikatel a vydavatel. Inzertní noviny Annonce založil už v roce 1983 v emigraci v Bonnu, kde také žil. Od roku 1990 pak Annonce začala vycházet v Čechách. V různých státech po světě vychází dodnes. Více o Annonci zde: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10266819072-vypravej/ve-stopach-doby/1990/529-zacaly-vychazet-inzertni-noviny-annonce/>

241 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

242 Seznam spolupracovníků StB, tzv. Cibulkovy seznamy byly zveřejněny v roce 1992 Petrem Cibulkou.

Některé z těchto osob ale s StB nikdy nespolupracovaly, mohou tu být uvedeny osoby, které spolupráci s StB odmítly, nebo dokonce sledované osoby. Např. spisovatel Ivan Vyskočil se proti neoprávněnému zveřejnění v seznamu obrátil na soud, který mu dal za pravdu. Dnes je možné spolupracovníky vyhledávat také na stránkách Archivu bezpečnostních složek. Viz Jmenné evidence. *Archiv bezpečnostních složek* [online]. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>

243 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

Karel Hvízďala s Milanem Kočím nesouhlasí: „*Nevím, tam není (v seznamech spolupracovníků StB), že byl nasazený, jen že něco jim podepsal (spolupráci), to je jediný, co se o tom ví, ale do jaký míry to bylo, o tom nic nevím. (...) Jo, všechny zuby mi dělal a dělal to dobře hlavně... takže nic jsme s ním jiného neměli než ty zuby, že by z toho byly nějaké problémy... ne...*“.²⁴⁴

Ivo Hradský se narodil roku 1951 v Jaroměři. Vystudoval stomatologii v Hradci Králové, do své emigrace pracoval jako stomatolog, nejdříve v Hradci Králové, poté v Praze. MUDr. Ivo Hradský emigroval na základě legálního výjezdu na platné cestovní doklady do Itálie, kam jel s cestovní kanceláří v roce 1984. V plánovaném termínu se však do Československa nevrátil. Usadil se v západoněmeckém Bonnu. Za nedovolenou emigraci byl odsouzen na 2 a půl roku odnětí svobody a k propadnutí majetku.²⁴⁵

Otázku, zda byl zubař Ivo Hradský spolupracovníkem StB jsem se tedy rozhodla blíže prozkoumat. Ve vyhledávači Archivu bezpečnostních složek²⁴⁶ je Hradský skutečně uveden v „Archivním protokolu agenturních svazků a spisů spolupracovníků“ a ve sbírce „Svazky tajných spolupracovníků“.²⁴⁷

V Archivu bezpečnostních složek lze nalézt pouze dokument, informující o stycích MUDr. Hradského s italskými občany v Hradci Králové, kdy jsou tito Italové a MUDr. Hradský předmětem sledování. Skupina Italů v čele s Vincenzem Galiziem a Giovanim Buscemim navštívila Hradec Králové několikrát mezi lety 1981 a 1983, tedy v čase před Hradského emigrací. Tvrdili, že do Československa cestují pouze za turistikou a nemají zde žádné politické nebo hospodářské zájmy, což ale není jisté, jelikož Vincenzo Galizia později hovořil o jakémsi obchodu s kožichy. Zdá se, že iniciátorem cest byl Giovanni Buscemi, který tvrdil, že má v Československu rozjednanou roční stáž na jedné z vysokých škol. Italové také v Československu udržovali četné vztahy s českými ženami. Při pobytech v Hradci Králové se zdržovali převážně v hotelu, v hotelové restauraci a ve vinárně, občas vyjeli za pamětihodnostmi a kdykoliv do Hradce Králové přijeli, objevoval se v jejich přítomnosti MUDr. Ivo Hradský.

V dokumentu z 31. srpna 1982 se uvádí: „*Vincenzo Galizia se dotazoval pramene²⁴⁸ na osobu MUDr. Ivo Hradského, zejména se snažil zjistit, proč MUDr. Ivo Hradský nepije*

244 Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

245 Ivo Hradský, Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. V-6578 HK.

246 Jmenné evidence. Archiv bezpečnostních složek [online]. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>

247 ABS, (TS): arch. č. TS-752287 MV.

248 Spolupracovníka StB, původce informací s krycím jménem Zamiš.

alkohol. Vyslovil podezření, že MUDr. Ivo Hradský pracuje pro Bezpečnost. Pramene se dotazoval na všechny souvislosti kolem jeho osoby. Později se k této věci Vincenzo Galizia vrátil opět při návštěvě Hradní vinárny v rozhovoru se servírkou Hradní vinárny Ivanou Pospíšilovou, která mu potvrdila, že MUDr. Ivo Hradský pro Bezpečnost pracuje. Vincenzo Galizia před pramenem zdůraznil, že v přítomnosti MUDr. Iva Hradského nebudou hovořit o konkrétnějších věcech, ale pouze ve všeobecné poloze. (...) Vlastní pozornost k MUDr. Ivu Hradskému ze strany Vincenza Galizii vyplynula z nezájmu zapojovat se do rozhovorů, i když italsky hovoří. Vznikl dojem, že MUDr. Ivo Hradský jejich rozhovory odposlouchává. Dalším jeho uvedeným důvodem jsou prý časté výjezdy MUDr. Iva Hradského do zahraničí, a dále, že MUDr. Ivo Hradský měl informace o věcech, o kterých v žádném případě před dalšími osobami nehovořili/vývoz kožichů do KS²⁴⁹ apod.“²⁵⁰

Je pravděpodobné, že MUDr. Hradský byl spolupracovník StB před svou emigrací z Československa, je tedy možné, že v této činnosti pokračoval i v emigraci a jeho emigrace byla pouze fingovaná. Zda se mohl stát spolupracovníkem pod nátlakem, se mi nepodařilo zjistit.

Emigranti byli často nuceni ke spolupráci, pokud si chtěli upravit vztah k Československu a mít tak možnost ho navštěvovat. Pamětníci tvrdí, že jim žádný spolupracovník nikdy problémy nezpůsobil, nelze tedy odhadovat v jakém rozsahu, nebo zda vůbec, MUDr. Hradský informace o emigrantech vynášel. Pouze incident Karla Hvížd'aly s německou tajnou policií kvůli jeho korespondenci s Václavem Havlem se nabízí jako možné zapojení MUDr. Hradského. Milan Kočí tvrdí, že Hradský byl do této věci zapojen, zatímco Karel Hvížd'ala si to nemyslí. Je tedy schůdnější věřit v této věci Karlu Hvížd'alovi, jelikož jeho se tento případ osobně týkal. Zapojení Hradského do této akce se mi však v tomto případě také nejeví pravděpodobné. Pravděpodobnější je, že sledování korespondence mezi Hvížd'alou a Havlem probíhalo ze strany československých bezpečnostních orgánů.

5.4.7 Kontakty s Československem

V době 80. let byl v platnosti §109 trestního zákona z roku 1961 o nedovoleném překročení státní hranice. Trestní sazba byla 6 měsíců až 5 let odnětí svobody pro toho, kdo nedovoleně opustil republiku nebo bez povolení zůstal v cizině. Součástí trestu bylo také

249 Kapitalistických států
250 ABS, arch. č. OB-547 HK* (tématika svazku „Cizinec“).

zbavení československého občanství a zabavení majetku v Československu.²⁵¹

Nedovolená emigrace tedy znamenala znemožnění návštěvy Československa kvůli obavám z uvěznění. Od roku 1977 si však mohli emigranti, kteří se chtěli beztrestně vrátit do Československa např. za příbuznými, takzvaně „upravit“ vztah k republice. To znamenalo, že museli prezidenta republiky požádat o milost za to, že nedovoleně opustili Československo. Dále museli slíbit, že nebudou vůči ČSSR vystupovat nepřátelsky, a hlavně se museli „vyplatit“ – uhradit československému státu náklady za své vzdělání apod. Rozvědka se snažila lidi, kteří si chtěli svůj vztah k ČSSR upravit, vydírat. Pokud nechtěli s rozvědkou spolupracovat, znemožnila jim úpravu vztahu k ČSSR. Mezi lety 1977 až 1980 této možnosti využilo na 20 000 emigrantů.²⁵²

Žádný ze mnou zpovídaných tuto možnost nevyužil. Toto opatření vyvolávalo mezi emigranty rozkol a pro většinu z nich bylo nepřijatelné. Milan Kočí k tomu říká: „*Ne, to bych je v životě nepodporoval, protože tenkrát to bylo tak, že když ses zbavovala československého občanství, tak jsi musela platit třeba studium, všechno... to jsem říkal, to jsou vydřiduši...*“²⁵³

Svého odchodu do emigrace nikdy nelitoval, ale bylo mu líto rodiny, která v Československu zůstala: „*Že jsem utekl, jsem nikdy nelitoval. Nikdy. Byl jsem, nebo musel, být egoistický. Bylo mi spíš líto lidí, rodiny, protože ti se museli s komunisty prát, kvůli mně. Myslím, že to hodně poznamenalo i mého syna.*“²⁵⁴ Milan Kočí, vzpomínal, že nejhůře nesla emigraci jeho matka: „*Pro mojí matku to bylo hodně těžké, nikdy mě opravdu neodpustila, že jsem utekl a vzal německé občanství. Pro ni to byla prakticky zrada. Uklidnilo se to až po revoluci, ale pořád chtěla, abych se vrátil. Docela jsem ji i chápal.*“²⁵⁵

Jeho bratr Václav řekl, že mu bratrova emigrace žádné velké problémy nezpůsobila: „*Já jsem kvůli tomu v práci neměl problém, protože tam byl dobrý kádrovák a ředitele hlavně jsme měli dobrého, takže ten mě jako kryl. Já jsem byl v nomenklatuře*²⁵⁶ *a furt jsem musel být prověřovaný, a tihle chlapi, ti mě podrželi, ale to byli jako opravdu komunisti, bolševici... Ti mi vždycky napsali dobré hodnocené a já jsem byl dost pracovitý, já jsem se neflákal, mě ta*

251 Trestní zákon č. 140/1961 Sb. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online]. [vid. 18. 01. 2019]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=1961&cz=140>

252 NAVARA, Luděk – ALBRECHT, Josef. *Abeceda komunismu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2010. 234 s. ISBN 978-80-7294340-1. s. 55.

253 Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 9.11.2018.

254 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

255 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

256 Nomenklatura je systém jmenování funkcionářů a pracovníků, které podléhá schválení stranickými orgány.

práce dost bavila, takže na mě po téhle stránce nemohli... a povýšení jsem ani nechtěl... na StB jsem kvůli tomu nebyl, jen na pasovým²⁵⁷, tam jsem řekl, že se brácha tak rozhodl, a že ani nevím, kde teď je v tom Německu... No tak mi dali pokoj. (...) Jen jsem mu (Milanovi) pak musel z práce shánět nějaké papíry a pak mu to posílat do Německa kurýrem. ²⁵⁸

Kontakt s rodinu Milan Kočí měl přes telefon nebo poštu. Na otázku, zda neví, jestli byl odposloucháván, říká: „*To určitě... my jsme nekuli nějaký protistátní pikle, že svrheme vládu (smích), to byly normální rozhovory o ničem... hlavně, že jsem s někým mluvil z Čech prakticky...*“ ²⁵⁹ Před tzv. sametovou revolucí ho v SRN ho navštívili rodiče, na popud StB ho ihned po jeho emigraci přijeli „přemlouvat k návratu“. Poté ho každý z rodičů mohl dvakrát sám navštívit, naposledy za ním byl otec v roce 1988. S bratrem a jeho rodinou se setkal v Jugoslávii v roce 1985. Na to vzpomínal jeho bratr Václav Kočí takto: „*Poprvé jsme se setkali, když jsme si dali sraz v Sutomore, Montenegro, Černá Hora, úplně na jihu, a on (Milan) říkal po telefonu, že si dáme sraz u nějakého Schneidera, Krejčího, on tam měl ubytování. (...) Do Jugoslávie jsme jeli na měsíc. (...) V Maďarsku mi rozbili auto, (jiné) auto jelo s melouny, vyrazilo a já to neubrzdil, prostě prásk, teď jsme měli ten vak nahoře, to lítalo, děti řvaly... já měl ještě 1200 kilometrů před sebou, tak jsme to museli nějak zvládnout, jeli jsme ještě s jedněmi známými, on prodával auta, takže mi to tam nějak (opravil). Policajti mě litovali, ale to bylo tak všechno. (...) My jsme se sešli (s Milanem) za 3 dny, vůbec jsme se nemohli najít... No čirou náhodou jsme se potkali, na té pláži... „Tři dny už já tady chodím, kde jste byli?!“ říkal Milan. No já na to: „Víš co Schneiderů tady je?“ (...) Když jsme se konečně našli, nepoznal mého syna, kluk se narodil v roce 1979, tak on ho pamatoval jako malého.*“ ²⁶⁰ Pouze s bratrem se poté viděl ještě jednou, setkali se Švýcarsku. Bratr Milana Kočího žádal československé úřady o povolení návštěvy přímo v SRN, to ale bylo vždy zamítnuto (viz příloha), setkali se tedy alespoň tímto způsobem.

Synovi Milana Kočího nebylo dovoleno navštívit otce s prarodiči: „*Moje matka byla ve spojení s mojí bývalou ženou i když ta mě vydírala, jak mohla. Pořád hrozila, že když nepošlu to a to, tak Michala nikdy neuvidím. Ale přesto se pokusila dostat povolení, aby Michal s mojí matkou mohl přijet. To komunisti absolutně zamítli a mého syna buzerovali. Nesměl například vstoupit do pionýra a pořád mu připomínali co má za otce kriminálního.*“ ²⁶¹

257 Správa pasů a víz

258 Interview s Václavem KOČÍM, nar. 1946, bratr Milana Kočího. Liberec, 11. 4. 2018.

259 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

260 Interview s Václavem KOČÍM, nar. 1946, bratr Milana Kočího. Liberec, 11. 4. 2018.

261 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

Se synem se Milan Kočí poprvé viděl až v roce 1990, po 7 letech odloučení.

Možnosti upravení vztahu k republice nevyužil ani Karel Hvízd'ala, jelikož v Československu už rodinu neměl, nepotřeboval se sem tedy vracet. Jiné kontakty, kromě těch pracovních, v Československu neměl: „*Žádné kontakty jsem neměl, protože rodiče umřeli a bratr emigroval za mnou a žil chvíli u nás a žije tam do dneška (v Německu) ...*“.²⁶²

Paní M. v Československu zůstala část rodiny, na otázku, jestli měla kontakt s lidmi v Československu, odpovídá: „*Ano, měla. S rodiči, ti za mnou každý rok na 3 měsíce jezdili (byli už důchodci), jinak jsme byli v kontaktu telefonním, stejně tak jako s pár kamarády. S některými z nich jsme si jen psali.*“²⁶³ Právě důchodci často neměli problém dostat výjezdní doložku ze socialistického Československa, jelikož už státu nepřinášeli užitek svou prací, proto jejich případná emigrace pro režim nebyla problémem (zřejmě by byla spíš přínosem, jelikož by jim už nemusel vyplácet důchod).²⁶⁴

5.4.8 Tzv. sametová revoluce a návrat do Československa

Politické změny v Československu v listopadu 1989 znamenaly změnu situace pro československé emigranty. Mnozí z nich stáli před otázkou, zda se vrátit zpět nebo zda zůstat v Německu.

Karel Hvízd'ala měl v rozhodování hned jasno, jelikož pro něj vždy byla emigrace pouze dočasným řešením: „*Já jsem si ten exil definoval jako úkol, který za vládnoucí nenormality se musí vykonávat z venku, ale nasměrovaný domů...*“.²⁶⁵ Proto když komunistický režim padl, vrátil se hned zpět do Československa, hlavně také proto, že pro něj měl Václav Havel důležitý úkol: „*Tak jednak, jak jsem říkal, jak jsem si to definoval, tak když ta nenormalita padla, tak to bylo jasné, že se musím vrátit. A jednak mě Václav Havel vyzval, abych se vrátil, abych privatizoval jedny ty noviny*²⁶⁶, protože byl velký strach v té době, že by se to ještě mohlo zvrtnout zpátky a ta média jsou strašně důležitá. Tenkrát ta média měla papír na přiděl, který ti komunisti přidělovali, přidělovali i časy v tiskárnách atd. Čili bylo třeba to vytrhnout z toho molochu a sehnat v zahraničí partnera, který by do toho investoval

262 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

263 Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 9.11.2018.

264 RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 178 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 8. ISBN 978-80-7285-149-2. s. 67.

265 Interview s Karlem HVÍŽD'ALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

266 Karel Hvízd'ala se podílel na privatizaci novin a vydavatelství Mladá Fronta, více o privatizaci zde: <https://legacy.blisty.cz/art/23779.html>.

peníze, abychom si postavili svoji redakci, svoje tiskárny, mohli kupovat papír v zahraničí atd. “²⁶⁷

Karel Hvížďala se nikdy úplně nesžil s německým prostředím a jazykem a stejně jako Jiří Gruša, se vždy cítil spíš českým autorem: „Když člověk pak tam začne doopravdy po nějakých těch 5-7 letech žít už naplno, plnohodnotně, tak si uvědomí, že má v duši 2 díry. V Čechách mu po tom návratu chybí ta zkušenost těch let, co tady nebyl, a v Německu mi zas chyběla ta zkušenost těch let před tím, od malička prostě do těch 37, a to nejde nijak dohnat, to musí tam člověk přijít mladší, aby prostě načerpal. (...) Třeba v literatuře, když neznáte konotace slov, když neznáte pohádky, neznáte Bibli v tom jazyce atd. (...) Tak vlastně i když začnete psát v tom jazyce, jako literárně, tak zjistíte, jako já to zjistil, že nakonec třeba režisér, když jsme pak nad tou hrou seděli v rádiu, ty věty čte jinak než já, protože tam vidí jiný kořeny... než mě se to třeba zvukomalebně líbilo a myslel jsem, že je to pěkný, ale on za tím cítil něco úplně jiného, než já jsem do toho byl schopný dát, proto jsem přestal psát v cizím jazyce záhy... “²⁶⁸ Přesto pro něj opuštění Německa nebylo jednoduché: „Samozřejmě, že tam člověk kus duše má, kamarády tam měl, nejenom ty české, ale i německé, a šzil se i s tou krajinou, prostě se vším... takže když tam dnes přijedu, cítím, že je to kus mě... “²⁶⁹

Milan Kočí o návratu do Československa nikdy neuvažoval, v Německu si už zvykl a vrátit se nechtěl: „Já si myslím, že bych tam měl velké problémy s lidmi, mě je jasné, že ty komunisti byli největší hajzlové, jaký jsem kdy poznal, ty zničili všechno, kulturu přírodu, lidi... ty dovedli některý lidi úplně deptat... “²⁷⁰ Velká změna byla jen v tom, že se mohl konečně vracet do Československa za rodinou.

Paní M. Se v Německu také integrovala natolik, že se rozhodla zůstat a do Československa se nevracet.

Je jasné, že emigranti, kteří se pohybují v oblasti literatury nebo politiky a jsou tedy více vázáni na český jazyk a české kulturní nebo politické prostředí, jako např. právě Karel Hvížďala, se v novém státě integrují hůře než ti, co se živí prací „rukama“, která se dá dělat kdekoliv na světě. Proto také Karel Hvížďala SRN ihned po tzv. sametové revoluci opustil, zatímco Milan Kočí a paní M. zůstali, jelikož si tu už vybudovali slušné zázemí.

267 Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

268 Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

269 Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

270 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

5.4.9 Vyhodnocení rozhovorů

Z rozhovorů je zřejmé, že skupina československých emigrantů v Bonnu byla velice soudružná. Spojoval je pocit nesvobody v Československu, který je motivoval k emigraci. Je přirozené, že krajané v se v zahraničí sdružují. „Starší“ emigranti nově příchozím často pomáhali, poskytli jim ubytování a jinou materiální podporu. Kontakty na jiné emigranty, jim často pomohly s nalezením práce. Je jasné, že většina emigrantů si přála dostat se mezi československé emigranty, zřejmě proto, že jim české prostředí chybělo, mohli používat češtinu atd. Emigranti v zahraničí byli velmi soudržní, ale jen do pádu komunistického režimu v Československu v roce 1989. Všichni mnou zpovídání pamětníci uvedli, že od „převratu“ se s většinou lidí ze skupiny emigrantů v Bonnu přestali stýkat, ať už zůstali v SRN nebo se vrátili do Československa. Pár silných přátelství ale přetrvalo.

Problém mohl nastat mezi manželi, kdy jeden z nich chtěl zůstat v Německu, jelikož si tam vytvořil slušné zázemí, zatímco druhý se dříve nebo později po tzv. sametové revoluci vrátil do Československa, protože se cítil být více spjatý s československým prostředím. Takovýto rozpad manželství byl velmi častý. Kromě Milana Kočího, který už byl dříve rozvedený, se manželství po revoluci rozpadlo oběma pamětníkům, které jsem zpovídala.

Při poslouchání rozhovorů s emigranty mi na mysl vyvstala další zajímavá myšlenka. Nemohla ubránit dojmu, že představa československé rozvědky v Bonnu o „protistátní“ činnosti tamních emigrantů v 80. letech se naprosto mýjela s realitou. To samozřejmě souviselo s tím, jaký obraz se československá vláda snažila vytvořit o emigraci. Spíše než zhodnotit skutečné protistátní hrozby od emigrantů, bylo nutné vytvářet účinnou propagandu k jejich očernění v očích československé veřejnosti.

Dobrym příkladem je případ spisovatele Jiřího Gruši, kterého rozvědky v 80. letech označila dokonce za ideového vůdce československé emigrantů v Německu (viz výše), ale ve skutečnosti Československu nijak neškodil. Komunistický režim na něj udeřil v místě, kde ho to nejvíce bolelo: znemožnil mu návrat do Československa a tím i možnost žít se psaním ve svém rodném jazyce. Milan Kočí, který zesnulého Jiřího Grušu velmi dobře znal, k tomu řekl: *„Jirka Gruša ten trpěl, že nemůže psát česky, tak ten psal německy, vydal tam asi 2 knížky, ten byl na nervy, to na něm se podepsali ty komunisti, to byl chudák... To byli lidi, který nikomu neškodili. Těm komunistům? Jak? To že si to pustilo, nějaký ty jejich žvásty, v Čechách pár lidí? Ale jinak oni nijak neškodili nikomu... to byli lidi akorát, který trpěli,*

trpěli, že nemohli s tou češtinou pracovat, Gruša ten trpěl jak zvíře, ten mi to vždycky říkal: „To si nedoveš představit, co to pro mě je.“²⁷¹

Příběh Jiřího Gruši potvrzuje moji tezi, že komunistický režim nepovažoval československé centrum emigrantů v Bonnu za nebezpečné. To lze vyčíst i ze složek, které rozvědky v Bonnu vytvářela. Na emigranty jako byl Adolf Müller, Karel Kaplan nebo Vilém Prečan, kteří vedli velkou publikační nebo vydavatelskou činnost, sice vedla stohy záznamů, kde se opakuje do nekonečna to samé. Žádné velké akce, tedy kromě sledování, proti nim ale nepodnikala, přestože si neustále kladla za cíl narušovat jejich činnost.

Na Jiřího Grušu nebyla zdaleka vedena tak velká dokumentace (to ale vysvětluje také fakt, že zatímco výše jmenovaní emigrovali v letech po srpnové okupaci roku 1968, zatímco Gruša až v roce 1982 a také to, že některé složky byly skartovány), přesto, že byl označen za ideového vůdce emigrantů v Německu, tedy i výše jmenovaných. Zdá se jako by se komunistický režim u Gruši spokojil s tím, že trpí nemožností návratu do Československa, používání svého rodného jazyka k práci a odstraněním z československého kulturního života.

To, co z rozhovorů vyplývá je, že primárním cílem většiny těchto emigrantů nebylo podvracení komunistického režimu v Československu, ale touha po obyčejném životě ve svobodné zemi. Přesto tvorba např. Karla Hvížd'aly byla velmi spjatá s komunistickým režimem v Československu, protože dělal rozhovory s významnými československými disidenty a emigranty. Na jeho příběhu se ale odráží doba 80. let velice jasně. Pokud by podobnou činnost dělal např. v 50. letech mělo by to mnohem větší důsledky, rozvědky by se ho zřejmě snažila zbavit. V době 80. let ho rozvědky zřejmě také sledovala, ale nic proti němu nepodnikala.

Nabízí se tedy otázka, jestli pro rozvědky tyto emigranti skutečně nebyli tak „nebezpeční“, nebo zda jen rozvědky byla tak neschopná o nich a o jejich činnosti zjistit relevantní informace a narušit tuto jejich „protirežimní“ činnost.

271 Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

6 Závěr

Emigrace byla významným fenoménem období komunistického režimu v Československu. Ve zkoumaném období tzv. normalizace a konkrétně v 80. letech někteří lidé stále odcházeli z čistě politických důvodů, přestože už se většinou nemuseli obávat poprav, vězení a další perzekuce jim však hrozily stále. Stále více lidí ale odcházelo kvůli tomu, že se v komunistickém Československu „jen“ necítili dobře. Emigranty vedla k odchodu také touha cestovat, podnikat, studovat nebo svobodně tvořit a realizovat se ve svém oboru, což jim v socialistickém Československu často nebylo umožněno. Některé do emigrace na Západ vedla touha pro materiální dostatek nebo po zlepšení ekonomické situace. Odcházeli ale i ti, kteří měli v Československu problém se zákonem v nepolitické rovině.

V teoretické části jsem nastínila některé aspekty tématu emigrace v období tzv. normalizace s důrazem na 80. léta 20. století. Zaměřila jsem se na emigraci do Spolkové republiky Německo a na vztahy tohoto státu s Československem. Dále jsem prozkoumala problematiku československých zpravodajských služeb, hlavně pak rezidenturu československé rozvědky v Bonnu.

V praktické části jsem pak prozkoumala některé dokumenty vytvořené rezidenturou československé rozvědky v Bonnu a na základě rozhovorů s pamětníky jsem se pokusila do jisté míry zrekonstruovat běžný život komunity československých emigrantů v hlavním městě SRN, tedy v jednom z nejdůležitějších center tehdejší československé emigrace. Přestože rozhovory vedené metodou orální historie jsou velmi problematický pramen, poskytly mi velmi zajímavé informace. Zjištěné informace se spojovaly do zajímavých souvislostí a často rozdílný pohled emigrantů na stejnou událost mi dal možnost podívat se na různé problémy z více úhlů. Emigranti mi prostřednictvím rozhovorů dali nahlédnout do často velmi osobních aspektů svého života v emigraci. Porovnáním vzpomínek pamětníků s dobovými prameny vytvořenými rozvědkou v Bonnu přinesly výrazné kontrasty. Bylo velmi zajímavé sledovat, jak naprosto odlišný pohled na činnost československých emigrantů v Bonnu měly zpravodajské služby a jaký pohled na ni měli sami emigranti. Zatímco rozvědky vnímala kulturní a politickou činnost emigrantů v SRN jako „protistátní“ a „protirežimní“, naopak emigranti ji vnímali jako právo na svobodné vyjadřování názorů a svobodnou tvorbu, což jim režim v socialistickém Československu odpíral.

Tato práce nastínila pouze některé aspekty života československých emigrantů v SRN. Jako další možnost výzkumu se nabízí bližší zpracování osudu Jiřího Gruši nebo Karla Hvíždaly, kteří byli významnými osobnostmi kulturní emigrace v SRN. Dalšími významnými osobnostmi československé emigrace v této oblasti byli Adolf Müller a Bedřich Utitz, kteří vedli nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem. O nich a o zmíněném nakladatelství existuje v Archivu bezpečnostních složek v Praze mnoho materiálů, které by stály za zpracování. Adolf Müller, který emigroval do SRN po okupaci vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 byl v centru zájmu československé rozvědky v NSR po dobu celé tzv. normalizace. Další zajímavé osobnosti emigrace v západním Německu zmíněné v práci by si také zasloužily bližší prostudování.

Jako další možnost výzkumu se nabízí obsáhlejší studium rezidentury v Bonnu nebo dalších rezidentur československé rozvědky ve Spolkové republice Německo.

Možnosti výzkumu emigrace jsou stále velké. Zvláště tzv. normalizační emigraci se v historické vědě nevěnuje mnoho pozornosti. Vlna emigrace následující okupaci vojsk zemí Varšavské smlouvy v roce 1968 a pokračující po celou dobu tzv. normalizace byla zřejmě největším přesunem osob z Československa od nuceného odsunu Němců po 2. sv. válce. Proto by se této vlně emigrace mělo v historickém výzkumu věnovat více pozornosti. Zvláště pak proto, že mnoho pamětníků z tohoto období stále žije. Jejich vzpomínky jsou neocenitelným zdrojem informací a my bychom je měli zaznamenat dříve, než bude pozdě.

7 Seznam použitých pramenů a literatury

7.1 Prameny

7.1.1 Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek v Praze

7.1.2 Tištěné prameny

GRUŠA, Jiří a Karel HVÍŽĎALA. *Grušova hlídka na Rýnu: rozhovory z let 1983-2011*. Praha: Mladá fronta, 2011, 223 s. ISBN 978-80-204-2590-4.

LANDOVSKÝ, Pavel. *Soukromá vzpoura: rozhovor s Karlem Hvižd'alou*. 2. vyd., v Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. 158 s. ISBN 80-204-0209-8.

MAREŠOVÁ, Milena M. a Karel HVÍŽĎALA. *Interviewer, aneb, Restaurování kontextů: rozhovor s M.M. Marešovou*. Praha: Portál, 2010, 287 s. ISBN 978-80-7367-673-5.

MINAŘÍK, Pavel. *Návrat rozvědčíka*. Praha: Naše vojsko, 1976.

PALEČEK, Pavel. *Exil a politika. Historici o nejnovějších dějinách a o sobě*. Tišnov: Sursum, 2004. ISBN 807323-070-4.

WAŁĘSA, Lech. *Cesta k pravdě: vlastní životopis*. Praha: Slovart, 2011. 520 s., [8] s. obr. příl. ISBN 978-80-7391-251-2.

7.1.3 Rozhovory

Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Praha, 19. 11. 2018.

Interview s Karlem HVÍŽĎALOU, nar. 1941, v emigraci v SRN v letech 1978 až 1989. Telefonicky, 7. 3. 2019.

Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Rohrmoos, 28. 9. 2018.

Interview s Milanem KOČÍM, nar. 1955, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

Interview s Václavem KOČÍM, nar. 1946, bratr Milana Kočího. Liberec, 11. 4. 2018.

Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 9. 11. 2018.

Interview s paní M., nar. 1953, v emigraci v SRN v letech 1983 až dosud. Elektronicky, 15. 3. 2019.

7.1.4 Smlouvy a zákony

Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Praha, 11. 12. 1973. [online]. [vid. 1. 2. 2019]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=94~2F1974&part=&name=&rpp=15#seznam>

Vládní usnesení č. 1076/1963

Zákon č. 231/1948 Sb.

Zákon č. 52/1949 Sb.

Zákon č. 140/1961 Sb.

Zákon č. 153/1994 Sb.

7.1.5 Filmové a rozhlasové dokumenty

30 případů majora Zemana [televizní seriál]. Režie Jiří SEGUENS st. Československo, 1974.

Král Šumavy [film]. Režie Karel KACHYŇA. Československo, 1959.

KUČERA, Vladimír. Exulanti XX. Století. In: *Historie.cs* [televizní pořad].

Emigrace aneb Století ztracených domovů. In: *Příběhy 20. století*. [rozhlasový pořad]. ČRo Plus 24. 11. 2013.

Únos [film]. Režie Jan KADÁR, Elmar KLOS. Československo, 1952.

7.1.6 Online zdroje

<https://www.ustrcr.cz/uvod/bezpecnostni-aparat-mv/#rezident00>

<https://plus.rozhlas.cz/perly-z-archivu-svobodne-evropy-6508377>

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1750>

<http://www.collegium-carolinum.de/cz/institut.html>

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1705>

https://www.forschungsstelle.uni-bremen.de/cz/2/20110606110855/O_n%25C3%25A1s.html

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1230>

<https://www.pametnaroda.cz/cs/precan-vilem-1933>

<http://www.krajane.net/articleDetail.view?id=2301>

<https://www.advojka.cz/archiv/2012/23/pracuji-jako-delnik-v-historii>

<https://www.ibadatelna.cz>

<http://www.modernidejiny.cz>

<https://www.rferl.org/>

<http://www.opus-bonum.cz/>

7.2 Literatura

BITTMAN, Ladislav. *Mezinárodní dezinformace a černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*. Praha: Mladá fronta, 2000, 358 s. Archiv, sv. 81. ISBN 80-204-0843-6.

BLAŽEK, Petr. "Opuštění republiky" Devět dokumentů k odsouzení Karla Kryla v roce 1975. *Paměť a dějiny*. 2014 (03).

BŘACH, Radko. *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994. 97 s. ISBN 8085270374.

BROUČEK, Stanislav – GRULICH, Tomáš. *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918-2008)*. Praha: Public History ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2009. 231 s. ISBN 978-80-86445-26-7.

CUHRA, Jaroslav. *České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý, od roku 1918*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2006. 358 s., [8] s. barev. map. ISBN 80-7185-794-7.

DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. 1. vyd. Praha: CEP-Centrum pro ekonomiku a politiku 2002. 384 s. ISBN 8086547078.

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*. 1. vyd. Praha. Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2210-3.

EICHLER, Jan. *Evropská bezpečnost 25 let po skončení studené války*. Praha: Oeconomica, nakladatelství VŠE, 2016, 271 s. ISBN 978-80-245-2171-8.

FILOVÁ, Lenka. *Statistické vyčíslení emigrace z ČSSR v 80. letech 20. století*. Liberec, 2015. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. Bakalářská práce.

FORMANOVÁ, Martina. *Případ Pavlína: dramatický příběh světoznámé české modelky a jejích rodičů – rodiny rozdělené sovětskou okupací*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2014. 209 s. ISBN 978-80-7260-308-4.

HAHNOVÁ, Eva a Hans Henning HAHN. *Sudetoněmecká vzpomínání a zapominání*. Olomouc: Votobia, 2002, 224 s. ISBN 80-7220-117-4.

HUNTINGTON, Samuel P. *Sřet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001, 447 s. ISBN 80-86182-49-5.

JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá pouťorová emigrace a počátky exilu*. Vyd. 1. Brno: Prius, 1999. 88 s. Prameny a studie k dějinám československého exilu 1948-1989; sv. 2.

KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost: státní bezpečnost 1948-1956*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1999. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-024-4.

KAŇÁK, Petr, Jiřina DVOŘÁKOVÁ a Zdeňka JUROVÁ. *Československá rozvědka a pražské jaro*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, 199 s. ISBN 978-80-87912-46-1.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl 1., Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 571 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-027-6.

KOSCHMAL, Walter, Marek NEKULA a Joachim ROGALL. *Češi a Němci: dějiny, kultura, politika*. V Praze: Paseka, 2001, 473 s. ISBN 80-7185-370-4.

KOUTEK, Ondřej. Akce Asanace. In. *Securitas imperii*. 13. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 216 s. ISBN 80-86621-22-7.

LUŇÁK, Petr. Gorbačov a sjednocení Německa. *Historický obzor: časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. Praha: Vydavatelství Neptun DeskTopPublishing, 1995, 6(3), 69-73. ISSN 1210-6097.

MICHÁLEK, L.; POKORNÝ, L.; STIERANKA, J.; MARKO, M. *Zpravodajství a zpravodajské služby*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.

MÜLLER, Helmut M., Karl-Friedrich KRIEGER a Hanna VOLLRATH. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 589 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-125-5.

NÁLEVKA, Vladimír. *Studená válka*. V Praze: Triton, 2003, 234 s. Dějiny do kapsy, sv. 22. ISBN 80-7254-327-X.

NAVARA, Luděk – ALBRECHT, Josef. *Abeceda komunismu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2010. 234 s. ISBN 978-80-7294340-1.

"Nechtění" spoluobčané: skupiny obyvatel perzekvovaných či marginalizovaných z politických, národnostních, náboženských i jiných důvodů v letech 1945-1989. Editor Jaroslav PAŽOUT, editor Kateřina PORTMANN. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, 254 s. ISBN 978-80-88292-06-7.

PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách: pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989*. Díl IV., 1961-1989. Praha: Themis, 2002, 692 s. Historie. ISBN 80-7312-013-5.

PACNER, Karel. *Velmistři špionáže: Vznik a zákulisí tajných služeb ve 20. století*. 1. vyd. Praha, PLUS 2015, ISBN 978-80-259-0464-0.

PÁNEK, Jaroslav; VOREL, Petr, a kol. *Lexikon současných českých historiků*. Praha; Pardubice: Historický ústav Akademie věd České republiky; Sdružení historiků České republiky (Historický klub); Východočeské muzeum, 1999. 373 s. ISBN 80-85268-84-1.

PEJČOCH, Ivo. *Útěky za železnou oponu: pokračování knihy Hrdinové Železné opony*. 1. vyd. Cheb: Svět křídel, 2009. 191 s. Svět křídel; 115. ISBN 978-80-86808-70-3.

PLŠKOVÁ, Jaroslava. *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd.1., Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754.

PREČAN, Vilém. *Charta 77: Od morální k demokratické revoluci*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Čs. středisko nezávislé literatury, 1990. 525 s. Dokumenty demokratické revoluce. ISBN 80-9000422-1-X.

PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 319 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 13. ISBN 80-86621-18-9.

RENNER, Hans – SAMSON, Ivo. *Dějiny Česko-Slovenska po roku 1945*. Bratislava: SAP, 1993. ISBN 80-8566516-6.

RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 259 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 4. ISBN 978-80-7285-081-5.

RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 178 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 8. ISBN 978-80-7285-149-2.

SPURNÝ, Martin. *Činnost československé rozvědky v Peru v období normalizace*. Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Pracoviště historické sociologie.

SUCHÝ, Petr. *Reagan a říše zla: vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. 283 s., [4] s. barev. obr. příl. Politologická řada; sv. 19. ISBN 80-7325-0462.

THOMAS, Daniel C. *Helsinský efekt: mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Vyd. 1. Praha: Academia: ČSDS, 2007. 322 s. Novověk; sv. 1. ISBN 978-80-2001506-8.

TOMEK, Prokop. *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*. Praha: Academia, 2015, ISBN 978-80-200-2490-9.

TOMEK, Prokop. *"Objekt ALFA": československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 399 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 14. ISBN 80-86621-27-8.

VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7285-089-1.

TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. 1. vyd. v Československu. Praha: Prostor, 1990. 137 s. ISBN 80-85190-00-1.

TOMEK, Prokop. *"Objekt ALFA": československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, 399 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, č. 14. ISBN 80-86621-27-8.

ŽÁČEK, Pavel. Únosy československé Státní bezpečnosti. *Český a slovenský zahraniční časopis* [online]. 2003, (10) [cit. 2019-04-03]. Dostupné z: <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2003101065>

8 Seznam použitých zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
apod.	a podobně
atd.	a tak dále
ČSSR	Československá socialistická republika
FMZV	Federální ministerstvo zahraničních věcí
FMTI	Federální ministerstvo pro technický a investiční rozvoj
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
např.	například
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Severoatlantická aliance)
PMZO	Podnik mezinárodního obchodu
ROH	Revoluční odborové hnutí
RSE	Rádio Svobodná Evropa
SBČS	Státní banka československá
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SRN	Spolková republika Německo
SSM	Svaz socialistické mládeže
SSSR	Sovětský svaz socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa

9 Seznam příloh

Obrázek 1: Vyjádření Správy pasů a víz k vycestování Jiřího Gruši, ABS.

Obrázek 2: Pozvánka na stáž do USA pro Jiřího Grušu, ABS.

Obrázek 3: Příkaz k dodání do výkonu trestu, Karel Hviždála I, ABS.

Obrázek 4: Příkaz k dodání do výkonu trestu, Karel Hviždála II, ABS.

Obrázek 5: Rozsudek, Milan Kočí, ABS.

Obrázek 6: Pozvání do SRN pro bratra a švagrovou Milana Kočího soukromý archiv Kateřiny Portmann.

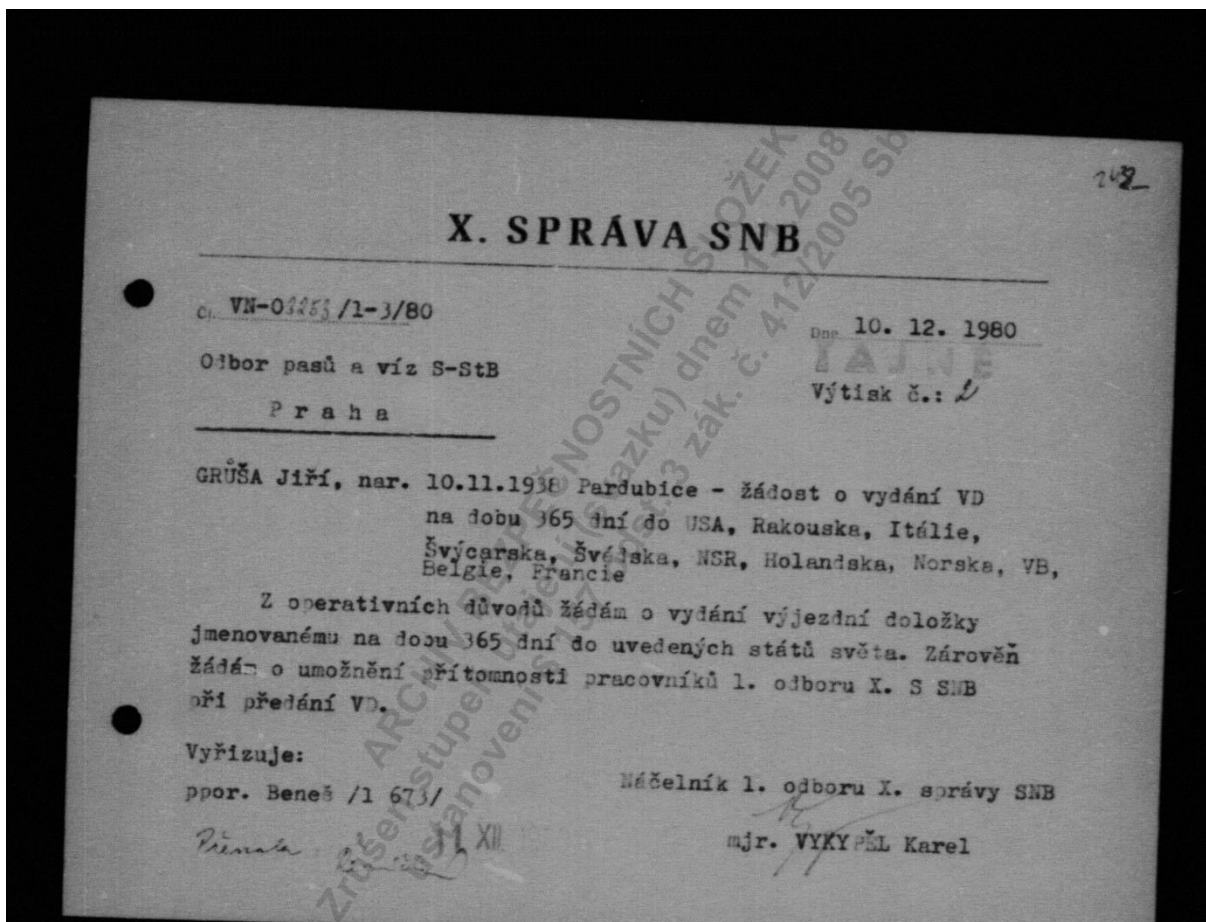
Obrázek 7: Zamítnutí pozvání, Milan Kočí, soukromý archiv Kateřiny Portmann.

Obrázek 8: Karel Hviždála a Milan Kočí, SRN 80. léta, soukromý archiv Milana Kočího.

Obrázek 9: Milan Kočí, SRN 80. léta, soukromý archiv Milana Kočího.

Obrázek 10: Milan Kočí a Václav Kočí při setkání v Jugoslávii, 80. léta, soukromý archiv Václava Kočího.

Obrázek 11: Náčrt bytu Adolfa Müllera v Kolíně nad Rýnem, ABS.

Obrázek 1: Vyjádření Správy pasů a víz k vycestování Jiřího Gruši, ABS.

The MacDowell Colony

October 16, 1980

Mr. Jiří Gruša
Nad lesním divadlem 1117
142 00 Prague 4
Czechoslovakia

Dear Mr. Gruša,

It gives me great pleasure to invite you to the MacDowell Colony for a residency from December 26 to March 29, 1981.

Enclosed is a white confirmation form which I would appreciate your returning to us immediately. Please let me know at that time if you would like us to arrange your travel or reimburse you when you arrive here at the Colony. I have also enclosed an information sheet for Colonists which will give you some idea of what to expect. If you have any further questions, don't hesitate to ask.

We very much look forward to welcoming you here.

Sincerely,

Nancy Englander

Nancy Englander
Director

NE:sb
encs.

<i>The MacDowell Colony, Inc.</i> Peterborough New Hampshire 03458 603-724-3886 Nancy Englander Director	<i>Board of Directors</i> William Schuman Chairman William N. Banks Vice President Charlton MacVeagh, Jr. Treasurer Mrs. David F. Putnam Secretary	Philip Bastedo Roger S. Berlind Mrs. John R. H. Blum Thomas S. Buechner David Del Tredici Mrs. James D. Ewing David Finn Brendan Gill Thomas Guinzburg Judson D. Hale Nancy Hale Alvin Hampel Elizabeth Hardwick Patricia Hartung	Mrs. Henry J. Heinz II John Leonard Arthur Levitt, Jr.* Russell Lynes* Thomas M. Messer* Mrs. Robert Osborn* Betty Parsons Judith Rothschild Agnes Saultfield Mrs. Robb Sargentorph Nora Sayre Frances P. Schuman F. R. Selch Anita Thatcher	Lester Trumble Lael Werzenbaker Director Emeritus Aaron Copland* Ex-Officio Mrs. Rollin Van N. Hadley Honorary Director George Kendall *Past President
---	--	--	---	--

Obrázek 2: Pozvánka na stáž do USA pro Jiřího Grušu, ABS.

Trestní věc [] [] [] [] [] []
proti **Karel Hviždala**
podle § 109/2 tr.zák.

V-32642 43
Na všech podáních v této věci uveďte:
Jednací číslo: **2T 104/79**

Příkaz k dodání do výkonu trestu

38

Krajské správně SNB - správně VB v **Praze**
obvodní soud v **Praze 6** vydává podle § 321 odst. 3 tr. ř.

příkaz, aby po vypátrání pobytu byl dodán do výkonu trestu do nejbližší věznice:

1. Jméno a příjmení: **Karel Hviždala**
(též rodné jméno a přezdívk)
2. Datum, místo a okres narození: **16.8.1941 v Praze**
3. Stav **ženatý** národnost: **česká** státní příslušnost: **ČSSR**
4. Povolání poslední: **úředník - svob povolání herec**
5. Bydliště poslední: **Velfíkova 1427/2, Praha 6**
6. Bydliště dřívější: **-**
7. Jméno a adresa podniku, v němž byl posledně zaměstnán: **svobodné povolání**
8. Jména a bydliště rodičů: **Karel Hviždala, Apežka, roz. Maštaliřová**
9. Jména a bydliště manželky (družky) **Alena Hviždalová, bytem Velfíkova 1427/2, Praha 6**
10. Popis osoby: výška: postava: vlasy: obličej:
čelo: oči: uši: nos: vlasy:
chůze znalost řeči: zvl. znamení:
11. O vypátrání pobytu bylo žádáno dne **u**

46

Obrázek 3: Příkaz k dodání do výkonu trestu, Karel Hviždala I, ABS.

rozsudkem obvodního soudu pro Prahu 6
ze dne 14.11.1979, č.j. 2T 104/79

12. Data odsuzujícího rozsudku (označení soudu, č.j., datum):

13. Trestný čin (přečin ve smyslu zákona č. 150/1969 Sb.), pro který byl odsouzen: § 109/2 tr.zák.

14. Výška uloženého trestu: 1 rok, propadnutí majetku, I.NVS

15. Útvar min. vnitřní provádějící vyšetřování nebo objasnění věci a jednačí číslo jejího spisu:
Správa SNB, hl.m. Prahy a Středočeského kraje, odbor vyšetřování Stb
Praha, ČVS: 480/79

O dodání budiž ihned vyrozuměn obvodní soud v Praze 6
k č. 2T 104/79

v Praze dne 21.1.1980

Kulové razítko

Podpis
(vlastnoruční i vypsany strojem)

Antonín Svoboda
prom. práv.

Žádám, aby ods. v případě, že by se vrátil na území ČSBR byl
zatčen a předveden do nejbližšího vězenského útvaru se sdělením,
že předvedení do výkonu trestu nařídil OS Praha 6.

Poučení: Jednotlivé údaje vyplňte co nejpřesněji podle spisů. Nelze-li některý údaj zjistit, napište v příslušné rubrice „neznámo“; platí to i o popisu osoby.

Příkaz k dodání do výkonu trestu zašlete ve dvojím vyhotovení doporučeně na doručenkou krajské správě SNB - správě Veřejné bezpečnosti příslušné podle sídla soudu, který rozhodl v prvním stupni.

Pominou-li důvody příkazu, odvolejte ihned příkaz u té krajské správy SNB - správy veřejné bezpečnosti, již jste jej zaslali.

SEVT - 16 059 2 - (Tr. ř. č. 59b - příkaz k dodání do výkonu trestu - jestliže pobyt odsouzeného není znám.) — 1/77

JČT 10 - 101386-77

47

Obrázek 4: Příkaz k dodání do výkonu trestu, Karel Hvíždala II, ABS.

čj. 319/83

1 1579/83-8

Toto rozhodnutí nabylo právní moci
dne 27. 1. 84
1. března 1984
Hájník

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA

ROZSUDEK
JMÉNEM REPUBLIKY

občanský soud v Liberci rozhodl v hlavním líčení konaném
dne 28. prosince 1983 v senátu složeném z předsedkyně JUDr. Milady
Kosamborové a soudců Oldřicha Antoše a Jany Zbrochové, t a k t o :

obžalovaný

Milan K o č í ,

nar. 23. října 1959 v Liberci, československý občan, vedoucí skladiště Agrotechnického podniku Hodkovice n. Lh., bytem Hodkovice nad Mohankou, Gottwaldova 174, okr. Liberec, t.č. v cizině,

je vinon,

že dne 15. srpna 1963 vycestoval na platné cestovní doklady na soukromou turistickou cestu do Itálie, Francie a Španělska, odkud se ve stanovené době nevrátil a nepožádal o povolení prodloužení pobytu v cizině, kde se tak od 29. srpna 1963 zdržuje bez souhlasu čs. státních orgánů.

T e d y, jako československý občan bez povolení zůstal v cizině,

č i m ž s p a č h a l

trestný čin opuštění republiky podle § 109 odst. 2 tr. zák.

a u k l á d á s e m u z a t o

podle § 109 odst. 1, 2 tr. zák. trest odnětí svobody v trvání
č t r n á c t i m ě s í c ů .

Podmíněný odklad výkonu tohoto trestu se obžalovanému nepovoluje.

Podle § 39a/ odst. 2, písm. a/ tr. zák. zadává soud obžalovaného
pro výkon trestu do p r v ě n a p r a v n ě v ý c h o v n ě
s a z u p l a n y .

Podle § 51 odst. 2 tr. zák. propadá majetek obžalovaného
ve prospěch státu.

Obrázek 5: Rozsudek, Milan Kočí, ABS.

von Milan Koci
01 Kolnbusch 10
3 707 Buschhoven
BRD / FRN /

an Vaclav Koci
PCC Hrabalova Lizec
Franklinova 375
150 05 Liberec 5
CSSR

Einladung.

Ich lade hiermit mein Bruder Vaclav Koci geboren am 19.7.1946,
wohnhaft Liberec 5, Franklinova 375 und meine Schwägerin Hrabalova
Kocova geboren am 23.11.1952, wohnhaft Liberec 5, Franklinova 375
zu Besuch in die BRD ein. Ich verpflichte mich, alle durch diese
Reise entstandene Kosten (auch Krankenkosten) zu begleichen.
Da ich vor habe Benelux-Länder mit mein Bruder und meine Schwägerin
zu besuchen, bitte ich Sie dies zu ermöglichen.

Pozvání.

Zva tímto mého bratra Vaclava Kociho narozeného dne 19.7.1946,
bytem Liberec 5, Franklinova 375 a moji svagrovou Hrabalovu Kocovou
narozenou dne 23.11.1952, bytem tamtéž na navštívit do BRD.
Zavazují se, že uhradí veškeré výdaje spojené s touto cestou
(případně i výdaje na lékařské ošetření).
Jelikož mám v úmyslu navštívit s svým bratrem a moji svagrovou
zemi Beneluxu, žádám vás tímto o umožnění udělení cestovních viz.

Buschhoven den 22.02.88

Unterschrift / podpis

Beglaubigung der Unterschrift
Úřední ověření podpisu :

Das ist eine Kopie eines Originaldokuments.
Name: Milan Koci
Geburtsdatum: 19.07.1946
Geburtsort: Kolnbusch 10
Franklinova 375
Liberec 5
BRD / FRN /
C. K. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Obrázek 6: Pozvání do SRN pro rodinu Milana Kočího, soukromý archiv Kateřiny Portmann.

OKRESNÍ ODDĚLENÍ PASŮ A VÍZ

400 74 LIBEREC, pošt. schr. 387

č. j.: PC - 149/Z-84

dne 10. června 1984

Manželé
Jana a Václav Kočovi
Hodkovice n.M. č. 174
463 42 Hodkovice n.Moh.

R o z h o d n u t í :

Oddělení pasů a víz při OS SNB v Liberci projednalo Vaše žádosti ze dne 2. července 1984 o povolení cesty do Německé spolkové republiky, které na základě ustanovení § 4 odst. 1 písm. a) zákona č. 63/1965 Sb. o cestovních dokladech a § 1 vládního nařízení č. 114/1969 Sb., jímž seř. stanoví, ve kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno, z a m í t á.

O d ů v o d ň ě n í :

Vaše žádosti o povolení cesty do Německé spolkové republiky byly zamítnuty na základě shora uvedeného zákona o cestovních dokladech a vládního nařízení, neboť podle těchto právních předpisů není Vaše cesta do ciziny v souladu se státními zájmy ČSSR.

Proti tomuto rozhodnutí lze podat písemné odvolání ve lhůtě do 15 dnů ode dne jeho doručení prostřednictvím sčejšího oddělení k odboru pasů a víz při OS SNB v Ústí nad Labem.

N á ě l n í k :

Obrázek 7: Zamítnutí pozvání, Milan Kočí, soukromý archiv Kateřiny Portmann.

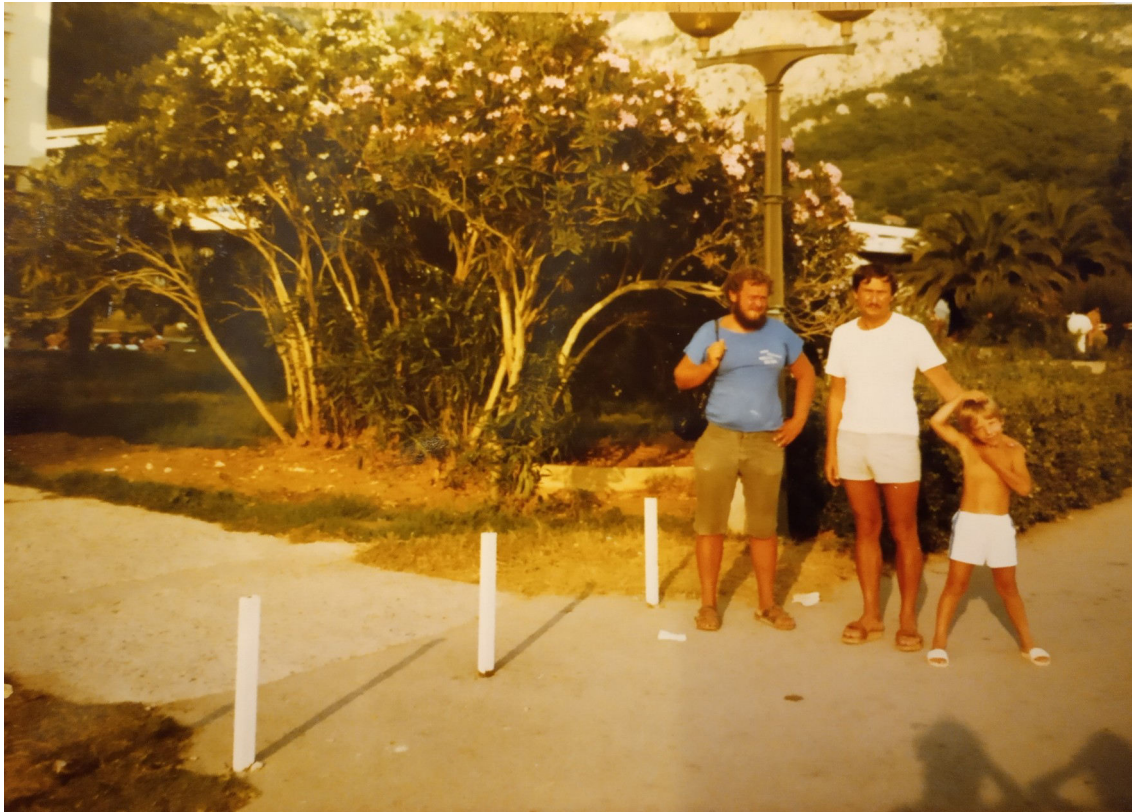

Obrázek 8: Karel Hvížďala a Milan Kočí, SRN, 80. léta, soukromý archiv Milana Kočího.

JABÁČKA U
KAZHA KUŤEDAZI

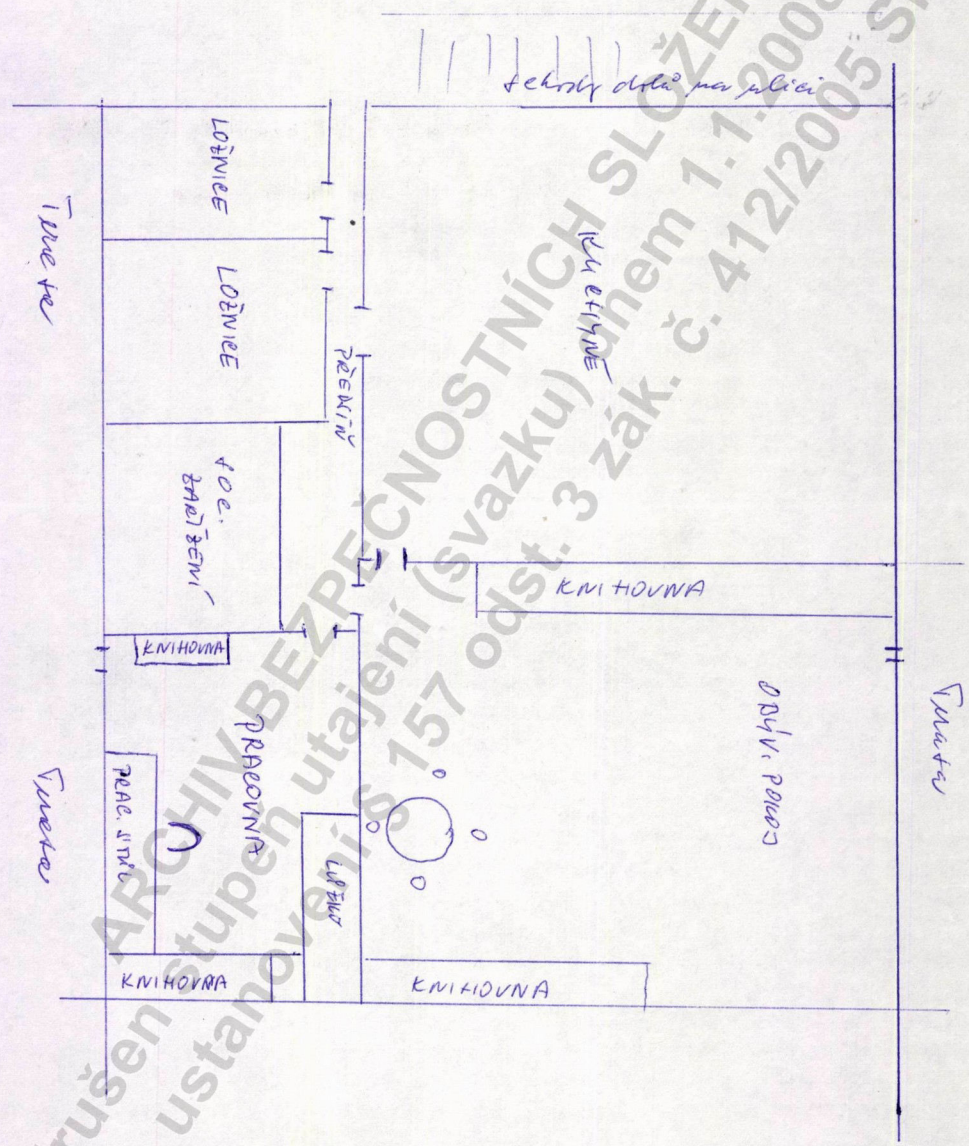
Obrázek 9: Milan Kočí, SRN 80. léta, soukromý archiv Milana Kočího.

Obrázek 10: Milan Kočí a Václav Kočí při setkání v Jugoslávii, 80. léta, soukromý archiv Václava Kočího.

BYT Adolfa MÜLLERA v Kolíně n/R

DVĚŘI

VLIEE

Obrázek 11: Náčrt bytu Adolfa Müllera v Kolíně nad Rýnem, ABS.